

ØP 8/8 - 1979.

Solbergfossanlegget

Tirsdag 7. oktober 1924, klokka halv seks på ettermiddagen, leverte Solbergfossanlegget kraft for første gang, etter en lang og vanskelig anleggsperiode. Allerede 1913 begynte man utbygging ved Solbergfoss, den gang antok man at anlegget skulle stå ferdig ved årsskiftet 1917/1918. men på grunn av krigen ble det dårlig tilgang på arbeidskraft, og stadig økende priser førte til at det ble vanskelig å holde overslagene. I tillegg til dette kom materialvansker, arbeidsstanser på grunn av forskjellige konflikter, og også det faktum at byggestedet i flomtiden var oversvømmet av vann, slik at arbeidene måtte utsettes.

Planleggingen av Solbergfoss-Mørkfoss, og til dels også Halfredfoss, er nøye knyttet sammen med Kristianas elektrisitetsbehov i slutten av det forrige århundre. Allerede i slutten av 1880-åra var teknikken så utviklet at det kunne tilbys elektriske anlegg for belysning, og en rekke private firmaer og oppkjøpere søkte om tillatelse til å drive slike anlegg. Den gang hadde man ikke muligheter til å føre elektrisitet over lange avstander, og vannkraft ble derfor forkastet fordi fossene lå for langt borte. Det ble derfor anvendt dynamoer drevet med kullfyrte dampmaskiner.

Imidlertid ble det bestemt at det ikke skulle gis konsesjon til slike private firmaer, og at man heller burde sørge for en ordnet kommunal elektrisitetsforsyning. Med denne bestemmelsen fulgte man de ordninger som hadde gjort seg gjeldende ute i Europa, blant annet i våre naboland Danmark og Sverige.

PRIVATE SPEKULANTER

Ved århundreskiftet begynte man igjen å interessere seg for eventuelle vannkraftverk, etter at det i lengre tid hadde pågått en debatt i avisene om dette. En viss Gunnar Knudsen rådet staten til å gå til oppkjøp av vannfall, slik at ikke private interesser skulle spekulere i fossene og siden få store inntekter av dette. Imidlertid fant ikke staten noen grunn til å følge dette forslaget, bortsett fra oppkjøp av de

fossene som var nødvendig for å drive statens jernbaner. Det ble satt av 50.000 kroner til dette formålet.

Etter hvert som utviklingen gikk den veien Gunnar Knudsen hadde spådd, med private spekulanter, og Kristianas elektrisitetsbehov stadig ble større, bestemte staten seg for å kjøpe opp visse vannfall. I første rekke bestemte man seg for oppkjøp av Mørkfoss, og i 1900 kjøpte staten de første andeler her. Resten ble kjøpt opp i 1906, og den samlede summen for hele anlegget ble 42.832,47, uten renter. Dette var begynnelsen på statens deltagelse i Mørkfoss-Solbergfossanlegget.

FOR LITE STRØM

I mellomtiden fortsatte Kristiana Elektrisitetsverk å levere strøm fra sitt dampdrevne anlegg utover i 90-åra. Men behovet var stort, og særlig havnen og forskjellige heisanlegg krevde sitt. Ønsker om nye abonnenter måtte stadig avslås, og i avisene ble det reist kritikk på grunn av den sene utviklingen når det gjaldt vannkraft. Det ble derfor satt ned en egen komite for å utrede spørsmålet om vannkraft, og det ble avertert etter egnede fossefall i avisene.

Av de 11 første forslagene som kom inn, ble ingen godtatt, men siden ble både Halfredfoss og Kaggefoss kjøpt opp.

Elektrisitetskomiteen behandlet så spørsmålet om oppkjøp av Solbergfoss. Solbergfoss hadde en fallhøyde på bare 3,2 meter ved lav vannføring, så det ville derfor ikke lønne seg å bygge denne ut alene. Men sammen med Halfredfoss kunne det

være aktuelt, særlig ettersom kostnadene for en slik samlet utbygging ikke ville falle særlig mye dyrere enn å bygge ut Halfredfoss alene. Det ble derfor innledet forhandlinger med eierne, som tilbød fallet for en samlet pris på 260.000 kroner. Elektrisitetskomiteen fant imidlertid denne prisen for høy, og Solbergfoss ble ikke ervervet i denne omgang. Derimot var elektrisitetsverket for en samlet utbygging av Mørkfoss-Halfredfoss-Solbergfoss, og de anmodet

kommunen om å innlede nye forhandlinger med Solbergfoss. Litt senere ble det opprettet en ny elektrisitetskomité, og Solbergfoss ble kjøpt opp for 130.000 kroner. Grunnen til at A/S Glommens Fossekompagni godtok denne lave summen, var at selskapet i lengre tid hadde vært under press fra myndighetene.

FRA 500.000

TIL 50.000

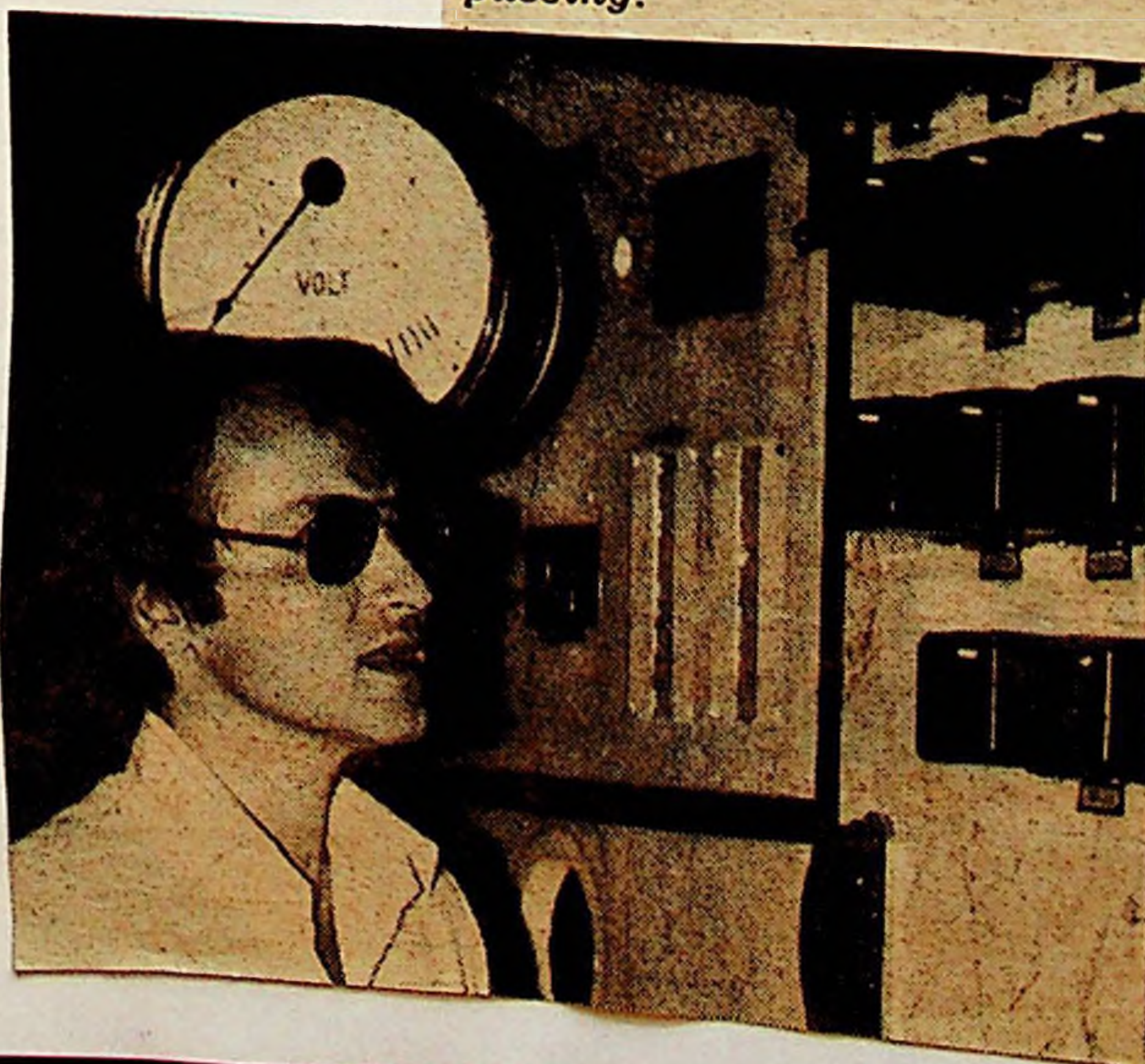
Solbergfoss var nå kjøpt opp, og neste skritt var å ansette en vannbyggingingeniør som skulle vurdere hvilken form for utbygging man skulle satse på. Man forutsatte at anleggsarbeidene kunne påbegynnes rundt 1907/08, og det ble foreslått bevilget 500.000 kroner til dette prosjektet. Det ble desuten oppnevnt en egen Solbergfoss-komite, som siden reduserte forslaget til bevilgning til 50.000, nok til å starte planleggingsarbeidet.

En utbygging av Halfredfoss-Solbergfoss ville selvfølgelig føre til neddemning av ganske store områder, og dersom man tok med Mørkfoss ville dette arealet bli på ca. 500 dekar.

STORE VANSKER

Arbeidet med planleggingen gikk sent, mest på grunn av vansker angående konsesjons- og ekspropriasjonsspørsmål. Man innså at man ikke ville bli klar til bygging før 1910, og at driften tidligst

BILDET: Solbergfossanlegget ble satt i drift 1924, og både anlegget og kontorbygningen er fra dengang. Kontorbygget er nå under oppussing.

kunne komme igang rundt 1914. Imidlertid skulle det bli enda flere forsinkelser, og først i 1913 kunne man begynne anleggsvirksomhet ved Solbergfoss. Den byggekommiteen som da ble satt i arbeid, møtte store vansker på grunn av krigen, særlig var det vanskelig å skaffe materialer og arbeidskraft. Imidlertid regnet man likevel med å ha stasjonen i full drift fra 1922.

Men heller ikke denne beregningen holdt. Vinteren 16/17 kom man alt for sent igang i lavvannsperioden, og våren 1917 inntrådte det en arbeidskonflikt som varte helt til juni. I hele denne var det arbeidsnedleggelse, og arbeidene ble forsinket gang på gang. Dessuten var det dårlig tilgang på arbeidskraft. 1. juli 1917 var det en arbeidsstyrke på bare 144 mann ved anlegget, under halvparten av det som hadde vært før. 40 prosent av arbeiderne var svensker, som dro fra anlegg til anlegg for å tjene penger.

MODELL I NORDMARKA

Solbergfoss kraftstasjon ble planlagt med 13 aggregater, og bygget måtte derfor nødvendigvis bli en ganske ruvende konstruksjon. Imidlertid var det ganske trangt der anlegget ble bygget, og man utlyste derfor en arkitektkonkurrans, for få utnyttet plassen best mulig. Det ble satt opp en nøyaktig modell av anlegget i Nordmarka, arrangert til den minste detalj, og her gjorde man forsøk for å finne ut hvordan vannveiene best skulle utformes. Modellen var hele hundre meter lang, og var til god hjelp under byggingen.

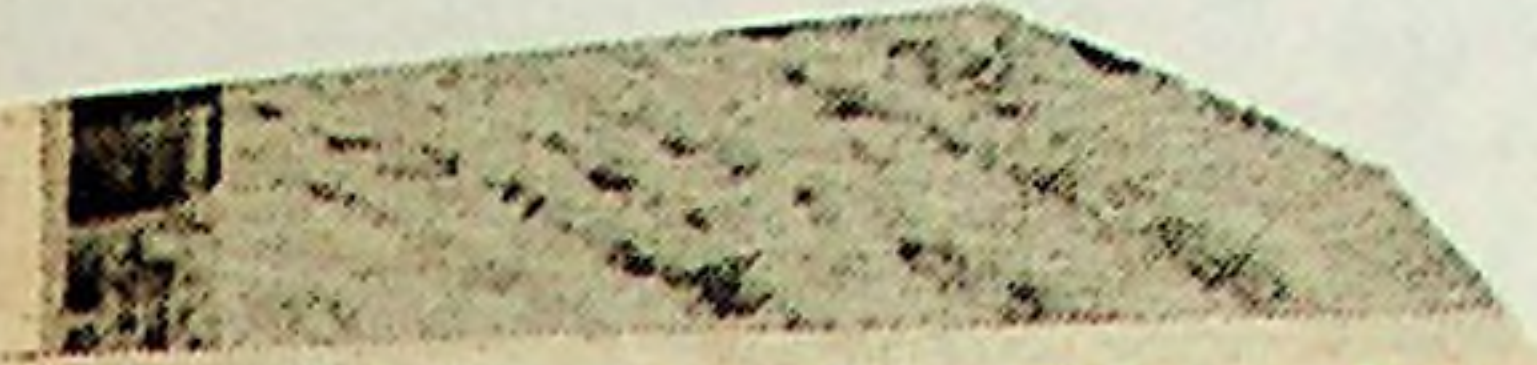
I 1918 var store deler av anlegget ferdig, etter at man hadde bestilt fire store Derrick-kraner fra Amerika. Men ennå sto mye vanskelig arbeid igjen, blant annet fordi elvebunnen var så steinete at det var vanskelig å komme ned til fast grunn. Dessuten ble deler av anlegget til tider oversvømt, og i juni 1920 måtte arbeidet på nytt innstilles, helt til desember samme år. Da kunne dykkere igjen begynne å arbeide i hovedløpet.

23 MILL. KRONER

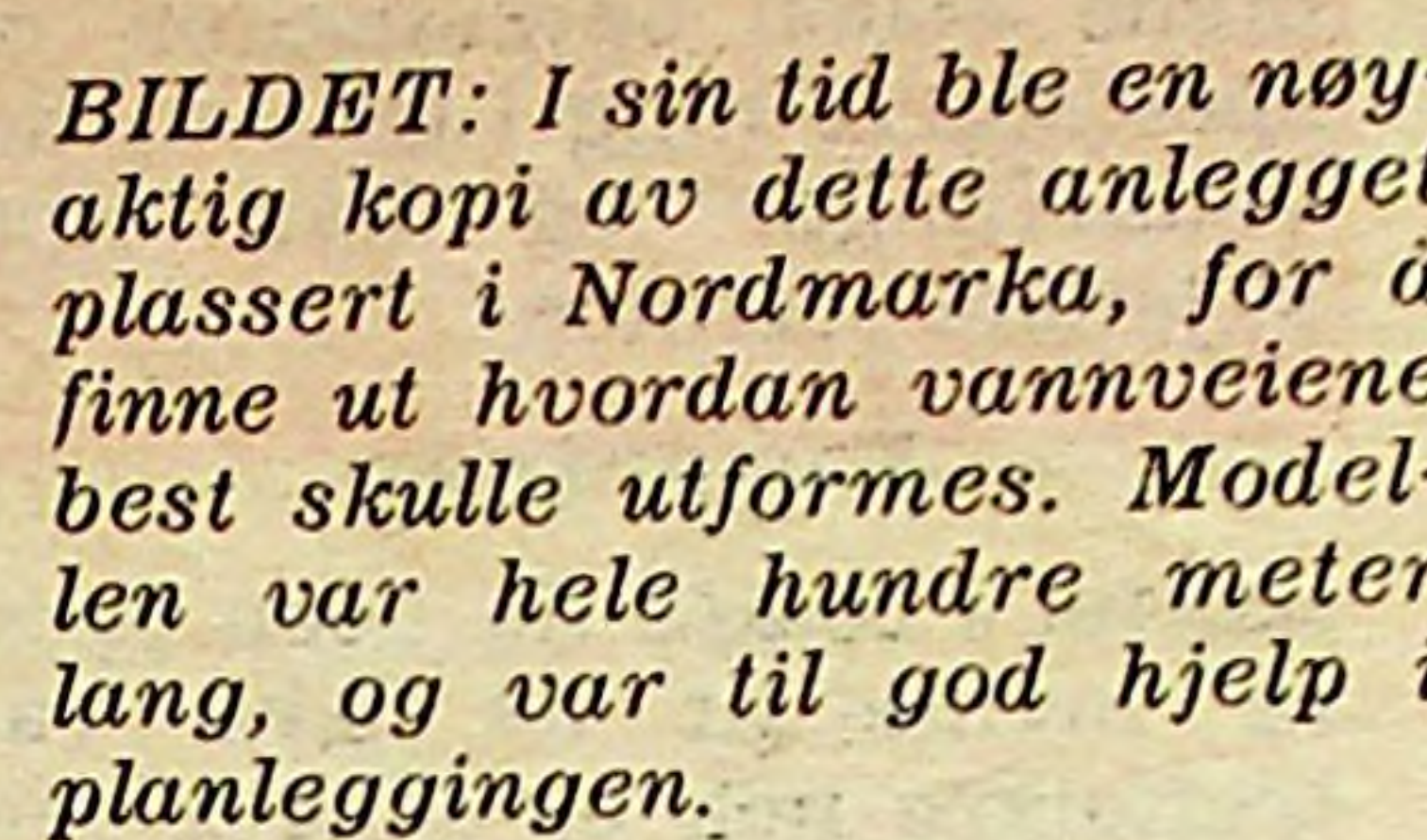
Ved utgangen av februar 1921 hadde det gått med 23 millioner kroner til dette an-

legget, som var blitt en del år forsinket. I mars samme år hadde anlegget storbesøk, vel 100 personer som kom i ekstratog fra hovedstaden. Til stede ved anlegget var da Stortingets skog- og vassdragskomite, generaldirektør og fagsjefer i vassdragsvesenet, byens ordfører, formannskapetets medlemmer, lokale lensmenn osv. De var alle sterkt imponert, og anlegget fikk siden rosende omtale i avisene.

Våren 1921 ble arbeidet i dypløpet avsluttet, og man rakk å støpe opp damfundamenter til litt over den opprinnelige elvebunn. Videre oppstøping kunne først skje på ettervinteren 1924, først da kunne hovedløpet lukkes og flommene avledes i de tre valseløp, som da var ferdige. I april 1924 kunne bassenget fylles, og flere tusen mennesker hadde samlet seg for å se. Fangdammen, som hadde vært plassert ved Mørkfoss, ble sprengt, og vannmassene fikk fritt løp fra Øyeren. Ved slutten av juni var aggregat 1 og 2 montert, og i september samme år begynte man tomgangskjøring på aggregat 1. Og 7. oktober 1924 klokka 17.30 ble dette aggregatet, som den første av maskinene, kjørt med last til Kristiania.

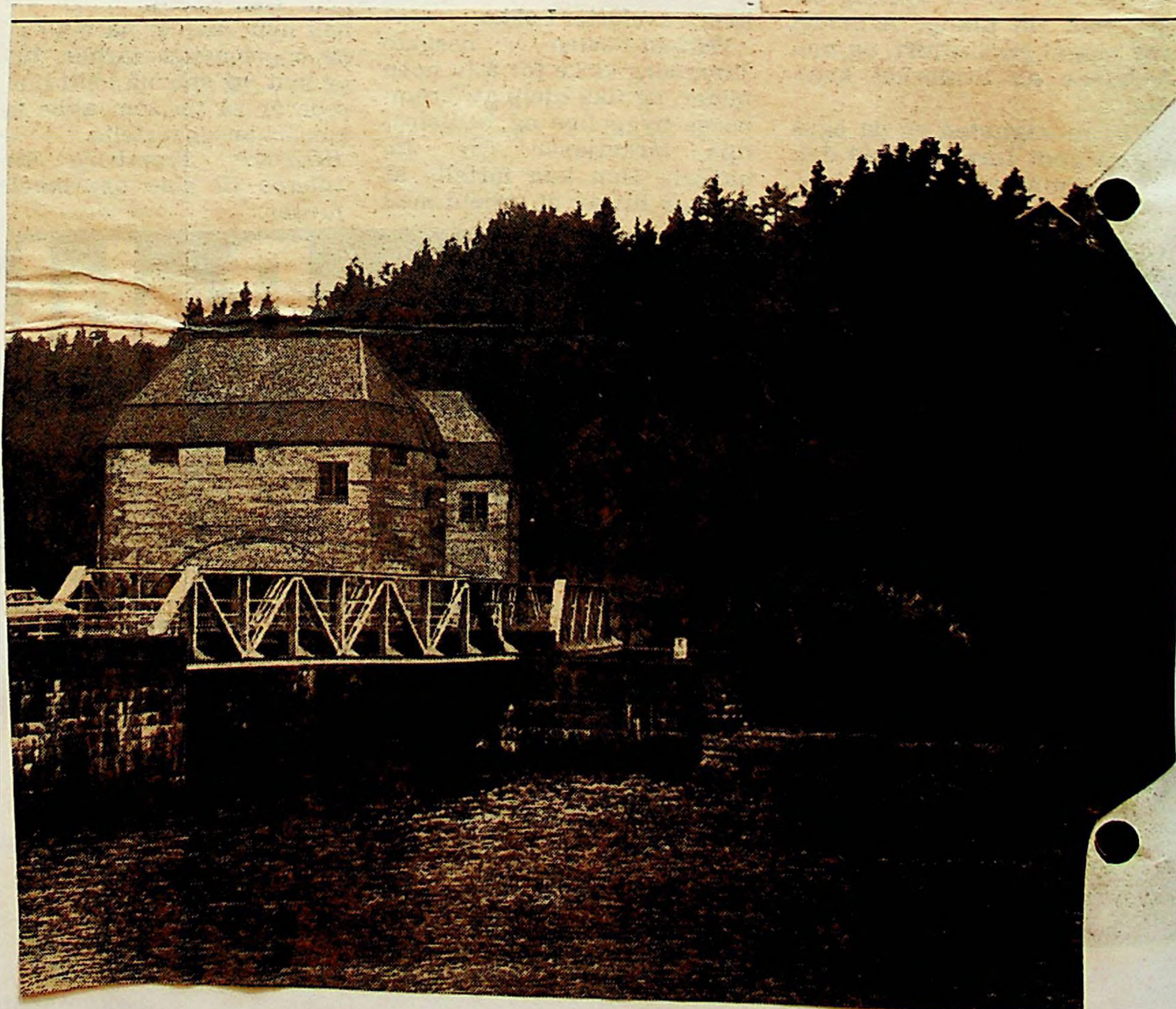

BILDET: Solbergfossanlegget ble påbegynt i 1913, flere år etter de opprinnelige planene. Arbeidet var hardt, og krigen skapte store vanskeligheter for utførelsen.

BILDET: I sin tid ble en nøyaktig kopi av dette anlegget plassert i Nordmarka, for å finne ut hvordan vannveiene best skulle utformes. Modellen var hele hundre meter lang, og var til god hjelp i planleggingen.

BILDET: Et anlegg som Solbergfoss vil nødvendigvis måtte medføre en viss neddemming, og ved byggingen av Mørkfoss-Solbergfoss regnet man med at ca. 500 dekar ville bli oversvømt.

ØS. 11/5 - 1984.

KRAFTANLEGG, HES TEHANDL OG SMÅKONGER

Av Arne Ludvigsen

Navnet Vamma går langt tilbake i tiden og opprinnelsen henger antakelig sammen med fossen som het Vammafossen. Vamma-navnet ble stående igjen da anlegget var ferdig i 1915. Før anleggstiden het det Skjørtenfjordingen og veien Lindholveien. Veien bort til Enger og Vammeli-kroken var en «avstikker» fra Revhaugveien videre forbi Skjolden og Oraug-gårdene som kom på hovedveien fra Kristiania ned ved Guru.

Da Kykkelsrudanlegget sto ferdig var det ventet at man skulle starte opp utbyggingen av Vamma-fossen, til tross for at Kykkelsrudanlegget ble dyrere enn beregnet. En av pionerene innen norsk kraftutbygging lå allerede i startgropa.

I juli 1902 hadde ingeniøren Sam Eyde startet aksjeselskapet Vamma Fossekompani. På forhånd hadde han sikret seg de nødvendige vann og strandrettigheter slik at han kunne demme opp alle 8 fossestryk til et samlet fall. Jeg

tror Eyde greide å få ordnet dette før konsesjonslovgivningen fikk satt noen eventuelle hindringer i veien. Men Eyde var engasjert på flere fronter. Hans selskap, senere Norsk Hydro, hadde fått kloen i billigere utbygningsanlegg: Notodden, Svelgfoss og Rjukan. I slutten av 1907 ble arbeidet ved Vamma trappert opp.

Hafslund kjøper

Høsten 1910 begynte utgiftene å bli temmelig store. Det var til anlegget, jernbane mellom Askim og Vamma, kjøp av tomter og liknende gått med omkring 4 millioner kroner. Det viste seg at Eyde ikke kunne skaffe nok kapital til å fullføre anlegget. Generaldirektør Eyde visste at Kristiania kommune i 1910 var interessert i å kjøpe Kykkelsrud. Forslaget om å kjøpe dette anlegget ble i bystyret nedstemt med 50 mot 32 stemmer. Det ble A/S Haf-

slund som kjøpte Kykkelsrudanlegget istedet.

Slik situasjonen var, var det naturlig at Eyde innledet forhandlingene med Kristiania kommune i 1910 om kommunal finansiering av Vamma Fossekompani mot at selskapet skulle levere billig kraft til kommunen. Etter 35 år skulle så Vamma fritt tilfalle Kristiania.

Mange og lange forhandlinger

Fra desember 1910 til april 1912 ble det ført en serie med trege forhandlinger mellom Kristiania elektrisitetskomité og Sam Eyde på den ene siden og A/S Hafslund som motpart. Under forhandlingene begynte visst nok Eyde på eget initiativ å tilby både Moss og Fredrikstad billig utelekraft. På den tiden lå behovet for elektrisk strøm enda på et beskjedent nivå. Skulle Vamma med generalsekretær Eyde som «bestyrer» for Kristiania kommune få høve til å drive seriøst billigsalg på elektrisk kraft, så ville dette i høy grad gå ut over A/S Hafslund. I Kristiania Bystyre 25. og 26. april 1912 ble det vedtatt å slutte kontrakt med generaldirektør Eyde på grunnlag av tidligere framsatte tilbud. I tillegg hadde bystyret føyd til flere vidtgående krav. Vedtaket i bystyret var vel nesten i overkant av hva de kunne oppnå. Med andre ord: De var på forhånd sikre på at det ikke ville bli vedtatt. Det førte til at direktør Kloumann i

Norsk Hydro underrettet direksjonen i A/S Hafslund om salg av Vamma Fossekompani. Saken ble avgjort på et møte i Hamburg i juni 1912. Der deltok ikke generaldirektør Eyde, men bankdirektør Morét i Banque de Paris og Marcus Wallenberg for Enskilda-banken i Stockholm. Fra A/S Hafslund deltok administrerende direktør Bryn og direktør Cohen for Siemens Schuckert & Co. i Nürnberg. De hadde aksjemajori-

teten i A/S Hafslund med kraftstasjonene Kykkelsrud og Vamma.

Tungarbeid

Hvordan er arbeidsforhold og sammensetninger av arbeidsstokken ved Vammaanlegget? Sammenlignet med f.eks. Kykkelsrudanlegget så var det vel mye likt. Mye fjellsprengning og støping. Dammen fra Skiptvet-siden over til den andre siden var 280 meter lang og 39 meter på det høyeste. Største bredde i bunnen var 37 m. I dammen var det flere luker som veide opp til 10 tonn. Det var et stort slit å få disse transportert frem til plassen med de primitive redskapene man hadde. Bedre var det ikke å få lirket lukene på plass. Bare i korte strekninger var terrenget og underlaget så jevnt at de kunne bruke hester til å trekke dem på planker. Dessverre mangler man statistikker over ulykker.

80 øre timen

i topplønn

Fortjenesten var 50 øre timen. På akkordene kom de opp i 70 til 80 øre timen. I støpningen var de beste akkordene. Der kunne de tjene 8 kr. dagen på 10 timer dager. For øvrig var det mye håndboring. To og to mann sammen. En holdt og den andre slo. Siden når boret satt, var det å slå annen hver gang. Når de kom inn omlag fire meter fra siden ble hullet brent rent. De kunne bruke ca. 20—30 kilo dynamitt. På en smell og ved normalt fjell kunne de ta ut opp til 100 kubikkmeter fjell. I Vamma rigget de til en taubane som de var heldig med. Med den kunne de transportere kult og sement, men «julietrillebåra» var u-unnværlig på korte avstander der det var for trangt.

Vamma-perioden er lite spennende og ganske anonym når det gjelder sensasjoner eller gruppeslagsmål. Det er ingen historier om Vikingtokter opp i stasjonsbyen i helgene, eller vanlige oppvisninger i Kykkelsrudstil ved Frelsesarmeens lørdagsmøter. Lensmann og politi ble spart for å dra dit ned og hente noen som var farlige for omgivelsene. Oppe i svenskebyen der de fleste svensker bodde, ble det ikke akkurat spyttet i glasset på lørdagskveldene når grabbene spilte «tjue-ett».

Ingen organisering

Sammensettingen av arbeidsstokken var helt forskjellig sammenliknet med Kykkelsrud. Rallartypene var i mindretall. Alderen var antakelig høyere i gjennomsnitt enn vanlig. Det var en ganske stor gruppe småbrukere mellom 30—40 år.

De fleste av arbeiderne bodde hjemme i en radius på ca. 10—12 km. fra anlegget. Fra skolealderen av var de vant til å bruke beina. Andre som bodde lengre unna innlosjerte seg på gårdene, 3 til 4 mann på rommene og de reiste hjem i helgene. Noen fagorganisering var det visstnok ikke der nede. Etter deres overbevisning var det ikke noe som lønnte seg. De kronene de eventuelt fikk i lønnstillegg, måtte de betale ut i en fast kontingent. Kanskje ble det streik et par ganger i året, og da tapte de inntektene i den tiden streiken varte. En oppfatning som fra anleggsledelsens synspunkt selvfølgelig var en ønskesituasjon. Dette førte til en deling av mannskapene i flere grupper. I

«småbrukerlaget» ville de ikke ha med svensker på grunn av mye gnål om pengelåning og selvsagt snusfeking i utide.

Imidlertid var det en hovedperson der nede som kom til å skaffe Vamma-anlegget tilstrekkelig reklame til å bli husket i historien. Byggeleder og overingeniør Hartvig Irgens. Han var medlem av herredsstyret i perioden

1908—1910. Heldigvis hadde han ingen politiske ambisjoner, men det var vel nødvendig med et kontraktsforhold mellom anlegget og kommunen.

Irgens var antakelig utdannet ved tyske tekniske høyskoler, noe som var vanlig på den tiden. Han var en herre som representativt passet godt til stillingen og han var en dyktig administrator. Hans autoritære tendenser var nok et følelsesmessig utslag av ansvar. Noen form for kritikk var helt overflødig. Avgjørelser ble tatt i samsvar med godkjente tegninger. Fra motsatt synspunkt hendte det når han var på befaring i dårlig humør at bagateller og detaljer måtte forandres på, noe som ofte fikk negative virkninger på akkordene. På kafeene i Stasjonsbyen dukket det imellom opp historier om Irgens originale pedantiske uttalelser i forskjellige saker som folk skrattet av. Dette kom han senere for øret og irriterte Irgens i høy grad. Irgens mistenkte befolkningen i Svenskebyen for å stå bak denne løgnpropagandaen.

Ambassadørdatter

Fru Irgens var datter til den norske ambassadøren Prebensen i St. Petersburg. Det måtte bli en stor overgang fra Tsarens gemakker i St. Petersburg til residensen i Skjørtenhytta.

Videre var det en skyhøy avstand ned til befolkningen i svenskebyen. Skjørtenhytta har huset kongelige personer siden i historien.

Det er forståelig at Irgens familie besøkte regelmessig familien i Kristiania. Garde-roben måtte jo fornyes iblant. Men familien tok ganske ofte «shoppingturer» opp i stasjonsbyen. Familien hadde fem barn. Baksetet i bilen ble det for liten plass i, så det var nødvendig med en turordning for dem. Når «kongebilen» kom tøffende opp de smale veiene med stabbestein på siden og lys-stolpene innenfor der igjen, så ble bilen straks omringet av en flokk med un-

ger. De skulle absolutt kjenne over den glatte messing-kanten rundt radiatoren. I butikene ble det stor ståhei når de fikk besøk av så elegante kunder. Simple folk måtte finne seg i å vente. Irgens var på jakt etter ferske sigarer, noe som var mangelvare. For det meste gikk det i snus og skråtobakk. Det hørte med til programmet at de drakk kaffe på Granheim før de igjen satte kursen ned til Vamma.

Kranene åpnes

Den 12. mars 1915 ble en dag med stor spenning og forventning blant anleggets ledelse, arbeidere, mennesker i nabolaget samt de mange innbudte autoriteter. Da ble kranene åpnet og dammen satt under trykk. I løpet av ett døgn forvandlet en elv med fossestryk seg til en stille sjø. I følge jubileumbok for A/S Hafslund 1898—1948 heter det: Under den lille høytidelighet på kraftstasjonen i anledning begivenheten gav Askim kommunes ordfører den nye sjøen navnet Vammassjøen.

Med den nye dammen meldte det seg et nytt behov på begge sider av elva — Ei veibru over Glomma.

OS. 5/2 - 1960.

Mennesker omkring en kraftstasjon

Solbergfoss - et lite samfunn for seg selv med 120 personer

«DE HVITE KULL»

Glomma, Norges største elv, gjør mye nytte for seg. Den bærer for eksempel millioner tømmerstokker på den brede ryggen sin ned til de store treforedlingsbedriftene i Sarpsborg- og Fredrikstad-distriktet. Den er altså med på å skape noe av den dyrebareste og mest valutabringende industri vi har her i landet. Ved siden av det gir den oss «De hvite kull» også. De store kraftstasjonene som Glommas vann ved moderne teknikk og maskiners hjelp klarer å forvandle til lys og kraft, er en vidunderlig gave til tusener og atter tusener av mennesker, til bedrifter og andre formål. . .

Askim, industribygda i Indre Østfold, er jo i den overordentlig heldige situasjon at den har hele tre kraftstasjoner innen sine grenser. Vamma, Kykkelsrud og Solbergfoss. Og det er lett å tenke seg hvilken betydning dette har, både for industrieder, som der ved forhåpentlig får billigere kraft, og sikkert ikke minst for kommunen, som vel kan notere temmelig store inntekter av disse kraftstasjonene. Så «de hvite kull» er nok i sannhet blitt et eventyr for Askim. Aladdins vidunderlige lampe fra «Tusen og én natt» lyse visstnok vakkert etter eventyret å dømme, men det gjør Glommas elvevann også, når det bare kommer i berøring med glødelampens tråd. . .

UTVIDELSE SARBEIDET SNART FERDIG

De store utvidelsesarbeidene som har pågått i over to år, nærmer seg nå slutten. Tilbake står bare noe oppryddingsarbeid, og når dette er ferdig i april en gang, vil hele kraftstasjonen presentere seg i en helt ny skikkelse.

Dette og mye annet forteller overingeniør Oftedal oss en dag vi tar en tur ut til Solbergfoss-anlegget. Ved elskverdig imøtekommenhet fra overingeniøren, får vi høre om kraftstasjonen, og det er hans opplysninger som i det alt vesentlige danner grunnlaget for denne artikkelen:

— Mørkfoss-Solbergfossanlegget ble påbegynt i 1916, og det første aggregatet ble satt i drift i 1924. I byggeperioden 1916-24 ble de 7 første maskinene montert. Men allerede da var det jo klart at det med tiden ville bli foretatt utvidelser, ettersom behovet for elektrisk strøm stadig har vært stigende. . .

De siste 6 maskinene er således kommet til senere — den aller siste ble montert sommeren 1959 — slik at det nå er 13 maskiner på plass, forteller overingeniør Oftedal videre.

Hoveddammen er en såkalt gravitasjonsdam, den er utført i betong og er 53 meter bred. På det dypeste er høyden 49 meter. Flomløpet er sprengt ut i fjell med tre frie løp, som lukkes med 20 meter lange damvalser. Tømmerrennen, som er av tre, er 700 meter lang, og av disse går 400 meter i tunnel. Kapasiteten er ikke mindre enn 12 000 tømmerstokker i timen. (Et anselig kvantum.) Det er regnet ut at det hvert år fløtes 11-12 millioner stokker. Maskinsalen, som før var 100 meter lang, er etter utvidelsen blitt betydelig forlenget — nå er den nemlig 130 meter.

I forbindelse med utvidelsesarbeidene ved Mørkfoss-Solbergfossanlegget, kan det videre nevnes at det ble laget et kjempevindu ut mot elva, for at sollyset skulle få slippe til inne i bygningen.

— Vi har lest et eller annet sted at dette vinduet har kostet 110 000 kroner. Fortell oss litt om det, overingeniør!

— Dette vinduet som nå er satt inn, er 28 meter langt og 10 meter høyt, og er derfor antagelig Nord-Europas største. Det består av hele 40 store butikkvindusruter, og det ble levert i seksjoner og montert her ved anlegget.

— Og hvor mye kom disse utvidelsesarbeidene på til sammen?

— Utvidelsene ved Mørkfoss-Solbergfossanlegget koster mellom 10 og 11 millioner kroner.

— Og kan overingeniøren på det

nåværende tidspunkt si om det foreligger planer for ytterligere utvidelser ved anlegget?

— Nei, noen slike planer foreligger ikke — men muligheter er det jo.

Tilslutt nevner overingeniør Oftedal at mannskapsstyrken ved anlegget ikke er økt som følge av utvidelsene her, men den er heldigvis heller ikke blitt redusert. Og det er gledelig. Fra lokalt fagforeningshold har det nemlig tidligere vært en viss frykt å spore for at det ville skje.

Det slår oss uvilkårlig når vi rusler omkring der borte ved kraftstasjonen, at dette er i grunnen en liten verden for seg selv. Dette lille samfunnet, som i høyden teller 120 individer med smått og stort, har ingen velforening men de har andre foreninger og klubber, så livet blir nok slett ikke så trist som en kanskje skulle tro.

Det kan nevnes at foreningslivet i Solbergfoss for det første består av fagforeningen der anleggsfolkene står organisert (N. E. K. F.). Videre er det Damenes Turnforening og idrettslaget. Dette utøver naturligvis forskjellige idrettslige prestasjoner, som hjelper ungdommen til å holde seg sunn og frisk og i utmerket form.

Husene og villaer i Solbergfoss ser velstelte ut, og gir inntrykk av å romme alminnelig velstand. Riktignok ser det for en utenforstående litt ensformig ut i Solbergfoss, men noe annet blir det jo for dem som har sitt arbeid og bopel der. Og det siste inntrykk av stedet er at folk later til å være hyggelige, glade og greie.

Det er nok det avgjørende i et sånt lite samfunn.

Men har de noe forsamlingslokale der da? Nei, men de har et lokale i kjelleren i administrasjonsbygningen, og der får de respektive foreninger og klubber lov til å ha møter og fester. Mørkfoss-Solbergfossanlegget, som jo eies av Oslo kommune og stater i fellesskap, gjør hva gjøres kan for at de 120 menneskene som bor omkring kraftstasjonen deres, må trives. Anlegget eier over 30 funksjonærboliger, og disse er temmelig like.

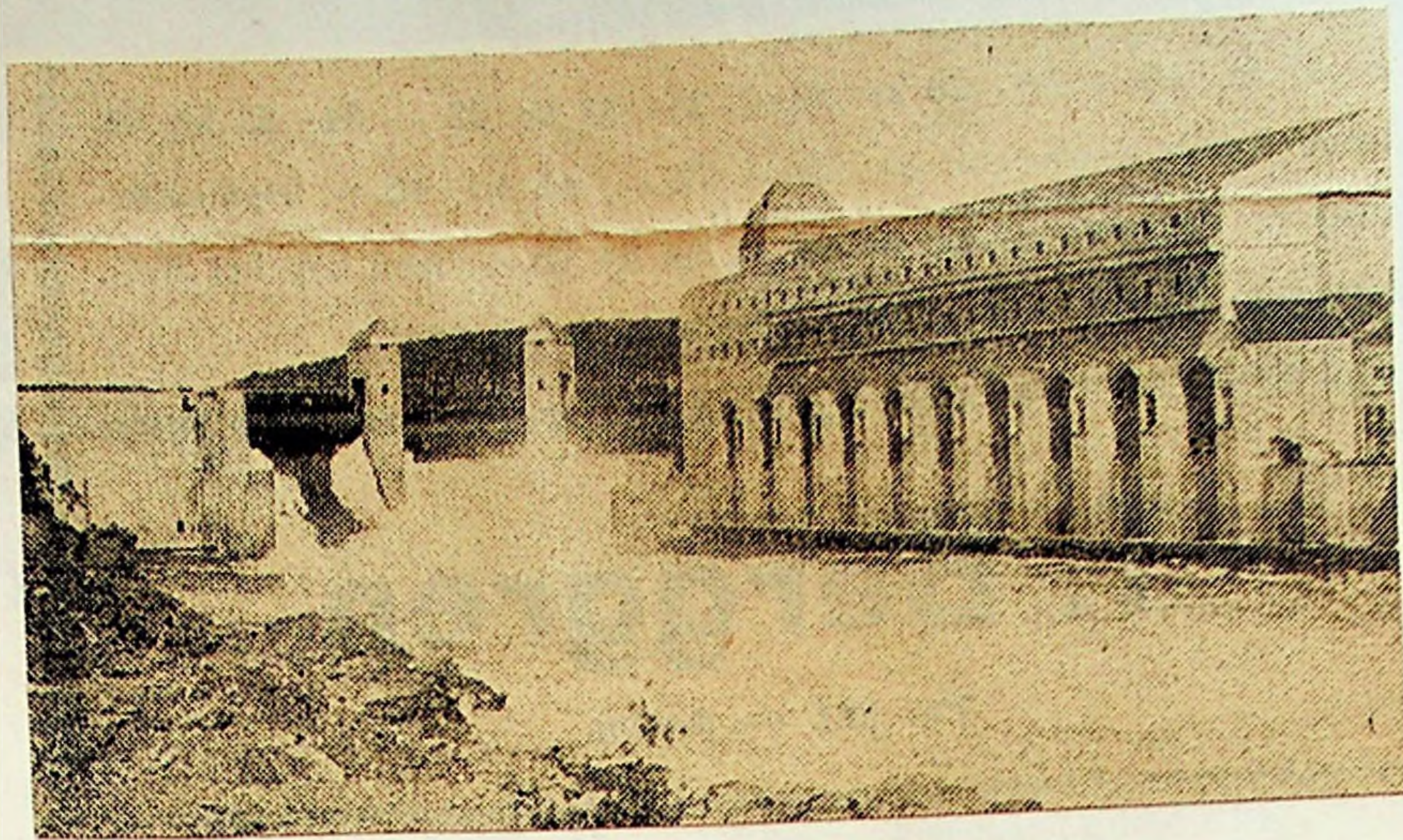
Vi får øye på en husmor, og spør henne hvor mange butikker det er i Solbergfoss. Først ser hun ut som om hun ikke har hørt riktig så begynner hun å le: — Var det butikker De sa? Jo, det er da en der bortover mot Spydeberg, men vi reiser alltid til Askim når vi skal handle.

Et par arbeidere vi også snakket med, gir uttrykk for at de liker seg godt i Solbergfoss, og at

de trives med arbeidet i kraftstasjonen.

Anlegget eier og driver som kjent bruksbanen Askim—Solbergfoss, bussen som skrangler og går bortover den smalsporede skinnegangen. Den frakter både gods og passasjerer, og derfor er den et betydelig og høyst nødvendig samferdselsmiddel mellom «Gummibyen» og kraftstasjonen.

Herman Lundsrud.

ØS. 8/1-1962.

Den renhåriga slusken var en bra, men handhundet var

Historier fra Kykkelsrud, Vamma

og Solbergfoss i Folkemuseets

serie om «Arbeidsfolk forteller»

Verket «Renhårig slusk» i Norsk Folkemuseums serie om arbeidsfolk som forteller, redigert av Edvard Bull er i sannhet en samling småhistorier som tilsammen danner et morsomt og uhyre interessant bilde av eldre tiders anleggsarbeidere, eller slusk som de til å begynne med ble kaldt i nedsettende betydning. En betegnelse som slusken etterhvert opptok som sitt rette navn, og som han titulerte seg med stolthet.

Slusken var profesjonelle anleggsarbeidere fra tiden før første verdenskrig, de rotløse som aldri slo seg ned lenge på ett sted. Men også gruvearbeidere kommer med under navnet «slusk». Rallare er et annet navn på slusken. Det er egentlig svensk, og slo aldri ordentlig gjennom i Norge — i alle fall ikke før «rallarvisene» ble populære langt utenfor anleggsarbeidernes egen krets. I forordet til boken skriver Edvard Bull bl. a.: En som begynte på anlegg alt omkring 1880 forteller om hvordan han ble innviet i sitt yrke, og så sier han: — Nå var jeg slusk — ikke rallar, for det var noe forbanna tøys Kristofer Uppdal fant på. Det å være «renhårig slusk» var den beste attest en kunne få blant arbeidskamerater.

Boken er sammensatt av beretninger fra omtrent hundrede fortellere og de aller fleste er selv slusk.

INGEN SKATT I DEGERNES

Den første av Østfoldhistoriene er om et anleggslag som arbeidet på veien fra Rakkestad stasjon til Paulsrud i Degernes. Veien ble bygget i 1898—1904, og fortelleren sier: — Dette er den eneste bygda jeg har arbeidet i, hvor anleggsarbeideren ble skattefri. Det gikk for seg på den måten at en kjøpmann Oremo på stedet reiste seg i herredstyret og uttalte: — Vi er alle glade og fornøyde med denne prektige veien vi får gjennom bygda. Vi ser alle hvordan disse flinke arbeiderne sliter for en lav lønn.

Jeg vil foreslå at dem ikke kommer med i ligningen. Vi klarer oss selv, og det lille vi får inn i skatt fra det hold, teller så lite.» Forslaget ble enstemmig vedtatt.

I en fotnote heter det at ordfører M. Nakkim i Degernes har undersøkt de kommunale forhandlingsprotokollene uten å finne noe vedtak om skattefrihet for veiarbeiderne. Men Nakkim tilføyer at det likevel kan tenkes at det var så pass vanskelig «å holde styr på disse arbeiderne som kom og gikk, vel oftest over grensen til nabolandet også», så ligningsmyndighetene kanskje «fant det både riktigst og lettest å slå en strek over dem».

MANGE SVENSKER

Det var mange svensker blant slusken. I en tid som omkring århundreskiftet, ble nok lønningene drevet oppover, så reisen kunne svare seg rent økonomisk for grannene. Men det er også flere svensker som understreker at det var større frihet i Norge.

En svensk slusk skriver: — I 1889 kom jeg till Norge. Jeg begynte på kraftstationen i Askim — Kykkelsrud. Orsaken till att så många svensker drog dit, var väl att det var större frihet på en måte, och lönerna var större än i Sverige. Jag tror det var grunnen. Men det kunde nok vara rent personliga grunder till att många reste hit, och för min egen del vill jag inte tala om grunnen.

STYGG ULYKKE VED KYKKELSRUD

Det var nok ikke til å unngå at det hendte arbeidsulykker. Ingen gammel anleggsarbeider kunne unngå å få personlige erfaringer om slikt, men når han så må snakke om slike emner, skjer det ofte med noe som ligner et kynisk flir. Det er vel en måte å verge seg mot uhyggestemningen. En av Kykkelsrud-sluskene forteller: — Ved Kykkelsrud hendte det ofte ulykker, fordi folk ikke var forsiktige nok med dynamitten. Østerdals-Erik gikk med i ein synk, og det gikk for seg på den måten:

Jeg og Østerdals-Erik arbeidet sammen og var kommen ein femten meter ned. Ein dag skulle vi gå på skiftet. Vi møtte dei andre som gjekk av, og basen sa at det sto att et pannhol (grytehol) som vi måtte prøve å få renska og skyte. Holet var bortimot fire meter, og vi visste ikke kor ladningen låg. Vi tok et bor og stakk inn og slo litt på det, men så sa jeg: — Stopp litt, vi må få i vatn. Nå var det ikke ein vanndråpe i synen, og Østerdals-Erik sa til meg: — Gå du og hent vatn. Jeg tok en pøs og krabba opp fra synken og fann vatn. Mens jeg var på veg nedover synken, smell det, og gamlingen for som ei flaggermus gjennom lufta, og han var dau som ei sild med ein gang. Han hadde antakelig tatt enpikkeren og gitt seg til å slå på boret, råka knallen, og det var nok. Han hadde ikke tid til å vente til jeg kom att, og så gjekk det gale.

Nå var jeg så forkjøla på den tida, hosta og harka og fekk mest ikke sova om natta, og dagen etter at Østerdals-Erik gjekk med, rusla jeg inn til doktoren for å få noe mot dette. Da jeg kom inn, låg liket til Østerdals-Erik på ein lem, og doktoren hadde lappa han fint sammen. Det var ikke ei skråme å sjå. Men han holdt ein bit i handa, som han ikke visste kor han skulle plasere. — Kor fa'n skal jeg sette denne, sa han.

UMOTIVERT REISING

Slusken — eller rallarens liv var preget av lange og strevsomme reiser, mest til fots. Ofte kunne det være rent tilfeldige innskytelser som fikk folk til å bryte opp fra en arbeidsplass. En av dem skriver:

— Je arbeidet på Ofotbanen i halvannet år, men så blei je lei. Jeg ville itte ligge der en vinter tel. Je huser at je en kvæld satt og sku ta ta meg støvla, at je sa tel dom andre: — Nei, nå reiser je. Ja, reser du Ole, så reser jag, svare en ta dom andre. — Jaj og, sa en annen, og vi blei fire stökken ta vors som reste.

Når jeg kom sørover, så reste je tel Kykkelsrud i Askim. Jeg kom tel Kykkelsrud i 1901, og arbeidet der til i 1902, da je' slutta. Det var så rart på den tida. Det kunne slutte 100 mann den eine dagen og bine 100 den neste. Slek var det i lange tider, anleggsfolka flötte fra stelle tel stelle. Hä det kom ta, veit je itte.

VAMMAKJÖPMANNEN TOK AFFÆRE

En av bokens bidragsytere setter et spørsmålstegn ved sluskens ærlighet på enkelte måter. Han sier at det var skicket bland busen att han stakk från gäld och allt när han sluta, och den sista lönen hörde rallaren till.

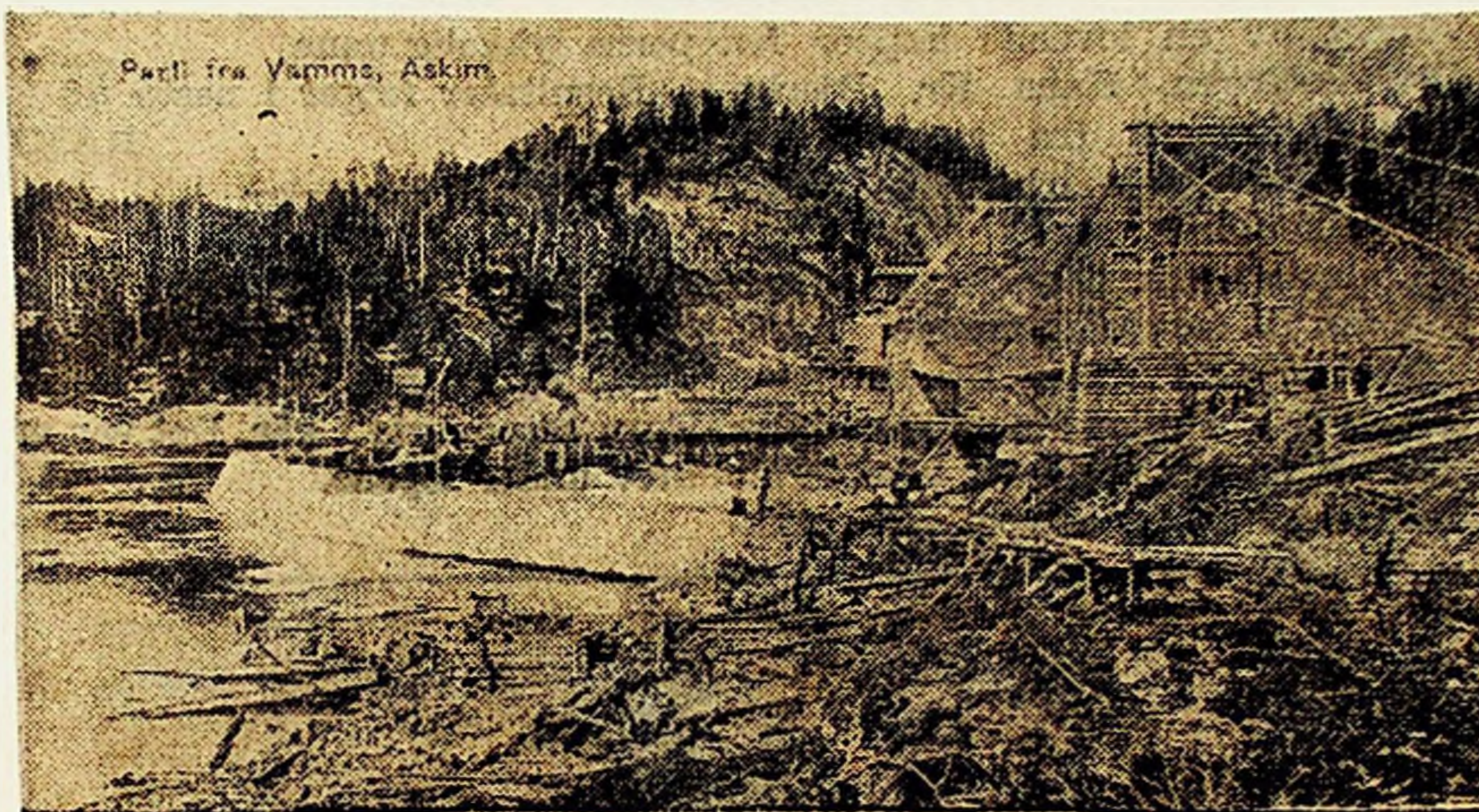
Det kunne blitt en alvorlig affære for en kjøpmann om det var mange som stakk av på en gang. Ved Vamma kraftanlegg hendte det noe slikt i februar 1908. — Da fikk omtrent alle sammen sparken på grunn av storflom. Den gang var det bare å gå på dagen, det var ikke snakk om oppsigelse. Om kvelden reiste slusken til Oslo. En kjøpmann som holdt til ved anlegget ble nesten tullete, for han fikk ikke de penga han hadde til gode. Slusken hadde levd på krita, og nå ville dem kvitte seg av med gjelda ved å stikke. Kjøpmannen kom etter på toget og flaug fra kupé til kupé og krevde pengar. Men slusken sa: — Vi skylder deg ingen ting, din bondjævel.

Men mange måtte betale gjelda si, for kjøpmannen hadde bet politi møte opp på stasjon. Her ble det arrestert flere stökken, men noen hadde fått et lite nyss om politi sku' møte opp, og stakk av før dem kom til Oslo. Jeg slapp å bli arrestert, skriver fortelleren, for jeg hadde hatt kost og losji privat, og det sa kjøpmannen til politi.

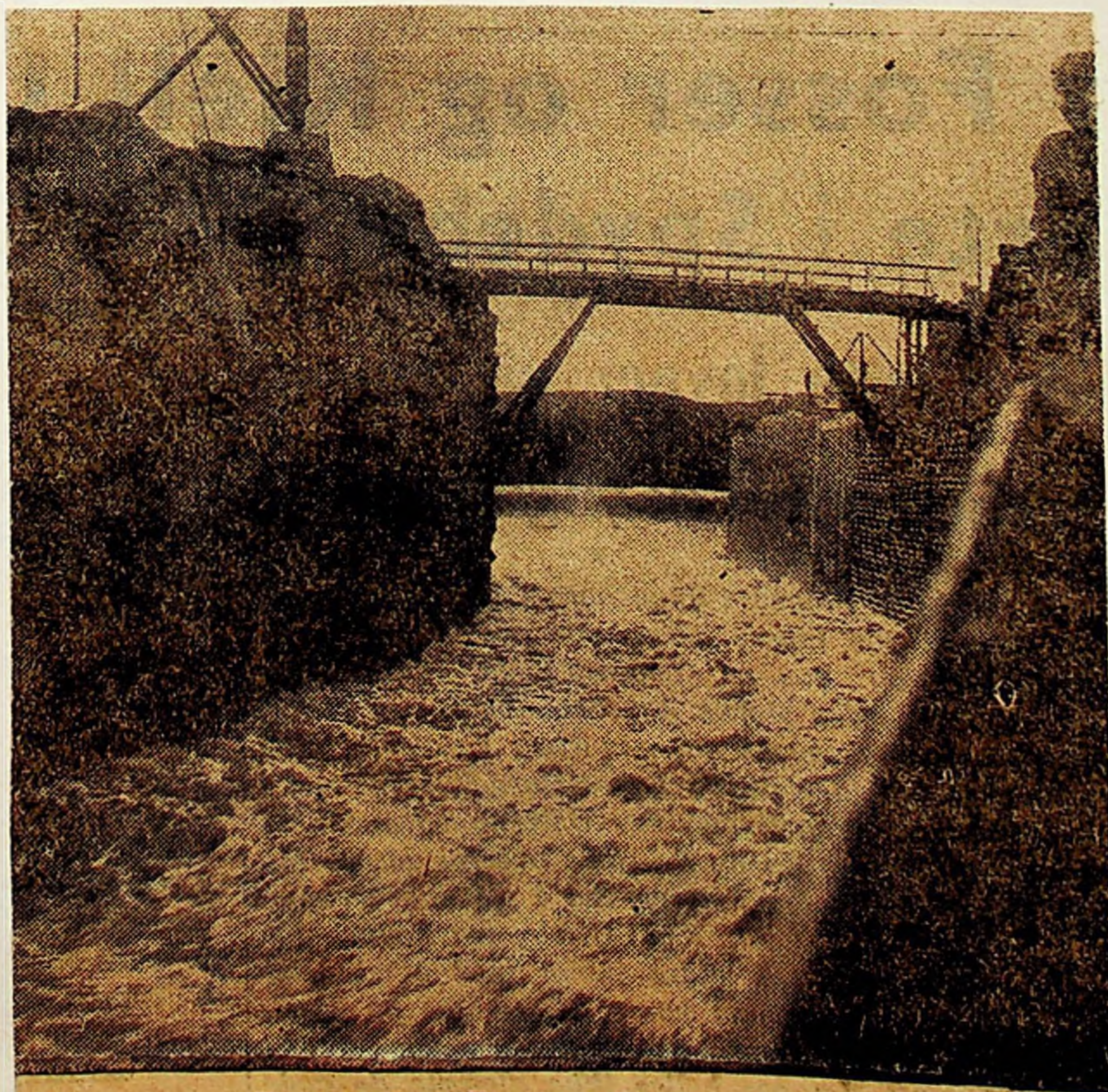
ET HARDT LIV

Det livet som anleggsarbeiderne i den tiden førte var på mange måter lite misunnelsesverdig. Gjennom alle de små fortellingene i boken får man et uretusjert bilde av sluskens tilværelse. Det var hardt slit, ofte dårlig stell, mye brennevin, og en gang i blant et freskt slagsmål. Men om slusken til daglig arbeidet med simpel stein, hadde han som oftest et hjerte av gull, og de mange små historiene vitner om en kamaratskapsånd som nok var mye sterkere enn hva den er på arbeidsplassene i dag.

Wa—

Fra utbyggingen av Vamma.

Tømmertunnellen ved Vamma.

ØS.
2/3-1979

(4)

RALLARLIV I KYKKELSRUD:

Truls Grøteig som har skrevet denne historiske oppgaven

Vi fortsetter her våre utdrag av Truls Grøteigs lokalhistoriske oppgave ved distriktshøyskolen i Volda.

I dette avsnittet kommer vi inn på helseforhold, fritid og brakkeliv.

Det fantes under hele anleggsperioden ei sjukebrakke i Kykkelsrud. Denne var «udelukkende bestemt for Anlæggets Arbeidere.

Distriktslegen, Dr. Randers, gir en mer generell karakteristikk av «Sundhetstilstanden» i Kykkelsrud, og han konkluderer med at den er «mærkverdig god» etter forholdene. «De hyppigste Lidelser have været veneriske Affektioner og Lungebetændelser foruden naturligvis Dødsfald og Legemsbeskadigelser ved Ulykkes-hændelser.»

De hyppige kjønnsykdommene i arbeiderbefolkningen mente distriktslegen «væsentlig var erhvervet i Kristiania», men det var langt fra alle tilfeller som ble registrert:

«En stor del behandles av Kristianiaspecialister, der ikke anmelder, en del der ikke netop er Novicer, behandler selv sine kjønslige skavanker eller lægger sig ind paa Gøteborgs Sygehus, forsaavidt som de ere Svenske. Heldigvis

synes Sygdommen ikkeathave faaet noget synderligt Indpas blandt Bygdens hjemmehørende Befolkning.» Det siste blir av Dr. Randers siden tatt som et tegn på Askimingenes «gode Moralitet».

Om årsakene til lungebetennelse i arbeidermiljøet sier Dr. Randers: «Den Sygdom, der nærmest maa siges at være en følge av de ovenomtalte mislige Beboelsesforholde i Forening med Nattearbeide og Drikkældighed, er Lungebetændelse, der optraadte noksaa ondartet.» Men også i dette tilfellet finner vi motstridende kilder F. eks. heter det i et brev som ble sendt fra Kykkelsrud til Norsk Arbeidsmandsforbunds fagblad i Kristiania:

«Følgende heraf (de primitive boligforholdene) er, at ingen som har vært i barakkene en tid, er fri for sykdomme og hoste.»

Kosthold

Det bodde også noen kvinner i de fleste brakkekoloniene. De var enten døtre i en «brakkesjefamilie» eller «Spiseværtfamilie».

Men de voksne kvinnene som bodde der, hadde sikkert alle en funksjon i matlaginga. Det er iallfall et inntrykk en får gjennom arbeiderminnene, der det fortelles at «dom fleste hadde kokkelag».

Slike kokkelag eksisterte ganske sikkert i de arbeiderkoloniene hvor det var kvinner. De som ikke ville eller ikke hadde mulighet til å være med i et kokkelag, fikk antagelig dekket middagsbehovet i en spiseforretning, og så holdt de seg sjøl med brødmatt.

Økonomien spilte også en rolle for hvordan en ordnet seg med maten: «Det var billigst at holde sig med torrmatten og kjøpa middagsmat i en spiseforretning. Det blev litt dyrere i kokkelagene, kokka skulle ha sin løn og det må man rekna til i kostprisen.»

«I hver koloni var det spisibrakke hvor man kunne kjøpa mat. Man kunne til middags få full eller halv porsjon, og sanser jeg ikke fel, så kosta en middag 40 øre. Et sted var det en bas som hadde kona med som kokke og en datter til å hjelpe til med matstellet.»

Brakkebyen ved Kykkelsrud. Dessverre mangler vi helt bilder av karene som kunne vise dagligliv i brakkene.

Andre arbeidere igjen fortalte av maten var «rimelig» og at den «etter den tids forholdende va god og man fikk eta seg god og mett, men det va lite renslig og man fikk inte vara så nøye med oppvasken.»

Hvordan kostholdet til sammenligning var på bondegårdene rundt omkring har jeg ikke funnet noen kilder om. Å snakke om kosthold i denne forbindelsen er egentlig litt på kanten, for arbeiderminnene har ikke fortalt noe om hva en spiste, — bare hvordan. En liten opplysning fikk jeg fra Olga Eikeli Hansen. Hun kunne huske at hun som 10-åring fikk knekkebrød m/smør av anleggsarbeiderne i Kykkelsrud, og at det var svært populær mat blant arbeiderne.

Fritid og Brakkeliv

«Vid Askim va det en fæl langertrafikk. Langarane kom til og med ned i kanalen og selde brennevin. Å sette stopper før denna trafikken va ikke lett når man tenker på vad slag anleggsfolk det va her. Dom tenkte ikke på annat enn fyll — en god del va ramp från Oslo, som ikke tenkte på annat enn å få såpass med pengar at dom kunne få seg en fyll. Men det va også skikkelige folk der, og som va førsiktiga med brennevinet. Men rampen ødelagde mye — dom kom og gikk», forteller en svenske.

Men all turinga gikk tydeligvis ikke for seg i brakke: «Det kom gauker fra Oslo og dei heldt til i Romsåsen, og hit kom det helle kassene med brennevin. Folkå, som hadde natta, drog ditt på ettermeddagen og drakk, og dei som hadde dagen kunne ta seg ein tur utpå kvel'n.»

Med fylla kom også slåssing: «Værst var det vel i den store 36 manns brakka. Gauker kom på lønningsdagene og når de hadde letta seg for varerne ble det leven. Jeg sanser at det en gang var et fryktelig leven i en brakke. Karene begynte å slåss, og alt som var i brakkerummet ble slått i stykker. Omnsringer ble brukt til å slå med, komfyren, bord og krakker kastet ut, køyer revet ned. Det var skrik og skral som kunne høres lang vei. Disse slagsmålene var en uting og det er ikke godt å begripe varfor man skulle slåss.»

Ellers var det nok ikke så altfor mye å finne på i brakkebyen: «Lite var det å ta seg til i fritiden. Mest va det kortspel, og det kom mange prof-

fesjonelle og det va mye joks. Men vi kunne og sitte å spille for morro skuld før no måtte man ta seg føre.»

Kortleiken kom også fram når det kom kramkarer på besøk: «Kom en lumphandler inn i brakka, blev det kortspel. Han la fram sine varor, karane sette pengar og blev det fem mann, så va det femkort. Så vann den ene, og mere spel blev det og slik høld man på.» Den som vant fikk varen — som oftest et klesplagg — og kramkaren fikk potten.

Ei annen gruppe som oppsøkte Kykkelsrudanlegget var diktere og fortellere: «Hit kom slike som «Små-Jakob», «Johan Fager» og «Jumbo» og mange andre som eg ikkje hugsar namnet på. «Jumbo» gjekk omkring med ein blyant bak øret og ei blokk i lomma. Han var visediktar.» Skikken med kallenavn var utbredt, og blei sikkert li e godt brukt i arbeid som i fritid. Fra Kykkelsrudanlegget hører vi om «Østerdals-Erik» som mistet livet i ei sprengulykke, Kristianiarampen «Snørra-Bølla» og Johan «Driveren» som var så fæl til å skalle. Historiene er mange, — og frodige.

Men kanskje det mest «fristende» for mange i fritida, var utsiktene til en Kristiania-tur: «Som regel reiste folka til Oslo ved større oppgjør og drakk seg blakke og så kom de ruslende tilbake.» Det er vanskelig å få noe klart inntrykk av hvor stor del av arbeiderbefolkninga dette var et karakteristisk mønster for. Selvfølgelig var det også andre typer, som dem Hartvig Gundersen fra Askim kan huske faren hans fortalte om. De som tok seg en bytur for å få seg et bedre måltid og en liten avveksling, og som ellers prøvde å spare opp noen kroner. Men sparsomhet var nok ikke noe karakteristisk trekk ved rallaren, det gir arbeiderminnene et klart uttrykk for.

En svensk anleggsarbeider forteller om turene til hovedstaden: «Vid oppgjør reste mange inn til Oslo. Dom høld seg i Vatland hos Abelone. Det var mange som drev med losjihus og tøsetrafikk, og va man ute på en fest, så hadde man ett heng av bom og tøser etter seg. Nå ja, det er vel det samma i dag, — det er alltid slik mycket pengar lokker folk til seg.»

Truls Grøteig har i sin oppgave om Kykkelsrudanlegget forsøkt å ta for seg arbeidermiljøet, og hva som virket inn på arbeidernes livssituasjon. Det er vanskelig stoff, ikke minst fordi så mye av historiskrivningen mest bryr seg om ytre hendinger.

Arbeidet ble organisert i «arbeidslag» og Grøteig mener at ordninga med arbeidslag kan ha ført til at spesielt «sterke» arbeidslag kan ha bidradd til at akkordene ble holdt nede.

Det nødvendige til livets opphold ble organisert i «kokkelag» der arbeiderne slo seg sammen om å betale en kokke. Endelig hadde en «drikkelagene» som førte til mye uro og slåssing. «Fekting» (tiggung) regner han også som et resultat av drikkelagene. Gjennomtrekken var stor i arbeidstokken ved Kykkelsrud.

Hva hadde ellers størst betydning for miljøet? Kvinnene, lokalbefolkningen, brennevinslangerne, anleggsledelsen, og fagforeringen, mener Grøteig.

En må være klar over at det blant arbeiderne på Kykkelsrudanlegget var mange svensker og ikke så helt få finner. Men nasjonale motsetninger har spilt liten rolle.

Vi vet lite om kvinnene.

Det er typisk for innsamlingen av materiale og forskningen at ikke noen av kvinnene er intervjuet i det som finnes av arbeiderminner fra Kykkelsrudanlegget. Men vi vet at det var noen kvinner der, noen gift med brakkesjefen eller en spisevert. Noen få var ugifte kokker eller ugifte tjenestepiker. Vi kjenner to: søstrene Sigrud Ludvigsen og Ragnhild Ludvigsen Aas, 15 og 19 år gamle som arbeidet i koloni 2.

Tre av mennene har såvidt streift kvinnene. De nevnes i forbindelse med rengjøring, kjønnsykdommer og ikke uventet — misunnelse mellom mennene. En svensk rallar sier: «Man sloss om kvinnfolka og kokkene — svartskuken rådde». Edvard Bull har konstatert at en del av anleggskokkene «skeiet ut» og supplerte kokkelønna

sk industri og få effektive inngssystemer B, til hjelp og middels store å bare særlig tilfredsstillende.

høgskolen kan opprettholde en god kontakt med distriktets industri og næringsliv, med tanke på det behov høgskolens dataspesialister skal søke å tilfredsstillende.

der dette på høyere nivå i Norge — og avsluttet studiene i 1968-70. Så var han ansatt som universitetslektor i Gøteborg. Deretter kom han inn i et ytterst internasjonalt yrke.

sjef for en avdeling hvor fem forskjellige nasjonaliteter var representert. Han flyttet hjem til Norge som systemsjef i Norsk Olje A/S før han i fjor sommer etablerte seg i Hæl.

«Barndommen en lyf

Arbeidsbetyringsadskilling for industrien

ordning for
llingene.
e utarbeidet
smøte mel-
en. Ved Ho-
t seks sam-
er; audio-

llingsstyrerstillinger for natur-
fag og kroppsoving ved Spyde-
berg skole.
Idag er de årlige utgifter til
sanlingsstyrerstillinger ved
Hovin skole 10.800 kroner, og
ved Spydeberg skole 9.000 kro-
ner.

dig med det meste av grave-
arbeidet.
Onsdag førstkommende
skal det holdes et oriente-
ringsmøte på Fossnes der det
skal være orientering om
hvordan arbeidet ligger an.
Dessuten skal finansieringen
der enner bare er nysgjerrige,
sler Mary Sandaker. — Husk:
Vi er avhengig av at alle sam-
men i grenda har et tak. Der-
for vil vi prøve å komme i kon-
takt med så mange som mu-
lig!

ME
Spydeberg Husmorl
holdt sitt marsmøte, t
15. i Sanitetens Hus.
Husmorlagets for
Astrid Huseby, ønsk
møtt til medlemmene
de to reiselederne fra
Reisebyrå, Askim, som
lysbilder og orienter-
turistreiser til Israel.
oss et interessant innbl
hva en turist vil opple
å velge Israel som fer
Vi fikk se bilder fra en
kjente steder fra bibe-
rien, fra jødisk kultur
rig, og fra Israel av ida
Studieleder Ranveig
sen redegjorde for stu-
beidet og oppfordret
lemmer og andre til å
studeringene. Hun ha
opp følgende 5 emner
melding:
«Barndommen en lyf

Andre arbeidere igjen fortalte av maten var «rimelig» og at den «etter den tids forholdande va god og man fikk eta seg god og mett, men det va lite renslig og man fikk inte vara så nøye med oppvasken.»

Hvordan kostholdet til sammenligning var på bondegårdene rundt omkring har jeg ikke funnet noen kilder om. Å snakke om kosthold i denne forbindelsen er egentlig litt på kanten, for arbeiderminnene har ikke fortalt noe om hva en spiste, — bare hvordan. En liten opplysning fikk jeg fra Olga Eikeli Hansen. Hun kunne huske at hun som 10-åring fikk knekkebrød m/smør av anleggsarbeiderne i Kykkelsrud, og at det var svært populær mat blant arbeiderne.

Fritid og Brakkeliv

«Vid Askim va det en fæl langertrafikk. Langarane kom til og med ned i kanalen og selde brennevin. Å sette stopper før denna trafikken va ikke lett når man tenker på vad slag anleggsfolk det va her. Dom tenkte ikke på annat enn fyll — en god del va ramp från Oslo, som ikke tenkte på annat enn å få såpass med pengar at dom kunne få seg en fyll. Men det va også skikkelige folk der, og som va førsiktiga med brennevinet. Men rampen ødelagde mye — dom kom og gikk», forteller en svenske.

Men all turinga gikk tydeligvis ikke for seg i brakke: «Det kom gauker fra Oslo og dei heldt til i Romsåsen, og hit kom det heile kassene med brennevin. Folka, som hadde natta, drog ditt på ettermeddagen og drakk, og dei som hadde dagen kunne ta seg ein tur utpå kvel'n.»

Med fylla kom også slåssing: «Værst var det vel i den store 36 manns brakka. Gauker kom på lønningsdagene og når de hadde letta seg for varerne ble det leven. Jeg sanser at det en gang var et fryktelig leven i en brakke. Karene begynte å slåss, og alt som var i brakkerummet ble slått i stykker. Omnsringer ble brukt til å slå med, komfyren, bord og krakker kastet ut, køyer revet ned. Det var skrik og skral som kunne høres lang vei. Disse slagsmålene var en uting og det er ikke godt å begripe var før man skulle slåss.»

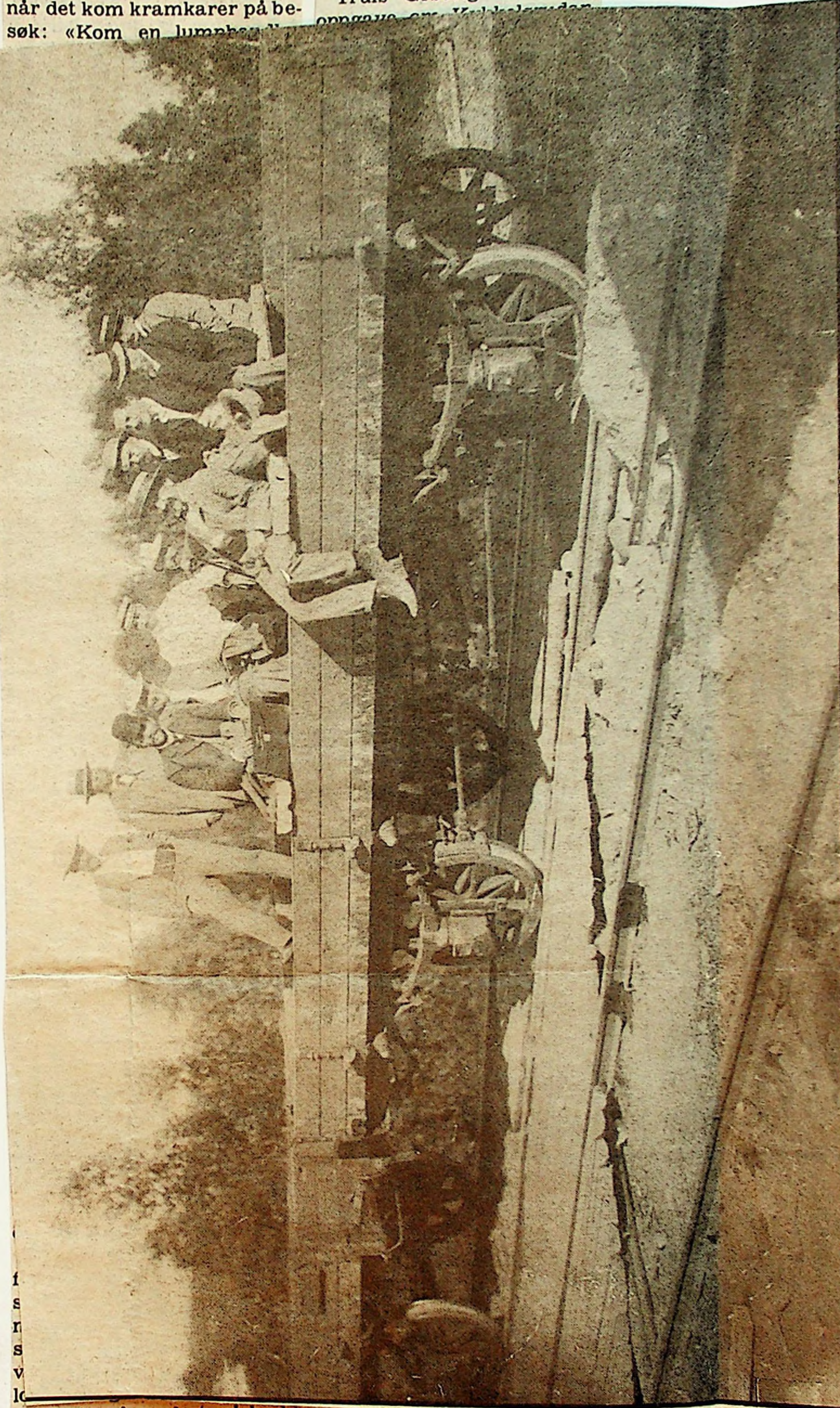
Ellers var det nok ikke så altfor mye å finne på i brakkebyen: «Lite var det å ta seg til i fritiden. Mest va det kortspel, og det kom mange prof-

fesjonelle og det va mye joks. Men vi kunne og sitte å spille for morro skuld før no måtte man ta seg føre.»

Kortleiken kom også fram når det kom kramkarer på besøk: «Kom en lumbag»

ØS. 23/3-1979.

Truls Grøteig har i sin oppgave om Kykkelsrud

man ute på en fest, så hadde man ett heng av bom og tøser etter seg. Nå ja, det er vel det samma i dag, — det er alltid slik mycket pengar lokker folk til seg.»

i forbindelse med rengjøring, kjønnsykdommer og ikke uventet — misunnelse mellom mennene. En svensk rallar sier: «Man sloss om kvinnfolka og kokkene — svartsjuken rådde». Edvard Bull har konstatert at en del av anleggskokkene «skelet ut» og supplerte kokkelønna

Jo det var forskjell nok på folk. De høye herrer fra «direksjonen» kunne nok muntre seg med å bli kjørt ned til anlegget pr. åpen jernbanevogn.

DS 23/3-1979 (5)

Fra det gamle rallarmiljøet:

med å drive «skinnhandel» som det het i rallarsjargon.

«Nokre tå kokkene tog seg betalt, og var ein i beit så var det å snakke med ei slik ei, så ordne det seg. Men det var mange skikkelege kvinnfolk som var kokker, og det var ikke bare subbus tå dei hell som kokkererte i brakkene» sier en annen arbeider.

Men det faste innslaget av kvinner var så lite at det kan være rimelig å anta at det har oppstått større konflikter med kvinnene som ikke tilhørte arbeidermiljøet.

Kontakt med lokalbefolkningen.

Det er vanskelig å finne ut om kontakten mellom lokalbefolkningen og arbeiderne ved Kykkelsrud. Trolig lever det folk i Askim enda som burde kunne fortelle noe om dette. Noe viktig sentrum rundt Askim stasjonen var det ikke «Drik kaffe og spill på polyphone hos Cesilie Thoresen» heter det riktignok i Øvre Smaalenene på den tiden. Men faktum var at Kykkelsrud var mer av et sentrum enn Askim.

Bondegårdene og de små boplassene rundt Kykkelsrud var populære bosteder på denne tida.

«Paa garen jeg bodde var der 12 svensker som losjerte på loftet i selve vaaningshuset, jeg og en Soløring hadde et kammer i Bryggerhuset. En nat efter en lønning våknet vi at et forferdelig bråk fra Stuebygningen. Det var Svenskerne som gikk amok å hadde begynt at hive ut Kakkelovne, Stole og borde ut av Vinduer og døre. Konen på gaaren og ungerne maatte rømme til nabo-gaarden og mannen blev truet til at klyve op paa taket og der sat han oppe paa mønet helt til morgenen. da Lensmannen å et par ingeniører kom ham til hjelp. Svenskerne fikk sparken å senere blev det saa litt bedre paa anlægget.»

Det er ikke uten videre innlysende at det bestandig var slusken som var den «skyl-dige» og lokalbefolkninga den «uskyldige».

Riktignok hadde slusken (ikke noe negativt navn!) lagt seg til visse vaner, som nok var upopulære der de fikk sine virkninger. Olga Eikeli Hansen har bl.a. fortalt at hun kan huske fra Kykkelsrud at noen av anleggsarbeiderne stakk av før de hadde betalt for mat og losji, men «som regel betalte de». Også Jens Nygård har fortalt om det samme, og forklaringen syntes mye å ligge i dette: Når slusken hadde bestemt seg for å reise fra en arbeidsplass, var det en gylden regel at den siste lønninga skulle han beholde helt for seg sjøl!

Når det gjelder anleggsarbeiderne og den kvinnelige lokalbefolkninga, så er det også vanskelig å si noe konkret. Det blei arrangert fester på «Folkets Hus», men i hvilken grad disse lyktes i å trekke jentene til seg, tør jeg ikke lage noen spekulasjoner om. Ellers er det vel ikke så lite sannsynlig at skremselspropagandaen om «den vilde slusken» var sterk ovenfor jentene i «den rette alder» på denne tida.

Brennevinslangerne

Denne gruppa har vært nevnt i mange sitater fra arbeiderminnene tidligere. Sjøl om langerne kunne ha mange og stabile kunder blant arbeiderne, var de nok ikke mye populære. Gjennom arbeiderminnene kan vi skimte at langerne blei sett på som ei snyltergruppe, og at dette kunne føre til konfrontasjoner:

«Når det gjelder langerne, så visste vi hvem det var, men det hadde sine obehageligheter å melde ifrå. Men blev dom før jævlige, hendte det at folk tok brennevinet från dom og ga dom juling.»

Særlig fra et fagforenings-synspunkt blei derfor denne trafikken sett på som et stort problem. Dette kommer tydelig fram i et brev som en fagorganisert arbeider ved Kykkelsrudanlegget skreiv til formannen i Norsk Arbeidsmandsforbund i mai 1901:

«De fleste arbeidere her jør seg ikke anden nytte av de Penger dem rutler

isamens enn at jø op Brendevinslangers som her er fult av ved ver Lønning og som er til stor skade for arbeiderne. Lønningsaften og den følgende Dag kan dem drikke op sin Lønning og siden gaa og sulte en fjorten dage, her ser ud som det ikke skulde findes Politi her i Smaalenenes som lar saant gaa saa aabenlyst til».

At problemet med langerne var alvorlig, bekrefter også en oppsynsmann som har fortalt om sine opplevelser ved Kykkelsrudanlegget.

Denne mannen forteller at oppsynsmennene fikk politimyndighet, men det ser ikke ut som om det hjalp stort. Langertrafikken fortsatte og den antok stygge former etter det oppsynsmannen forteller:

«Særlig var langertrafikken forferdelig og stedet var et Sodoma og Gomorra... Tilholdsstedet var Romsåsen der det tidligere hadde været et nikkelværk. I denne åsen var det stoller, og i disse satt mann og kokte og blandet forskjellige ingredienser i spriten. Heimebrenning forekom ikke, men de blandet opp brennevinet — sogar med tobakk, og de anleggsarbeidere som drakk denne blanding ble helt sansesløse. En dag fant man en anleggsarbeider som var død der oppe i åsen. Han var ramlet utfor en avsats. Denne karen var fra Eidsvoll og arbeidet i mitt lag. Dt var en meget dyktig arbeider, edruelig og påpasselig i sitt arbeid, og det var ytterst sjelden at han viste seg beruset. Men en dag falt han vel for fristelsen og det gikk galt. Han etterlot seg en stor barneflokk,»

Anleggsledelsen

Ved siden av det tyske selskapet Schuckert & Co., hadde Askim-mannen Anders Furuholmen en ledende rolle. Anders Furuholmen var iniativtakeren bak kraftutbygginga og satset sjøl mye penger i anlegget.

Som byggeleder blei Furuholmens nevø, Kristian Furuholmen ansatt. Dette at det var to personer, som begge hette Furuholmen i framskutte posisjoner ved

Den norske internasjonale utstillingen varer. Oslo i løpet av de 10 dagene utstillingen varer. Som vanlig har utstillingen også denne gang vært utsolgt for standplass allerede siden i fjor høst, kunne formannen i styret for «Sjøen for alle»,

markedsjef Lars Hole opplyste på en pressekonferanse i går ettermiddag, hvor omlag 150 pressefolk deltok. Tokant er det 207 utstillere denne gang, og av de mest lokale nevner vi Grevlig A/S fra Askim. På sin stand i 2. etasje i Sjølystsentoret er det

Båtbransjen har også i fulle fått merke tranger tider, økonomisk sett, og 1971 var på ilk linje med mange andre bransjer, et mørkt år. Salget av båter gikk ne med omlag 30 prosent i Norge i fjor, og dette mener fagfolk innen båtgorganisasjon ne også skyldes regjeringens politikk. Det ble ikke ett år

Sjølyst: id Borgestrand

båt-utstillerne på Sjølyst

representant blant de 207

ØS. 23/3-1979. (5)

Fra det gamle rallarmiljøet:

med å drive «skinnhandel» som det het i rallarsjargon-gen.

«Nokre tå kokkene tog seg betalt, og var ein i beit så var det å snakke med ei slik ei, så ordne det seg. Men det var mange skikkelege kvinn-folk som var kokker, og det var ikke bare subbus tå dei hell som kokkererte i brakkene» sier en annen arbeider.

Men det faste innslaget av kvinner var så lite at det kan være rimelig å anta at det har oppstått større konflikter med kvinnene som ikke tilhørte arbeidermiljøet.

Kontakt med lokalbefolkningen.

Det er vanskelig å finne ut om kontakten mellom lokalbefolkningen og arbeiderne ved Kykkelsrud. Trolig lever det folk i Askim enda som burde kunne fortelle noe om dette. Noe viktig sentrum rundt Askim stasjonen var det ikke «Drik kaffe og spill på polyphone hos Cesilie Thoresen» heter det riktignok i Øvre Smaalenene på den tiden. Men faktum var at Kykkelsrud var mer av et sentrum enn Askim.

Bondegårdene og de små boplassene rundt Kykkelsrud var populære bosteder på denne tida.

«Paa garen jeg bodde var der 12 svensker som losjerte på loftet i selve vaaningshuset, jeg og en Soløring hadde et kammer i Bryggerhuset. En nat efter en lønning våknet vi at et forferdelig bråk fra Stuebygningen. Det var Svenskerne som gikk amok å hadde begynt at hive ut Kakkellovne, Stole og borde ut av Vinduer og døre. Konen på gaaren og ungerne maatte rømme til nabo-gaarden og mannen blev truet til at klyve op paa taket og der sat han oppe paa mønet helt til morgenen. da Lensmannen å et par ingeniører kom ham til hjelp. Svenskerne fikk sparken å senere blev det saa litt bedre paa anlægget.»

Det er ikke uten videre innlysende at det bestandig var slusken som var den «skyldige» og lokalbefolkninga den «uskyldige».

Riktignok hadde slusken (ikke noe negativt navn!) lagt seg til vis

nok var upop fikk sine virk Elkell Hansen talt at hun k Kykkelsrud anleggsarbeid før de hadde og losji, men betalte de». Nygård har f samme, og syntes mye å Når slusken seg for å re beidsplass, va regel at den skulle han b seg sjøl!

Når det gjel beiderne og lokalbefolkning også vanskelig kret. Det b fester på «Foll i hvilken grad trekke jentene ikke lage noen om. Ellers er lite sannsynlig propagandaer slusken» var jentene i «den denne tida.

Brennevinslans

Denne grup nevnt i mange beiderminnen Sjøl om lange mange og st blant arbeider ikke mye Gjennom ar kan vi skimt blei sett på s gruppe, og a føre til konf

«Når det gje så visste vi k men det obehagelighet

ifrå. Men blev dom før jævlige, hendte det at folk tok brennevinet från dom og ga dom juling.»

Særlig fra et fagforenings-synspunkt blei derfor denne trafikken sett på som et stort problem. Dette kommer tydelig fram i et brev som en fagorganisert arbeider ved Kykkelsrudanlegget skreiv til formannen i Norsk Arbeidsmandsforbund i mai 1901:

«De fleste arbeidere her jør seg ikke anden nytte av de Penger dem rutler

isamens enn at jø op Brendevinslangers som her

Arbeidsgjeng ved Kykkelsrudanlegget.

seg en stor barneflokk,»

Anleggsledelsen

Ved siden av det tyske selskapet Schuckert & Co., hadde Askim-mannen Anders Furuholmen en ledende rolle. Anders Furuholmen var inlativtakeren bak kraftutbygginga og satset sjøl mye penger i anlægget.

Som byggeleder blei Furuholmens nevø, Kristian Furuholmen ansatt. Dette at det var to personer, som begge hette Furuholmen i framskutte posisjoner ved

Kykkelsrudanlegget, gjør at det innimellom kan være vanskelig å skjelle disse fra hverandre.

«Det var en tysker som var oversjef her, men Furuholmen sto for arbeidet.»

I fysisk forstand er det ikke mange spor jeg har funnet etter tyskere ved Kykkelsrudanlegget.

Oppsynsmannen forteller: «Vi var 4 oppsynsmenn og kontrollører. Furuholmen var overingeniør og under seg hadde han 4 ingeniører. Det var et tysk firma som var hovedentreprenør, men bortsett fra kassereren, så var det ikke en eneste tysker der.»

Men ellers ser det ikke ut til at det var eierforholdene som opptok arbeiderne mest, men hvordan den personlige ledelsen på anlegget var. I allefall tyder arbeiderminnene på det:

«En dag kom jeg til Kykkelsrud-anlegget. Der var gamle Furuholmen overingeniør og Kloumann under ham.

Syninger og insjenører var noksa bra. Kloumann var sint, men aldri på arbeidsfolk. Han tok heller på syningene når ikke arbeidet gikk som det skulle. Og en annen arbeider legger til:

«På den tiden drev gamle Furuholmen, og ha va sjef for anlegget. Det va en god og real mann. Insjenør Kloumann va liksom leder under han, og tildels va han grei.»

Disse sterkt subjektive kildene er for få til at vi kan ta dem som et karakteristisk uttrykk for arbeidernes holdning ovenfor ledelsen, men likevel er det en tendens i arbeiderminnene som tyder på at forholdet mellom arbeidere og ledelse var bra på det personlige plan.

Men dermed er det ikke sagt at det ikke kunne være gnisninger på andre plan. Det var i denne tida at fagforeningene begynte å vinne utbredelse på arbeidsplassene, og det skulle få sin betydning også ved Kykkelsrud-anlegget.

Vi kommer tilbake til fagforeningen i neste artikkel.

ØS. 10/4-1979

5.

ved Kykkelsrud

Folkets Hus med plass til 500

Det store antall anleggsarbeidere ved Kykkelsrud anlegget førte selvsagt med seg behov for en fagforening. 17. juni 1900 ble det stiftet fagforening ved Kykkelsrudanlegget. Foreningen fikk navnet «Arbeidsmandens fagforening for Askim» og ble registrert som avd. 34 i Norsk Arbeidsmandsforbund. Det er gjennom fagbladet for Norsk Arbeidsmandsforbund «Arbeidsmanden» at en lettest kan følge hva som skjedde i Askim-foreningen. Rett over nyttår 1901 fulgte bladet opp med en større artikkel om forholdene ved Kykkelsrudanlegget. Det siste livs tegnet fra foreningen har en i et brev av 15.9.1904 fra Askim arbeidsmandsforening (navnet fra da forandret) til forbundet i Kristiania. Der står det at det ikke lenger var mulig å opprettholde noen fagforening i Askim.

Starten av fagforeningen ved Kykkelsrud skulle føre til sammenstøt med ledelsen. Fagforeningen fikk nei på spørsmålet om å bruke de nye spisebrakkene som forsamlingslokale. I det samme et større møte skulle begynne ble det slått opp en proklamasjon som forbød enhver offentlig sammenkomst på anleggets område. Forbitrelsen i fagforeningen ble stor og det ble besluttet å ansette en agitator. Foreningens kasserer Gunnar Olsen ble valgt. Han skulle tegne medlemmer, innkreve kontingent og bidrag til eget forsamlingslokale.

Det lyktes virkelig å reise et eget Folkets Hus med plass til ikke mindre enn 500 mennesker. 2. påskedag 1901 ble lokallet innviet med en festlig tilstelning. Men huset skulle fort volde problemer. Arbeidsmandsforbundet måtte overta det økonomiske ansvaret og i et brev fra 1904 finner en at foreningens formann tilbyr seg å forsøke å få solgt Folkets Hus på vegne av forbundet.

Hvor lenge sto Folkets Hus?

Det nyoppførte Folkets Hus fikk ikke lange levetiden. Hartvig Gundersen i Askim som selv er født i 1905 og som har god lokalkunnskap, husker ikke at Folkets Hus sto der. Men han har hørt at det sto tvers over veien hvor den senere Kooperativen kom.

Bygget har etter alt å dømme vært meget lett satt opp slik som mye annet ved Kykkelsrud på den tiden.

Men hvordan gikk det så med fagforeningen? Det er mye som tyder på at foreningens agitator Gunnar Olsen må ha forsvunnet fra Kykkelsrudanlegget i løpet av våren eller sommeren 1901.

Kildene opplyser ikke noe direkte om dette, men Olsen er iallefall sporløst forsvunnet fra kildematerialet etter denne tida. Forsåvidt understreker det oppløsningstendensene i foreningen. Men Austad hadde tydeligvis planer om å rydde opp i «rotet» for to måneder senere sender han en ny rapport til forbundet:

«Medlemstallet er fra 1. te November 23». Videre forteller Austad at fram møtet på generalforsamlingen var 11 personer. Foreningen var altså på dette tidspunktet blitt liten, og det er ikke noe som tyder på at den tok seg nevneverdig opp senere. En må vel også kunne stole ganske mye på Austads første rapport og regne med at foreningen aldri kan ha hatt særlig over 50 medlemmer. I forhold til de økonomiske løft som foreningen tok på seg, måtte vel en såpass liten forening slite med økonomiske problemer. En ekstra dårlig start på det økonomiske området fikk også foreningen da den første kassereren stakk av etter bare noen måneder. Sammen med han forsvant også fagforeningskassa. Men kunne da fagforeningen få noen særlig innflytelse i arbeidsmiljøet?

riv:
and 10, Per
Nyborg, Rune
ansen, alle 2,
en og Odd
ndsen i hver.

ten
2. Ole Petter
Kleven, 4. Ole
5. Ebbe Sme-

en, 2. Kristin

2. Rune Berg
3. 4. Bjørn Ak-

bråten, 2. Sver-

gbråten

undingsrud, 3.

3. Klerud

rud, 2. Trond

Bakken

Roy Slettevold, Askim-gutten som representerte Fri-kam, har kastet spydet lengst i Indre Østfold. Dessverre har stortalentet gitt seg med spydkastingen etter at han begynte å studere i Oslo, men forhåpentligvis kommer han igjen.....

Kykkelsrudanlegget, gjør at det innimellom kan være vanskelig å skjelle disse fra hverandre.

«Det var en tysker som var oversjef her, men Furuholmen sto for arbeidet.»

I fysisk forstand er det ikke mange spor jeg har funnet etter tyskere ved Kykkelsrudanlegget.

Oppsynsmannen forteller:

«Vi var 4 oppsynsmenn og kontrollører. Furuholmen var overingeniør og under seg hadde han 4 ingeniører. Det var et tysk firma som var hovedentreprenør, men bortsett fra kassereren, så var det ikke en eneste tysker der.»

Men ellers ser det ikke ut til at det var eierforholdene som opptok arbeiderne mest, men hvordan den personlige ledelsen på anlegget var. I allefall tyder arbeiderminnene på det:

«En dag kom jeg til Kykkelsrud-anlegget. Det var gamle Furuholmen, overingeniør og Kloumann under ham.

Syninger og insjenjører var noksa bra. Kloumann var sint, men aldri på arbeiderne. Han tok heller synningene når ikke arbeidet gikk som det skulle. Og annen arbeider legger til:

«På den tiden drev gamle Furuholmen, og ha va sjefen før anlegget. Det va en god og real mann. Insjenjøren Kloumann va liksom leder under han, og tildels va hellig grei.»

Disse sterkt subjektive kildene er for få til at vi kan ta dem som et karakteristisk uttrykk for arbeiderholdning ovenfor ledelsen, men likevel er det en tendens i arbeiderminnene som tyder på at forholdet mellom arbeiderne og ledelse var brøt det personlige plan.

Men dermed er det ikke sagt at det ikke kunne være gnisninger på andre plasser. Det var i denne tida at fagforeningene begynte å vinne bredelse på arbeidsplassene og det skulle få sin betydning også ved Kykkelsrud-anlegget.

Vi kommer tilbake til fagforeningen i neste artikkel.

ØS. 10/4-1979

5.

ved Kykkelsrud

Folkets Hus med plass til 500

Det store antall anleggsarbeidere ved Kykkelsrud anlegget førte selvsagt med seg behov for en fagforening. 17. juni 1900 ble det stiftet fagforening ved Kykkelsrudanlegget. Foreningen fikk navnet «Arbeidsmandens fagforening for Askim» og ble registrert som avd. 34 i Norsk Arbeidsmandsforbund. Det er gjennom fagbladet for Norsk Arbeidsmandsforbund «Arbeidsmanden» at en lettest kan følge hva som skjedde i Askim-foreningen. Rett over nyttår 1901 fulgte bladet opp med en større artikkel om forholdene ved Kykkelsrudanlegget. Det siste livs tegnet fra foreningen har en i et brev av 15.9.1904 fra Askim arbeidsmandsforening (navnet fra da forandret) til forbundet i Kristiania. Der står det at det ikke lenger var mulig å opprettholde noen fagforening i Askim.

De første kraftlinjene står klar

senere Kooperativen kom. Bygget har etter alt å dømme vært meget lett satt opp slik som mye annet ved Kykkelsrud på den tiden.

ningskassa. Men kunne da fagforeningen få noen særlig innflytelse i arbeidermiljøet?

ØS. 10/4-1979. (6.)

Kykkelsrud

Også fester og ball

Selv om det store flertall av arbeiderne ikke organiserte seg, er det sannsynlig at foreningen oppnådde «godvilje» gjennom prosjektet med Folkets Hus. Det var ikke bare rene fagforeningssaker som fikk sin plass i dette lokalet, men også fester og ball. Ellers har nok også de profesjonelle agitatorene og folketalerne fra Kristiania, som Olav Strøm og Hans Bernsten, skapt sympati for foreningens sak utenfor den kretsen av arbeidere som tok skrittet og organiserte seg. At foreningen til tider virkelig må ha hatt makt, gir en av anleggsarbeiderne ved Kykkelsrud uttrykk for: «Spritlangerne var det mange av, og foreningen bestemte at man ikke skulle kjøpe brennevin utav dom, og jag før min del kjøpte ikke en flaske. Foreningen var sterk der, og når det va bestemt en ting, så bøyd alle seg for det. En kjøpmann, som va altfor dyr på sina varor, blev blokkert, og det ble ikke kjøpt ett dugg av han, og tilslutt måtte han rese derifrån».

Det finnes nye kildemateriell om den første sosialistiske fagforeningen i Askim, men i det følgende skal jeg her bare kort nevne noen av de viktigste sakene som foreningen tok opp:

Arbeidsoppgavene som reiste seg i forbindelse med Folkets Hus krevde mest av foreningens tid og krefter. Men ellers er det et variert saksområde som har vært oppe til behandling:

Uttalelser om innstillinger fra sosialkomiteen (sosiallovgivning), svar på rundskriv fra forbundet, «andragender» ovenfor anleggsledelsen om bedre hygieneforhold, fri læge og medicin, medbestemmelserett om brakkereglene, «Fællesindkjøb av varer», «Opprettelse af sygekasse for anlægsarbeiderne» og strekebidrag til arbeidere både i Norge og Sverige.

Vanskene var ikke små

Hvorfor blei ikke «Askim arbeidsmands forening» større og sterkere enn tilfellet var?

«Arbeidsmanden» tok opp dette spørsmålet i 1901 og uttalte da bl. a.: «Vi skal forøvrigt erkjende at vanskelighetene for at faa reist en solid organisation derude blandt arbeiderne, der ikke før havde iveren og interessen i sig, ikke har været smaa. Først paa grund af den store ugentlige af- og tilgang af arbejdere til stedet, dernæst paa grund af at de ikke har havt noget lokale til at holde møderne».

En mulig årsak til at foreningen ikke fikk større oppslutning, var at arbeiderne ikke kjente så stort behov for noen fagforening. Som det tidligere er påpekt, er det tegn som tyder på at lønnsnivået var relativt brukbart for de fleste arbeiderne. Imidlertid var både arbeidsforholdene (riktignok «reint», men farlig) og boligforholdene av en karakter som en skulle tro ville bety økt behov og oppslutning om en fagforening, men det ser altså ikke ut til å ha skjedd.

Men mye av forklaringen kan ligge i at fagforeningene på denne tida var så nye at deres funksjon og nødvendighet ennå ikke var innlysende for flertallet av arbeiderne. Mange av arbeiderne hadde ganske sikkert minner fra et «ufritt» bondesamfunn der de aldri tidligere hadde sett et alternativ til husmannsyrket på en liten, karrig plass eller arbeidstjenesten for en storbonde. Den nye friheten kan i denne situasjonen ha bidratt til en «misforstått frihetsfølelse» hos arbeiderne, som kan ha ført til at de så på fagforeningen og organisasjonene som en ny slags tvang der de følte at den individuelle friheten blei underordna den kollektive organiseringa.

Anlegget og Askim kommune

Det kunne vært fristende og forsøkt å sette anleggsperioden ved Kykkelsrud inn i en lokal sammenheng, og analysert utviklingstrekk innenfor Askim som har sin bakgrunn nettopp i denne utbygginga. Disse analysene må imidlertid få hvile til en annen anledning. Her kan jeg bare avslutningsvis skissere forandringer innenfor noen sider

ved administrasjonen i bygda og forholdene for lokalbefolkninga. Kanskje ei skisse som utgangspunkt for nye problemstillinger og seinere undersøkelser?

Når det gjelder kommunestyringa var det særlig skatte-, politi- og forliksvesenet som ser ut til å ha fått sterkt utvidete oppgaver og arbeidsmengder under anleggsperioden. Jeg ser ikke bort fra at nærmere studier av f. eks. kommunearkivene kan modifisere og kanskje endog snu opp ned på noen av de hypotesene jeg har sett fram i denne oppgava. Kan f.eks. statistikken over forlikssaker antyde at forholdet mellom lokalbefolkning og anleggsarbeidere var dårligere enn jeg har antydnet?

Innenfor jordbruket synes det ganske klart at anleggsperioden førte til en omlegging i retning av økt egg- og fleskeproduksjon. Det skulle da samtidig si en del om kostholdet til anleggsarbeiderne.

Videre må virksomheten ved Kykkelsrudanlegget ha medført økt salg av jordbruksprodukter innenfor Askim. Men sett som en helhet forandret Askim karakter fra et eksportsamfunn til et importsamfunn når vi ser på godstrafikken fra århundreskiftet (se tabell).

Men kanskje mer betydde det for mange bønder, småbruker og håndverkere at de fikk et kjærkomment tilskudd til inntektene i form av husleie fra anleggsarbeidere. Det er opplagt at det må ha betydd mye økonomisk f. eks. for skomaker Martin Aastorp og hans familie at de kunne leie ut rom til 5 anleggsarbeidere.

Og mye må det også ha betydd for den samme skomakerfamilie at det plutselig kom over 1000 mennesker til

I 1850	blev	124	saker behandlet
» 1860	»	47	»
» 1870	»	22	»
» 1880	»	11	»
» 1890	»	41	»
» 1900	»	258	»
» 1910	»	170	»
» 1920	»	143	»

Antall forlikssaker i Askim.

Arbeiderblad har sett på hva som i dag finns av idrettsall-typer og til hvilke priser.

Flirnaet har konstruert en selvberende elementhall i glassfiberarmert plast. Materialet er absolutt vedlikeholdsfritt, og konstruksjonen tåler norske værforhold og småmengder.

Spennvidden innvendig er 25 meter og spillebredden med takhøyde etter dagens internasjonale krav blir på 22 meter. Lengden på hallen tilpassos et

Halden Arbeiderblad har sett på hva som i dag finns av idrettsall-typer og til hvilke priser.

Kroner. Og flere nye prosjekter lanseres nå. Prosjekter som STUI finner høyst interessante og som kan bringe kostnadene ned. Det er vel på tide at man søker nye løsninger når det gjelder idrettsall. Mange steder bygges det vel for dyrt. Å bruke så mange millioner er ikke nødvendig for å dekke idrettens og skolens behov for trenings og konkurranseløsninger. Magnussen i STUI til HA.

— Det er tenke nækte bruke så mange millioner idrettsall har kommet idrettsall meter, fullt dig utstyr Prisen avhve relsen på g lingenier F

Havnås stod for lag burde være den rette da Mysen slo målestokk egentlig. B 4-1 i en Mysen ledet 2-0 ved paup lørdag. For idstad og hans Gunnar Havnås scoret som r dette årets bes-skamp, selv om ke Rakestads 2.

mlingskamp mot på Askims edag kveld. Det ed 2-1 til Askim- jevnt oppesjer, ngang ble aldri gen av lagene ne omgangen å all de helt store Askim-guttene enne omgangen felplasseringer, et noe rotete

I 2. omgang gikk det mye bedre for Askim, og det ble også flere målsjanser foran Rakestads mål. Askims to mål kom ved Tor Erik Nil-sen og Bjørn Arnesen. Bjørn Arnesen var sammen med Trond Nygård Askims beste. Rakestads reduseringsmål kom etter dårlig markering i Askims forsvar på slutten av kam-pen.

Idrettsall til

ØS 10/4-1979. (6.)

Kykkelsrud

Også fester og ball

Selv om det store flertall av arbeiderne ikke organiserte seg, er det sannsynlig at foreningen oppnådde «godvilje» gjennom prosjektet med Folkets Hus. Det var ikke bare rene fagforeningssaker som

«Arbeidsmanden» tok opp dette spørsmålet i 1901 og uttalte da bl. a.: «Vi skal forøvrigt erkjende at vanskelighetene for at faa reist en solid organisation derude blandt arbeiderne, der ikke før havde iveren og interessen i sig ikke kom

ved administrasjonen i bygda og forholdene for lokalbefolkninga. Kanskje ei skisse som utgangspunkt for nye problemstillinger og seinere undersøkelser?

Når det gjelder kommune-styringa var det særlig skatte-

Arbeidet på kraftstasjonstomta 1901. Det er nesten utrolig hva man maktet å utføre med håndkraft

sesrett om brakkereglene, «Fællesindkjøb av varer», «Oprettelse af sygekasse for anlægsarbejderne» og streikebidrag til arbeidere både i Norge og Sverige.

Vanskene var ikke små

Hvorfor blei ikke «Askim arbeidsmands forening» større og sterkere enn tilfellet var?

Askim kommune

Det kunne vært fristende og forsøkt å sette anleggspærioden ved Kykkelsrud inn i en lokal sammenheng, og analysert utviklingstrekk innenfor Askim som har sin bakgrunn nettopp i denne utbygginga. Disse analysene må imidlertid få hvile til en annen anledning. Her kan jeg bare avslutningsvis skissere forandringer innenfor noen sider

I 1850	blev	124	saker	behandlet.
» 1860	»	47	»	»
» 1870	»	22	»	»
» 1880	»	11	»	»
» 1890	»	41	»	»
» 1900	»	258	»	»
» 1910	»	170	»	»
» 1920	»	143	»	»

Antall forlikssaker i Askim.

bygda — alle med to bein og behov for sko — iallefall da de kom.

Likeledes må hele handelslivet ha fått en kraftig opp-

For den moderne arbeiderbevegelsens framvekst i Askim betydde anleggsarbeidernes innsats ved Kykkelsrudanlegget ikke bare et gjennombrudd, men også en forutsetning for den etterkommende arbeiderbevegelsen i bygda. En gruppe av anleggsarbeiderne samlet seg her for første gang i Askim i en sosialistisk arbeiderforening, og uten anleggsarbeidernes innsats som en av de viktigste faktorene i utbygginga av kraftanlegg, — først ved Kykkelsrud (1903) seinere i Vamma (1915), og Solbergfoss (1924), ville vel ikke Askim ha blitt et industrisenter i Indre Østfold.

sving i lokalsamfunnet p.g.a. anleggsvirksomheten.

I den første tida blei Askim utelukkende en eksportør av elektrisk kraft, — Kristiania var den første mottakeren, siden kom Moss til. Først i 1908 blei elektrisiteten koblet til «stasjonsbyen» oppe i Askim. Dette skjedde visstnok «ikke uten kamp mellom bønder og byborgere».

Askim trævarefabrik

En bedrift som kom til å blomstre ekstra opp i forbindelse med anleggsvirksomheten i Kykkelsrud, var Askim trævarefabrik. Bygging av brakker og annet byggearbeid for kraftselskapet i Kykkelsrud blei utført for ca. 150.000 kroner i tidsrommet 1900—1903.

Anleggsarbeiderne i Kykkelsrud fikk ingen direkte innflytelse på de politiske valg i Askim, — det viser stemmetallene fra kommunevalgene. Derimot kan de ha hatt en indirekte betydning gjennom måten Askim-innbyggerne avga sine stemmer på. Iallemist mistet Venstre sitt flertall i herredsstyret, som det hadde i 1898 og 1901, ved kommunevalget i 1904.

Socialdemokratene blei først representert i kommunestyret i Askim i 1907.

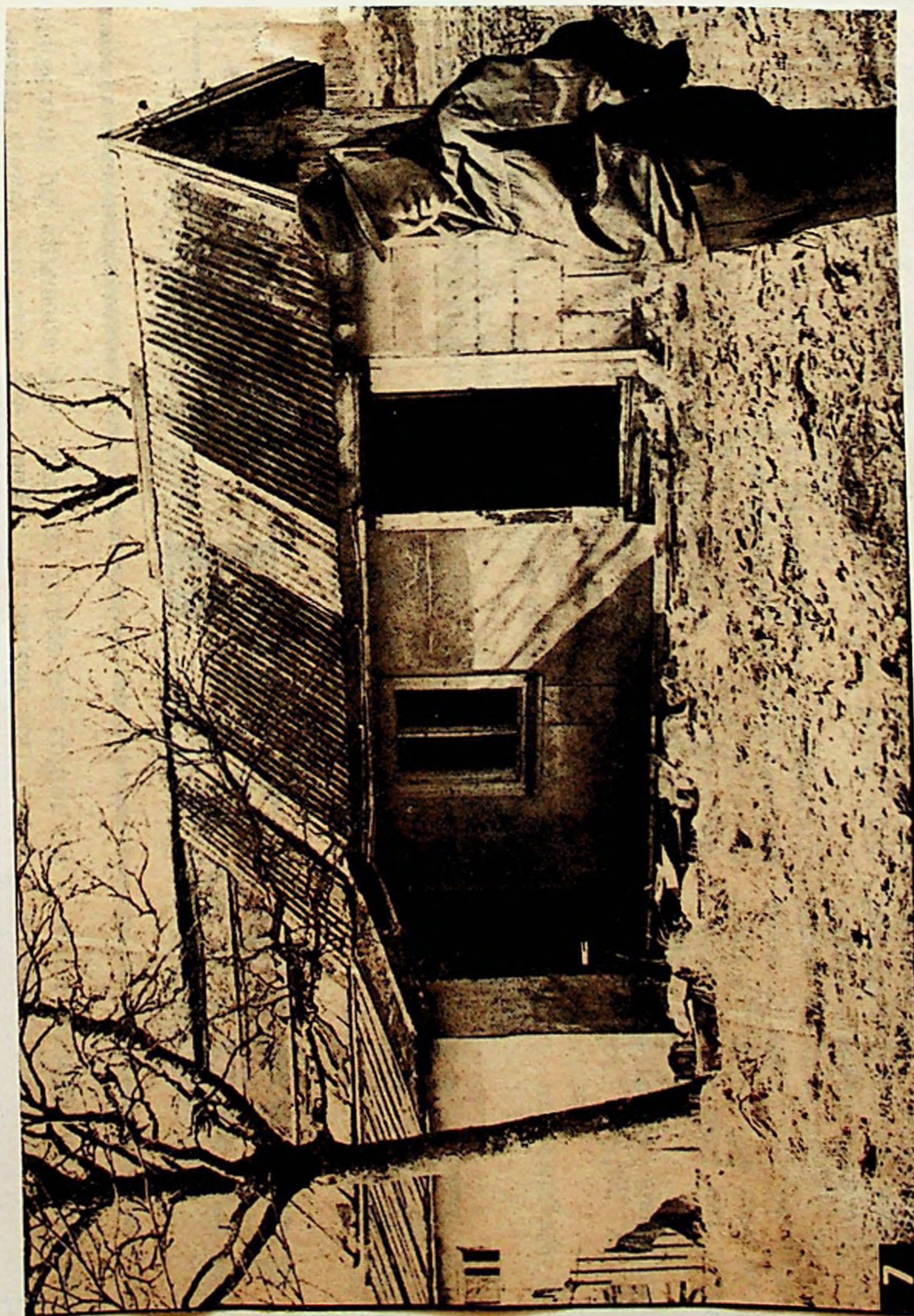
Tabellen under viser utvikling av partirepresentanter i Askim Herredsstyre:

ASKIM STATION.

Driftsterminer	Persontrafik		Godsrafik		Indtægter 1)		Tilsammen
	Antal avreiste personer	Antal ankomne personer	Avgaat gods i ton	Ankommet gods i ton	For passagerer	For gods m. m.	
					Kr.	Kr.	Kr.
1882— 83	1 657	1 551	881	461	9 152,40	12 736,60	21 889,00
1883— 81	8 798	8 730	1 557	951			
1889— 90	8 861	8 700	8 171	1 416			
1890— 91	9 193	9 225	8 223	1 371			
1891— 92	10 199	10 221	7 668	1 301			
1892— 93					16 247,50	41 391,77	57 642,27
³ / ₄ aar 1899—1900	12 273	12 092	7 691	5 518			
1900— 01	27 721	28 519	8 626	14 496			
1901— 02	27 815	27 586	6 512	12 929			
1902— 03					23 396,65	91 147,97	117 544,62
1909— 10	24 091	24 235	19 432	9 818			
1910— 11	28 389	28 608	17 908	36 434			
1911— 12	30 573	30 698	19 402	22 274			
1913					11 419,05	179 917,37	221 336,42

Partier

	1898	1901	1904	1907	1910
Venstres liste	11	11	6	5	5
De konservatives liste	6				
De konservative arbeidere og håndverkerforeningens liste	3	2			
Høires liste		7	7	8	
Kommunale forening			7	5	5
Socialdemokratene				2	3
Samlingspartiet	20	20	20	20	20

7. «Kofferten» kaltes denne stua. Hartvig Gundersen minnes de gamle søstrene Nes som bodde her og som også hadde plass til losjerende.

ØS. 7/7-1950.

Rallarliv i Askim i anleggstiden

Vamma — en av de siste arbeidsplasser fra „for-na tiders,, miljø

Einar Mangset, som sikkert huskes av mange eldre askimfolk, har skrevet denne interessante og morsomme artikkel i Hafslunds utmerkede husorgan «Fossedøren».

Jeg vet ikke hvor mange det er igjen av oss i selskapet i dag som var med under utbyggingen av Vamma kraftanlegg i 1913—14, men mange er det vel ikke.

Man kan vel si at årene 1913—14 — de to siste årene før forrige verdenskrig — dannet slutten på det ekte, rendyrkede rallarliv ved anleggene her i landet. Verdenskrigen 1914—18 og årene som kom etter, bragte store forandringer på arbeidsplassene, både ved fabrikkene og ved anleggene. Det ble andre tider med bestemmelser og restriksjoner, kontroll med utenlandsk arbeidskraft, oppholdstillatelse for utlendinger osv. Men under utbyggingen av selve Vamma-anlegget, som ble ferdig praktisk talt samme dagen krigen brøt ut, den 1. august 1914, blomstret rallarlivet i fullt flor.

De fleste av rallarne var svensker, men det var også en god del norske, som hadde streifet om som anleggsarbeidere i mange år og som med full rett kunde smykke sig med titelen. De kom enkeltvis og i følge — arbeide var det ingen vanskelighet med. Var det stadig folk som ble tatt inn, så var det også stadig folk som sluttet for å forsøke nye beitemarker etter å ha «knoget» noen uker eller måneder. Flyttesjauen var ganske enkel — et knytte på en kjepp over skulderen eller en «trunk».

De færreste av dem hadde større bekymringer for den dag i morgen. Å samle i lader, var dem et fjernt begrep. Det var gjerne fjell- og sprengningsarbeide de likte best — og støpning. Å komme inn i et lag med en anerkjent bas var deres første og største mål, men det var ikke

alltid så enkelt å greie det. Var et lag engang sveiset sammen, så holdt de gjerne laget intakt, og ofte, når en akkord var ferdig, sa hele laget takk for seg og dro samlet til nye gressganger.

En god del av dem bodde i anleggets brakker, men ellers fikk de selv se til å få tak over hodet så godt det lot seg gjøre, og de leiet da værelser her og der hvor det var noen å få, ofte opp til 5 og 6 på rummet. Askim var i den tiden ikke det den er i dag. Rundt stasjonen var det riktignok en del forretninger, en slakterbutikk, et par tre bakere, et

hotell og et par små pensjonater, en lege, en tannlege — og en barber. Den viktigste personen i Askim den gangen var vel i grunnen lensmannen.

En god del av arbeiderne — og også av funksjonærene — bodde da oppe i «Askimbyen», og transporten frem og tilbake mellom Vamma og Askim ble besørget av spesielle arbeidstog morgen og kveld. Trafikken på denne banestrekningen var meget livlig, for i Vamma arbeidet det ca. 1000 a 1100 mann, og det var ikke småtterier av sand og sement som gikk med til de store dammene. Vi fikk hele ekstratog med sement, og grustogene fra Mysen gikk natt som dag.

Som nevnt måtte iallfall en del husberge sig sjøl så godt de kunde, og levemåten var både bra og billig. Full pensjon med eget oppvarmet værelse og udmerket mat kom på ca. 45 kroner måneden. De som bodde i brakken måtte jo stelle sig selv, og det gikk da så å si utelukkende på brød, flesk og kaffe.

Ti-timersdagen i Vamma under anleggstiden var slitsom, og de som ikke holdt mål i en akkord måtte se å finne sig noe annet. Den vanlige timelønnen var 45 og 50 øre, men akkorden ga vel noen øre mer.

Det var en merkelig samling av typer man fant der i den tiden.

De fleste av rallarne var staute, friske karer — og en god del av dem husker jeg den dag i dag. — Flotte Tureson — sersjant ved kongens livgarde. Han var av velstående familie, men en eventyrer som engang hadde fått trekkfuglenes lyst i blodet. Hvor han hadde ferdes og hvor han hadde arbeidet i sitt liv er ikke godt å si, men en tid hadde vi

ham også i Vamma. Rudin — ja han vilde ganske sikkert ha gjort furore i Hollywood i dag, «Stockholmer'n» med de lyse krøllene, sterke Borås-Lasse og den lille brune seige Daniel Gansti fra Suomi. «De tre musketerer» arbeider samtidig og dengang het de Spjut, Sværd og Skjold — stolte navn og kjekke karer. Gamle Sjøstedt — bas — hadde gård med 30 kuer på båsen hjemme i

Sverige, men nå hadde han en voksen sønn som greide gården, slik at Sjøstedt igjen fikk anledning til å vie sig sig til sin ungdoms kjærlighet — fjellsprengning.

Gamle Sjøstedt hadde nok både sedler og mynt med sig hver gang han tok en tur hjem på besøk til gård og familie, men han var vel også en av de få som tok vare på det som ble igjen i lønningsposen, når kost og losji var betalt.

Lørdagskvelden kunde være ganske livlig i «Askimbyen» den tiden, og det vanket nok både blå øier og blodige skrammer.

En arbeidsgjeng kunde holde på med en større akkord, f. eks. en som varte en eller halvannen måned, og under denne tiden tok de ut akkurat så mange penger at de kunde leve. Når så oppgjørets dag kom, kunde det ofte være temmelig mange kroner de hadde stående inne — og da hendte det nok at karene slo sig løs. Da tok de på sig blådressen, den bredbremmede hatten — og med åpent skjortebryst og med vannkjemmet hår satte de kurs mot hovedstaden, hvor de holdt det gående så lenge det var en øre igjen og kanskje litt lengere enda. Jeg så en av dem en gang komme hjem fra et slikt hovedstadsbesøk med en kalosje på den ene foten og en tom sigar-kasse, fastsnørt med hyssing, på den andre. Blådressen, sko og skjorte hadde han pantsatt, og påkledningen stod i forhold til skotøyet. Og så var det til å arbeide igjen.

En annen liten episode betegner også hvordan disse glade fuglene tok det. Øverst oppe på damkronen stod en dag en kar og kikket i en trekningsliste som var stukket i hånden på ham. — Plutselig griper han støpeskuffen han stod og støttet sig til, og kycler den rett ut i luften med disse

ord: «Tack för godt kamratskap, trogna vän!»! Og så strøk han rett avgårde uten å bry seg om de pengene han hadde stående inne i arbeidslønn. Det viste sig at han hadde vunnet 1500 kr. — og det var mange penger den gangen. Han samlet sammen endel av sine beste kamerater — og forsvant. Bare noen uker senere var både han og kameratene hans tilbake igjen i arbeide. Det var regel at den som hadde mynt spanderte.

Ingeniør Hartvig Irgens var byggeleder i Vamma under anleggsårene, og han var som skreddersydd til denne stillingen. Han stod på god fot med arbeiderne, og de på sin side likte Irgens. Dessverre — ja jeg sier dessverre — er det ytterst få av historiene om rallarne og Irgens, og som vi fikk kjennskap til, som kan gjengis på trykk, for flere av dem er virkelig kostelige. Irgens var jo ikke av den typen som veiet sine ord på gullvekt før han slapp dem løs, og han var «velsignet» med et temperament som var en fare selv på en plass med langt mindre dynamitt enn

det var i Vamma den gangen. — Men traff han på en som kunde gi ham svar på tiltale og gjerne renter attpå, lyste han opp som en sol, og det endte da gjerne med forlik for ikke å si vennskap.

En gang var en ekte svenske med skinnbrok og vidbremmet hatt ved en misforståelse uforvarende kommet rett inn på kontoret til ham. Irgens bråsnudde sig mot mannen og hveste: «Hva vil De her?» Jo, det var da frågan om det var arbete å få». — «Dra til h...!» Mannen ble stående like rolig og uanfektet. — «Hørte De ikke hva jeg sa?» — Det var vekt på hvert eneste ord. «Jaha — nog gjorde jag så», — svarte rallaren, «men jag fattas respengar til biljet för en så lång resa». Irgens stakk begge hendene i bukselommene og ble stående taus og se på mannen. «Ja ja, gå ned til formann Tønnesen, hils ham fra mig og si at du skal ha arbeide — men ikke lenger enn til du har opptjent biljetten». Rallaren nikked — og Irgens lukked det ene øyet og nikked igjen. Mannen arbeidet der både vel og lenge, og da han omsider sluttet, fikk han attest for at han «sluttet etter eget ønske», den vanlige påskriften på alle attester. Da Irgens fikk attesten inn til underskrift, tilføyet han med sin kraftige klo: «Dyktig arbeider», den største heder som kunde vederfares en mann som bad om attest.

Vamma i anleggstiden var en av de siste arbeidsplasser fra «forna tidens» miljø. Her traff man den rendyrkede rallar som lever sitt liv på jernbane, vei og andre byggeplasser. De fleste av dem var frie fugler som aldri hadde tanke på noen gang å bli bunnen, karer som arbeider hardt for skillingen, men som aldri lot den hvile i lommen lengere enn høyst nødvendig.

Størsteparten har vel nå lagt spade, krafse og steinpanne ned for godt — Sjøstedt, Strømberg, Fager og Borås-Lasse — men kan hende Rudin allikevel kom inn ved filmen, kan hende Spjut, Svärd og Skjold enda holder sammen, og kjekke Thureson er sikkert en prydd som kvartermester i Svea Lifgarde. — Olle Segerkrantz, Göran, Pip og Daniel Gantsi — de var alle en prydd for sin stand — en stand fra de «forna dar».

Φ5.
9/4-1952

Av fossenes saga i Askir

Litt om utbyggingen av Kykkelsrud og Vamma-anleggene

I 1948 var A.S. Hafslund 50 år og sendte den gang ut en jubileumsbok. Sammen med en hilsen i anledning av vårt eget jubileum har vi fra en av våre lesere mottatt utskrift av et kapitel i boken som omhandler interessante trekk av fossenes saga i Askim. Vi bringer den her:

Gården Kykkelsrud i Askim, som hadde rettigheter til en del av fossene i Glomma, tilhørte i slutten av forrige århundre gårdbruker A. C. Furuholmen. Han var en meget dyktig og fremsynt mann som tidlig ble klar over hva fossene kunne brukes til. I 1886 fikk han i stand et interessentskap for anlegg og drift av et tresliperi ved Kykkelsrudfossen — i forveien hadde han korn-mølle. Interessentskapet fikk navnet Glommens Træsliberi.

I årene etter at kraftstasjonen ved Sarpsfossen var blitt bygget tok Furuholmen opp arbeidet for å få dannet et selskap som kunne make å bygge ut Kykkelsrudfossen på samme måten som Sarpsfossen var blitt bygget ut. Flere fremtredende menn fant planene hans meget lovende og støttet ham, blant disse var kanaldirektør Sætren. Det lyktes, delvis i samarbeid med Industribanken, å skaffe kapital til oppkjøp av vannrettigheter. I 1899 ble så det gamle interessentskap omdannet til et aksjeselskap under samme navn som før. Det første styret besto av høyesterettsadvokat Arthur Knagenhjelm, gårdbruker (eller brukseier) Furuholmen og kanaldirektør Sætren. Knagenhjelm var formann.

Selskapet samlet på sin hånd rettigheten til Kykkelsrudfossen og de tilstøtende stryk Dalefoss, Vervenfoss og Høljefoss med strand- og vannrettigheter. Ingeniør Harald Boe, som var ansatt i Elektrisk Bureau, fikk i oppdrag å utarbeide planer for kraftanlegget. Det viste seg imidlertid umulig å få reist tilstrekkelig kapital i Norge. Også de første forsøk på å skaffe kapital fra utlandet (Tyskland og Belgia) mislyktes. Ingeniør Boe henvendte seg da til det samme selskapet som hadde bygget kraftstasjonen ved Hafslund, Schuckert & Co. i Nürnberg. Til å begynne med var ledelsen i det tyske konsern ikke særlig interessert, den var redd for å investere noen større kapital i et anlegg som på det tidspunkt måtte

betraktes som en farlig konkurranse til Schuckerts tidligere «protege» Hafslund. Også direktør Bryn og ingeniør Ruths stilte se kjølig til planene. Men så lot generaldirektør i Schuckert & Co. seg overtale og dette firma gikk da med på å tegne kapital på den betingelse at det skulle få bygge både vannkraftanlegget og kraftstasjonen.

Planene for dette tekniske foretagende ble utarbeidet av Schuckerts ingeniør, Dietz, i samarbeid med brukseier Furuholmen og kanaldirektørens folk. Planleggingen var meget vanskelig fordi det gjaldt om å skåne møllen, tresliperiet m. m. Planen omfattet et anlegg for 45 000 hk. med en foreløpig maskininstallasjon på 12 000 hk. Arbeidet ble satt i gang i 1900 og de tre følgende år ble det arbeidet med en arbeidsstyrke på fra 400 til 1500 mann. Furuholmen var blyggeleder for alle anleggsarbeiderne, bortsett fra de elektriske som ingeniør Dietz sto i spissen for.

Anleggsarbeidet støtte på mange vanskeligheter. Det var meget om å gjøre og unngå og sette tresliperiet m. v. under vann. Det lot seg derfor ikke gjøre å demme opp elvens nederste stryk, noe som ellers ville ha vært naturlig. Tresliperiet og de øvrige eldre bedrifter lå ved den egentlige Kykkelsrudfossen like innenfor Haltorpøya, som her deler elven i et østre løp (med fossen) og et vestre løp. Dette stedet ligger ca. 1 kilometer ovenfor det nederste stryk, hvor kraftstasjonen skulle reises. Oppdemningen måtte da skje her. Ved den første utbyggingen ville det være tilstrekkelig å demme opp det østre løp. Fallhøyden ville da bli stor nok til å kunne klare den beregnede maskinbelastning. Det ble bygget en grunddam over løpet, og fra denne ble det så gjennom fjellet sprengt en ca. 1 kilometer lang kanal ned til kraftstasjonen. Vannet ble ført inn i kanalen gjennom en lukkeanordning. Like ved kraftstasjonen munner tilførselskanalen ut i et fordelingsbasseng, og fra dette føres 13 røruttak ned til turbinene.

Etter hvert som kraftstasjonen ble utvidet, ble det nødvendig å kunne regulere overvannet bedre. Særlig påkrevd ble dette etterat Mjøsreguleringen var kommet i gang. Det ble da i 1910—11 bygget en grunddam med fermetter også over det vestre løp. Ved hjelp av

denne dammen kunne overvannet til enhver tid stuves opp til Fossumfoss, som ligger ovenfor. Et planlagt flomoverløp like ved kraftstasjonen ble ikke utbygget så lenge man ikke hadde maskiner til noe større vannforbruk, men ved de senere utbygninger skjedde det. Det ble i 1913—14 bygget hevertoverløp i den østre grunddam samtidig som kanal og bassengmurene ble påbygget i høyden. Hevertoverløpet avledet det overskytende vann ved minkende belastning i kraftstasjonen. (Etterat Vamma kraftstasjon var bygget fikk hevertoverløpet ekstra betydning fordi det ved plutselig avlastninger i Kykkelsrud kraftstasjon hindret at overvannet i Vammassjøen sank og derved reduserte fallhøyden i Vamma.)

Prøvedriften ved Kykkelsrudstasjonen begynte i august 1903 med de to aggregater a 3000 hk. som da var installert. Transformatoravdelingen og fjernledningen var samtidig ferdigbygget. Kontinuerlig drift ble satt i gang i september samme år.

Samtidig med at den første utbyggingen så å si var gjennomført kom selskapet opp i finansielle vanskeligheter som kom til å spille en stor rolle for den fortsatte tekniske utvikling. Saken var den at direksjonen ikke hadde klart å skaffe den norske kapitalen som etter avtalen med Schuckert & Co. skulle tegnes, mens på den annen side det tyske selskapet ikke bare hadde innbetalt sine aksjer, men også lagt ut de beløp som trengtes for å få anlegget ferdigbygget. De tvister som oppstod, endte med at Schuckert tilbød seg å innløse de aksjene som var på norske hender for en pris av kr. 180.— pr. aksje (som lod på kr. 500.—) på betingelse av at alle aksjene ble transportert til Schuckert. Det var harde vilkår, men tilbudet ble allikevel vedtatt på generalforsamlingen i Glommens Træsliberi. Schuckert & Co., som nu var blitt eiere av Kykkelsrud, henstilte deretter til Aktieselskapet Hafslunds administrerende direktør, Knud Bryn, å overta stillingen som administrerende direktør også for Glommens Træsliberi. Direktør Bryn mottok tilbudet, og direktør Harald Boe forlot selskapet. Direksjonen ble nu rekonstruert og kom til å bestå av høyesterettsadvokat Knagenhjelm, direktør Koibenstvedt i Elektrisk Bureau, direktør Bryn og dr.

Brückner (Schuckerts representant). Formannen i direksjonen ble høyesterettsadvokat Knagenhjelm.

OSLO KOMMUNE AVSLO

Schuckert var fremdeles interessert i å selge, og da Aktieselskapet Hafslund, som siden 1907 hadde leiet kraft fra Kykkelsrud, ønsket å sikre seg denne kraft og mere til for årene fremover, ble det i 1910 truffet en overenskomst om overdragelse av Kykkelsrud-aksjene til

Hafslund. I Hafslund-direksjonens ramstilling for aksjonærene av 18. juni 1910.

HAFSLUND OVERTOK I 1912 VAMMA FRA NORSK HYDRO

Forspillet var:

Fra undervannet ved Kykkelsrud raftstasjon gikk elven tidligere på en strekning av 6—7 kilometer i en rekke småfusser og stryk: Erterstrykene, Alvimfoss, Vrangfoss, Øvre og Nedre Helifoss, Skabbe-foss, Trosvigfoss og Vammafoss. Disse fossene hadde en samlet fall-høyde på ca. 27 meter, men lå ikke særlig godt tilrette for en utbygging, og de hadde derfor ikke, som Sarpfossen og Kykkelsrudfossen i tidligere tider, vært tatt i bruk til industriell virksomhet.

Samtidig med at Vamma Kraft-anlegg ble bygget, ble det lagt forbindelsesledning fra stasjonen opp til ledningen Kykkelsrud-Hafslund. Paralleldriften mellom de tre stasjoner Kykkelsrud, Vamma og Hafslund ble etablert den 3. april 1915.

TRESLIPERIET OG MØLLEN VED KYKKELSRUD

Også tresliperiet og møllen ved Kykkelsrud må henregnes til Hafslunds særbedrifter, ennskjønt ingen av dem mer eksisterer.

Glommen Træsliberi ble stiftet i 1886 med henblikk på anlegg og drift av et tresliperi ved Kykkelsrudfossen. Det sto da alt en mølle på stedet. Da det i 1898 ble dannet et aksjeselskap for utbygging av fossen fulgte tresliperiet og møllen med, og det nye aksjeselskapet fortsatte under det gamle firmanavn. Tresliperiet som var bygget for en årlig produksjon av 7500 tonn tremasse, ble et par år drevet av det nye selskapet for egen regning. Men det passet ikke inn i de nye forhold, og fra 1903 av ble tresliperiet bortleid til firmaet Lilloe & Smith, som så drev det helt til 1926, da kraftselskapet igjen overtok driften.

Møllen var i drift til under den første verdenskrig.

Den 11. juli 1922 brente både tresliperiet og møllen. Tresliperiet ble gjenoppbygd, men møllen, som altså ikke hadde vært i drift på flere år ble fjernet.

Da aktieselskapet Hafslund i 1926 for egen regning overtok tresliperiet, var konjunktorene på tremasse-markedet dårlige. Markedet var oversvømmet og prisene på våt masse sank fra 65.— kr. pr. tonn i januar 1927 til kr. 40.— pr. tonn i desember samme år. Sliperiet fortsatte driften også i 1928, men den 8. august 1929 ble det stopp. Driften var etter hvert blitt så ulønnsom at regnskapet for året 1929 viste et underskudd på nær kr. 100 000.—. Istedenfor å produsere med tap, solgte tresliperiet sin produksjonskvote. Det samme skjedde i de følgende år, men i 1933 var situasjonen på markedet blitt så slett at det ikke var mulig å få solgt kvoten. Tresliperiet kom ikke i drift igjen. I 1939 ble bygningene fjernet da de ville blitt oversvømmet ved bygningen av det nye damanlegget for kraftstasjonen.

ØS.
21/10-1953.

Litt omkring Kykkelsrud-anleggets 50 års jubileum

Da maskinene ble stoppet hver lørdag kveld

Vi har tidligere meddelt at det den 25 september var 50 år siden Kykkelstrudanlegget ble satt i kontinuerlig drift. Hafslundsselskapets husorgan «Fosseduren» bringer i sitt siste nummer litt om denne begivenhet, som betegnes som litt av en milepel i elektrisitetens historie her i landet, og vi tillater oss å gjengi:

Planen med å bygge Kykkelsrud kraftanlegg var i første rekke å levere kraft til Kristiania og omegn, og direksjonen for A.S. Glommens Træsliberi, som ved hjelp av tysk kapital hadde bygget anlegget, forhandlet også med Kristiania Kommune, med A.S. Holmenkollbanen og med A.S. Christiania Portland Cementfabrik, Slemmestad, om kraftleveranse. Med den siste ble det avsluttet en langsiktig kontrakt, mens det første en tid senere ble aktuelt med strømlevering til de to andre.

For å få kraften fram til Slemmestad ble det bygget en fjernledning rundt Kristiania til A.S. Christiania Portland Cementfabrik, men en så lang ledning kunne ikke bygges for maskinspenningen 5000 volt, da det ville bli for kostbart og medføre for stort energitap. Spenningen ble derfor opptransformert til 20 000 volt, og ledningen bygget for denne spenningen. Det var første gang det i Europa ble benyttet så høy overføringsspenning.

Prøvedriften ved Kykkelsrud begynte i august 1903 med to aggregater à 3 000 hk, mens også den kontinuerlige drift som nevnt kom i gang den 25. september samme år.

Vi har ment at det kunne være av interesse å få noen personlige uttalelser av folk som var til stede da kraftstasjonen kom i ordinær drift, men såvidt vi har kunnet bringe på det rene, lever i dag bare én av dem som var med den gangen, nemlig senere verksmester i Vamma, nå pensjonist ved selskapet, Jul Kristiansen, som vi har hatt en samtale med. Kristiansen begynte i selskapet i 1902.

«Var det noen spesiell høytidelighet i forbindelse med igangsettelsen av den ordinære drift?»

«Nei, det gikk pent og stille for seg. Vi hadde jo en tid hatt prøve-drift, så man gikk så og si automatisk over til ordinær drift den 25. september 1903.»

«All kraft gikk jo til A.S. Christiania Portland Cementfabrik, men var det kontinuerlig drift hele tiden?»

«Nei, vi stoppet maskinene hver lørdag kveld og kjørte i gang søndag kveld.»

«Hvor mange var det av dere i kraftstasjonen den gangen?»

«Vi var to skift — hvert på 3 mann + hva vi kanskje kan kalle en førstemann.»

«Og hvor lenge varte hvert skift?»

I 12 timer.»

«Hva hadde De i lønn da De begynte — hvis ikke spørsmålet er for indiskret?»

«Jeg ble ikke ansatt fast før 1. oktober 1903, men jeg fikk fra denne dato kr. 100.00 pr. mnd. I min ansettelsesskrivelse sto det blant annet at jeg 'ved driftforstyrrelser selvfølgelig måtte være behjelpelig med hva det skulle være, om også Deres 12 timers tjeneste allerede skulle være tilende'... 'Extrabetaling for ovennevnte eventuelle over-timer skjer fra nu av ikke mere.'»

«Det var allikevel kanskje ikke så dårlig betaling, når man tar hensyn til forholdene forøvrig?»

«Nei, det kan man egentlig ikke si. Det var jo forholdsvis billig å leve den gangen.»

«Var det mye kluss med kraftledningene den første tiden?»

«Nei, det gikk fint helt til våren 1904. Da var det en stor oljebrand, så driften ble avbrutt i flere måneder. Branden oppsto ved en eksplosjon i oljepumpene, som var anbragt i kjelleren. Oppe under taket i dette rummet, var det et vindu inn til høyspenningssalen og da det på grunn av heten og trykket sprang i stykker, trengte varmen inn i høyspenningssalen med det resultat at hele høyspenningsanlegget falt ned, men heldigvis kom ingen til skade. Vedkommende som hadde vakt i kjelleren befant seg til alt hell ved turbinene da oljepumpene eksploderte — ellers ville det sikkert gått galt med ham.

Tyskeren Beyer, som hadde forestått monteringen av høyspenningsanlegget, løp under branden fram og tilbake og rev seg i håret og rop-te: 'Meine Anlage, meine Anlage.'»

«Hvordan trives dere ellers i stasjonen den første tiden?»

«Vi hadde det veldig hardt vinteren 1903—04. Det var nemlig luftavkjøling av transformatorene, og i kjelleren sto to store vifter som ustanselig blåste kald luft gjennom de åpne kabelføringssjaktene opp i målesalen, hvor vi befant oss, så det nesten ikke var mulig å være der.»

«Har De ellers en eller annen liten morsom episode å fortelle fra den første tiden?»

«Det er en jeg i øyeblikket husker iallfall — skjønt det nok sikkert er flere hvis jeg får tenkt meg nærmere om.

Det var en natt jeg var på vakt, og jeg skulle ha meg litt mat. Jeg satte meg på siden av 'brettet' (galleriet for kontrolltavlen) fordi det passet bedre å ha maten og kaffe-flasken der enn på den pulten hvor vi skrev rapportene. Verksmester Hertel sto nede i salen, og plutselig begynte han å skrike og knytte neven mot meg. Jeg skjønte ikke hva han mente og syntes det var en merkelig oppførsel. Da han kom bort i mot meg, spurte jeg hva det var i veien. 'Du må ikke sove når du har vakt,' svarte han. 'Men jeg har absolutt ikke sovet — jeg er lys våken.' 'Du sitter jo og dupper med hodet.' Og nå forsto jeg hva det var. Hver gang jeg bøyd meg fram for å ta kaffe-flasken, måtte det fra det sted i salen hvor han sto se ut som jeg satt og duppet med hodet.»

Siden Kykkelsrud kraftstasjon ble bygget i 1903, har det i alt vært 4 utbygninger, foruten store moderniseringsarbeider, hvorav det siste først ble ferdig i 1952. Det er i dag en maskinistallasjon på 12 generatorer, som ved gunstig vannføring kan levere ca. 61 000 kW, mot ved starten i 1903 2 generatorer à 3 000 hk. (ca. 4 000 kW tilsammen), så det er en meget betydelig utvikling som har funnet sted i disse 50 årene.

ØS. 29/8-1980.

Nåledammen

Petter Rustad

92 år gammel har han rukket å bli, Petter Rustad fra Kykkelsrud i Askim - en kraftstasjonsarbeider av den gamle skolen. Når han nå sitter på Askim Hvilehjem og ser bakover i tiden, husker han blodslitet.

- Det er rart jeg sto det over, sier Rustad om arbeidet ved den fryktinnfyldende gamle Nåledammen, der digre tømmerstokker måtte heves og senkes med håndkraft for å holde vannmassene på plass.

Riktignok kom Rustad for sent til å være med på den egentlige anleggstiden - da 1000 mann kunne være i sving med byggerbeidene. Petter Rustad begynte ved Kykkelsrudanlegget i 1911. Da var 4 generatorer på plass. Men etterhvert ble stasjonen utbygd til 10 generatorer, så monteringsarbeider var stadig på gang.

Øvre har hatt en prat med den gamle hederskaren som har jobbet 48 år ved Kykkelsrudanlegget.

- Når begynte du ved anlegget?

- Jeg var 22 år den gangen. Det var i 1911. Jeg gikk ned på anlegget og spurte om arbeid, og det fikk jeg på dagen. De holdt akkurat på å montere den 6. turbinen.

- Det var vel ikke 5 dagers uke og 8 timers dag da du begynte?

- Nei, langt ifra. Jeg begynte kl. 6 om morgenen og sluttet kl. 6 om kvelden. Det ble bare tid til å hente mat hjemme. Det var jo midt i anleggsperioden så det var mye å gjøre. Lite frisdager var det også. Da vi fikk slutte kl. 5 om lørdagene i stedenfor kl. 6 var det svære greier. Det første året var jeg med på monteringsarbeidet av den 8. turbinen. Vi hadde bare 3 dagers ferie i begynnelsen.

Men i 1913 fikk vi 8 timers dag og jeg gikk da over på 3 skiftsordning.

- Hvordan var lønna?

- Jeg hadde lenge 35 øre timen. Ettersom det var mye

Han ser ikke så godt lenger, Petter Rustad, men han bærer sine 92 år meget godt.

overtidsarbeid, særlig om søndagene, fikk vi jo tillegg. Det var en fordel å bo hjemme hos mine foreldre med så dårlig lønn. Jeg hadde nok ikke vært på anlegget så lenge, hvis jeg ikke hadde bodd hjemme.

- Men hva gjorde du før du kom til Kykkelsrudanlegget?

- Jeg kommer jo fra gård, så fra 12-års alderen måtte jeg hjelpe til der. Men jeg var også endel sammen med far på saga og kappet ved om vinteren. I 1904 fikk jeg 15 øre timen for det.

- Likte du deg på Kykkelsrudanlegget?

- Ja, det var ei fin tid, selv om det var meget slitsomt til tider. Jeg hadde mange gode arbeidskamerater. Det var særlig en som var veldig spøkefull, nemlig Aksel Olsen fra Askim. Da jeg sluttet på anlegget fikk jeg attest av Aksel som lød slik: «Vi er glad for å bli kvitt ham. Han er livsfarlig å møte på vei, og udogelig til all slags arbeid.»

- Men det var bare spøk. - Tonen mellom oss var veldig god og det var sjelden noe alvorlig kranling, sier Rustad.

Det er ingen tvil om at det var en spøk, for på veggen hos Rustad henger både diplom og fortjeneste-medalje fra Selskapet for Norges Vel.

- Og det var en sikker arbeidsplass. Jeg har aldri gått arbeidsledig. Vi som jobbet der merket lite til de harde 30-åra.

- Hva bestod arbeidet ditt i etter at anleggsperioden var slutt?

- Jeg var som sagt bare med det første året som monter. Ellers bestod jobben min i vanlig vedlikeholdsarbeid på bolighus, veler og bygninger. Det var om sommeren. Om vinteren arbeidet jeg på Nåledammen. Den regulerte vannføringa. Det var en kald og slitsom jobb. Vi måtte dra opp disse nålene (stokkene) som regulerte vannmengden med håndkraft. Det var kaldt å ta i kjettingen med

bare hender. Men etter en stund hadde vi fått varmen i fingrene og da gikk det bedre. «Nålene» var 9' x 9' og 4.20 m lange. Det var solide og tunge tømmerstokker fra Hallingdal. I bunnen av dammen var det en jernbjelke som tok imot nålene. Om vinteren ble det mye reperasjoner på dammen og nålene fordi isen ødela.

- Var det et farlig arbeid dere holdt på med?

- Det var det, men i alle de årene jeg var der, var det veldig få skader. Men under bygginga av den dammen som står der i dag (Valse-dammen), skjedde det et par alvorlige ulykker. Det var sterk strøm foran inntaket til kanalen og 3 dykkere druknet da flåten de satt på, gikk under. Det var bare en som greidde å redde seg. Han fikk festet båtshaken i fjellveggen og hang der i 15 min. før hjelpen kom. Ellers var det en annen mann som gled på stillasen og falt i vannet.

— Hadde dere fiskelykke noen gang?

— Det hendte ofte det. Det var jo sprekker mellom nålene og der satte laken seg fast. Laks så vi aldri. Men det hendte vi fikk litt ørret. Men gjedde var det også endel av.

— Hvordan var arbeidsforholdene ellers? Var det mange arbeidskonflikter?

— Det har aldri vært noen streik på Kykkelsrudanlegget så lenge jeg var der. Tarifforhandlingene gikk stort sett bra, selvom de kunne være harde og langvarige. Vi ble godt behandlet. De som bodde i selskapets boliger hadde lav husleie og husene ble godt vedlikeholdt.

— Fikk dere tid til fornøyer og fritid?

— Det ble lite av det. Men enkelte lørdager var det liv og dans ved Brakkesletta under Romsåsen. Men jeg fikk

aldri tid til å fly etter jenter, så jeg ble ungar all min tid. Vi måtte jobbe bestandig. Ellers måtte vi liksom opp i Askimbyen en tur en gang i blant for å se på livet.

— Hvor mange var dere som arbeidet på anlegget?

— Vi var 40-50 menn under sjølve anleggstida. Det var mange svensker som kom. De kom hit i forbindelse med jernbanen. De bygde banen og monterte maskinene inne i kraftstasjonen. Ellers var det endel folk fra Sarsborg-distriktet som hadde vært med på å bygge kraftstasjonen ved Hafslund.

Jernbanen kjørte også tremasse fra Sliperiet som lå like ved Kykkelsrud. Det var vesentlig før jeg jobbet der. Men jernbanen betydde mye for byggingen av kraftanlegget. Det hadde vært umulig å greie å frakte de tunge maskinene på veien. Det skjedde en dødsulykke med jernbanen også. Det var ei motortralle som kolliderte med toget og to fra Askim døde.

— Hvordan var det under krigen?

— Stort sett var det ingen avbrudd under krigen. Vi hadde bare et lengre avbrudd da nåledammen ble ødelagt av ismassene. Ellers merket vi lite til krigen. Men da tyskerne sto på Spydebergssiden i april dagene 1940 og hadde til hensikt å komme seg over, rømte vi opp til Romsåsen og gjemte oss i de gamle gruvene. Tyskerne

kom jo ikke over fordi de ble beskutt av norske styrker. Dagen etter kom tyskerne etter oss og skjøt inn i hulene, men ingen ble skadet.

— Har du hatt det samme arbeidet hele tida?

— Nei, etter krigen da den nye dammen var ferdig ble jeg overflyttet dit. Der var jeg hele året. Det var litt av en overgang, nesten en befrielse å komme til Valse-dammen. Der var det bare å trykke på knapper for å regulere vannmengden. Vedlikeholdsarbeidet var atskillig lettere. Nåledammen ble nedlagt etter at den nye dammen ble ferdig. Spader og meisler ble stuet vekk.

Planene var egentlig å bygge ut den gamle dammen først, men de fant de ut ville bli for kostbart.

— Har du vært med i noe fagforeningsarbeid?

— Nei — ikke aktivt. Jeg var medlem i Jern og Metall til og begynne med, men gikk senere over til Kraftstasjonsforbundet. Men det var altfor mange som bare pratet på møtene, uten at det ble gjort noe særlig. Så interessen blant arbeiderne var liten. Vi hadde ikke så mye tid til faglig arbeid heller.

Først i 50-åra fikk vi fri hele lørdagen. Men det ble mye overtidsarbeid, også i helgene. Men betalinga for helgearbeid ble bedre med tida.

— Når sluttet du å jobbe?

— Jeg sluttet i 1959, men skulle egentlig ha sluttet i 1957. Da jeg sluttet hadde jeg 5,40 kr. i timen. —

Petter Rustad ble boende hos sin bror.

— Jeg bodde hos broren min helt til jeg kom hit. Der hadde jeg god plass og fikk god mat. Men jeg ble bare gående og slenge uten å ha noe å gjøre. Og det likte jeg ikke, forteller Rustad.

For vel et år siden kom han til Askim Hvilehjem.

— Det er veldig hyggelig betjening her som stiller veldig godt med oss. Men jeg liker ikke tomannsrom. Det er som et fengsel. Han jeg deler rom med er veldig grei. Jeg har blitt lovet enerom, men det ser dårlig ut. Politikerne burde tenke litt mer på oss som har vært med på å betale skatt og deltatt i et langt

yrkesliv. Jeg betaler skatt fremdeles.

Har nemlig en liten pensjon fra Hafslund Kraftselskap. Men får jeg enerom blir alt bra. Det er ikke så farlig med størrelsen.

— Har dere noen aktiviteter her?

— Det er lite. Men det kommer mange religiøse sekter her.

— Er noen av dine gamle arbeidskamerater i live?

— Det er bare to igjen, nemlig Hilmar Skjønhaug og Hartvig Gundersen. Og vi har mye interessant å minnes.

— Du som har jobbet ved kraftverk har vel gjort deg noen betraktninger om dagens energidebatt?

— Ja, det er f.eks. vanvittig å protestere mot Altautbyggingen. Vi trenger strøm, og vannkraft er bedre enn atomkraft. Men jeg har så lite greie på det, så de får gjøre som de vil. Men vi får vel aldri nok kraft og olja blir dyrere og dyrere. Og den tar jo slutt engang, sier Rustad.

Kykkelsrud Askims sentrum

ØP.

12/6-1979.

Hadde Askim landets første Folkets Hus i 1901?

Var Kykkelsrud først ute på landsbasis med eget Folkets Hus? Mye kan tyde på det, for ved det gamle Kykkelsrudanlegget bygde man et Folkets Hus allerede i 1901. Riktignok er det på landsbasis registrert at Bergen var først ute med et slikt forsamlingslokale, dette ble også reist i 1901. Men i og med at Folkets Hus ved

Kykkelsrud ble innviet allerede 2. påskedag i dette året, er det mulighet for at man her sniker seg foran Bergen.

Til høsten er det 75 år siden første etappe av Kykkelsrud-anlegget var ferdig, et kraftanlegg som skulle få stor betydning for distriktets videre utvikling. Fire år tok dette arbeidet, og for en kommune med vesentlig bondebefolkning, ble denne overgangen nærmest et sjokk. Kykkelsrud-anlegget ble på en måte Indre Østfolds Klondike, om de ikke bokstavelig talt fant gull, så fikk anlegget stor betydning for distriktets industriutbygging.

Arbeiderne ved dette anlegget, kom vesentlig fra andre jernbane- og kraftanlegg. Dette var karer som tålte både frost og varme, blant annet var svenske rallare etterspurt arbeidskraft. Miljøet var et typisk mannssamfunn, og livet var hardt. Alkoholforbruket var stort, såkalte gauker dro til Oslo og kjøpte inn brennevin som de siden solgte til arbeiderne. Slagsmål var vanlig, både med de andre arbeiderne og de fastboende. Anleggsarbeiderne dannet egen gruppe i kommunen, selv om de også hadde omgang med lokalbefolkningen. Til tider var det hele 1500 arbeidere ved anlegget, og så å si alle de fastboende hadde losjerende på den tiden. Enkelte familier kunne ha opp til seks losjerende, så det ble ikke store plasser på hver.

EGET FOLKETS HUS

De arbeiderne som kom fra andre kraft- og jernbaneanlegg, var tidligere vant med organisasjonsarbeid, og allerede 17. juni 1900 ble det dannet en fagforening ved anlegget. Ledelsen ved anlegget likte ikke dette, og trodde de kunne stoppe fagforeningen ved å forby møtevirksomhet i spiselokalene. Men dette kunne ikke Norsk Arbeidsmandsforbund, som fagforeningen på Kykkelsrud var tilsluttet, godta.

Et Folkets Hus ble derfor reist i all hast, som visstnok skulle kunne romme 500 personer. Det var ikke vanlig å reise egne lokaler til møtevirksomhet for anleggsarbeidere som bare var ved anlegget en kort tid. Dette ville blitt for dyrt for fagforeningene. Kykkelsrud var altså unntaket fra denne regelen, et lite gruvesamfunn som så tidlig som i 1901 virkelig klarte å reise og drive et Folkets Hus. Og det til tross for harde økonomiske tider.

FAGFORENINGEN STYRKES

Ellers var det jo mest arbeidssamfunnene som ble brukt til møtevirksomheter. Dette var privateide lokaler, og for at ikke fagforeningen skulle være avhengig av dette, ble det i begynnelsen av 1900-tallet satt i gang en storstilt bygging av Folkets Hus. Denne utbyggingen må også kunne ses i sammenheng med at LO ble stiftet i 1899. Foruten møtevirksomhet, ble Folkets Hus også brukt til kulturelle aktiviteter, som for eksempel øvingslokale for sang- og musikkor.

Petter Rustad i Askim er

muligens den eneste gjenlevende i Askim som husker at Folkets Hus ble reist på Kykkelsrud:

— Jeg var ti år den gangen, og bodde like ved anlegget. Bakgrunnen var vel til dels at fagforeningen måtte ha et sted hvor de kunne holde møtene sine, men like mye at man ønsket lokaler til dansefester og lignende. Så vidt jeg vet, ble imidlertid ikke dette lokalet brukt så mye, og da anleggstiden var over, ble det enten solgt eller gitt bort til en religiøs forening, som brukte materialene av dette Folkets Hus til et samlingslokale. Fagforeningen ble jo også oppløst da anleggsarbeidet var ferdig, og man hadde ikke lenger behov for noe møtested. I dag fungerer det første Folkets Hus, som samlingssted for kameratklubben.

HAFSLUND OVERTOK

Det var det tyske entreprenørfirmaet Schuckert & Co. som sto for selve reisingen av dette anlegget, men siden var det Hafslundselskapet som skulle komme til å ta over. Dette skjedde sannsynligvis allerede i 1906-07,

Kykkelsrud Askims sentrum

ØP.

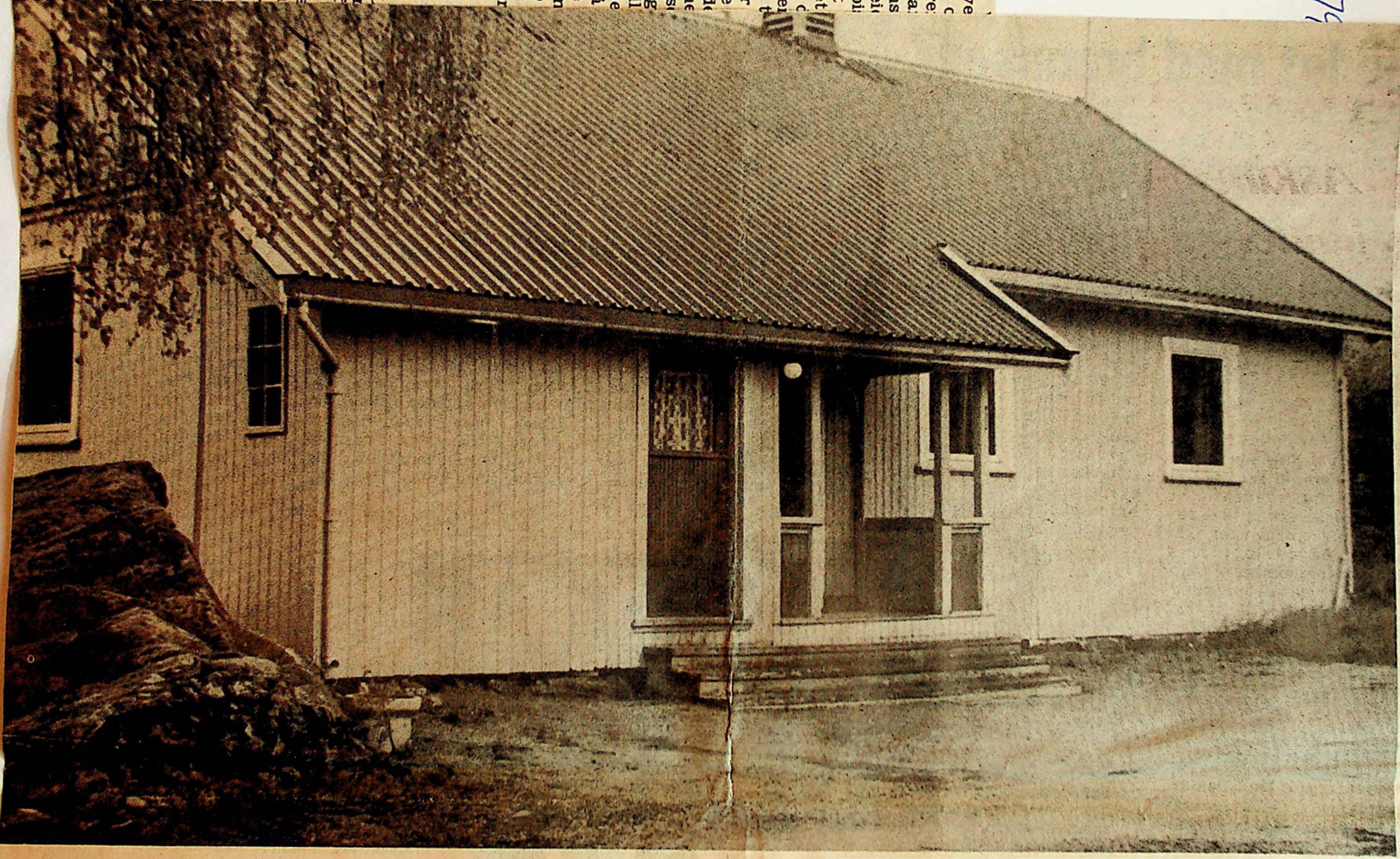
12/6-1974

Tillegg

Var Kykkelsrud først ute på lands-

Arbeiderne legget, kom ved jernbane- Dette var karer de frost og var net var svens terspurt arbeid et var et typisk funn, og livet koholforbruket kalte gauker kjøpte inn bre siden solgte Slagsmål var med de andre de fastboende beiderne danne i kommunen, si hadde omgang folkningen. Til hele 1500 arbe legget, og så å boende hadde den tiden. En kunne ha opp rende, så det plassen på hver

EGET FOL
De arbeider fra andre kraf anlegg, var med organisas allerede 17. ju dannet en fa anlegget. Led legget likte i trodde de kun foreningen ve tevirksomhet Men dette kur Arbeidsmands fagforeningen var tilslutet, g

BILDET: Var Kykkelsrud én del som tyder på det, et-tersom man her fikk et slikt lokale allerede 1901, med innvielse så tidlig som 2. påske-dag. Siden, da anleggstiden var over, ble dette lokalet re- vet, og materialene solgt til en religiøs forening som brukte materialene til et nytt samlingssted. Det lokalet man da bygde, står fremdeles på Kykkelsrud.

sier Rustad til ØP, for da han begynte på kraftverket i 1911, hadde Hafslund hatt selskapet i mange år allerede.

Petter Rustad forteller selv videre:

— Etter at den første fagforeningen ble nedlagt på Kykkelsrud, varte det lenge før det igjen ble en organisasjon der. De første årene jeg arbeidet ved kraftstasjonen, var alle arbeiderne uorganiserte. Siden gikk vi inn i Jern- og metallarbeiderforeningen, som var blitt dannet oppe i Askim-byen. Der sto vi i mange år, før vi siden kom med i Kraftstasjonsforbundet.

VILLE SELGE

Til å begynne med, var det både sliperi, mølle og sagbruk på Kykkelsrud, sliperiet ble siden nedlagt. En tid var det meningen at sliperiet skulle flyttes til Langnes, men disse planene ble skrinlagt. Det var også meningen engang at det skulle være en egen kraftstasjon ved Fossum bru, og det foregikk sprengningsarbeid der en stund. Ifølge Rustad ble imidlertid dette gjort fordi man ville selge fallet.

— Det var også snakk om å selge selve Kykkelsrud engang. Selskapet hadde vanskelig for å få solgt strømmen sin, og aksjene, som stod i 1.000 kroner, falt helt ned til 125. Oslo kommune ble da tilbudt å kjøpe hele anlegget

for fem millioner kroner, men kommunen takket nei til tilbudet. Heller ikke Oslo hadde penger dengang.

KYKKELSRUD FØRST

Petter Rustad arbeidet ved Kykkelsrud i hele 48 år, mest på de forskjellige damanleggene. Han kan fortelle at arbeidet ved anlegget var særlig risikofylt den første tiden:

— Under byggingen av den første kanalen, tror jeg det druknet hele ti stykker, noe som forteller hvor dårlig sikringen av arbeidsplassene var. Siden ble det mye bedre, og i alle de årene jeg arbeidet ved anlegget, skjedde det ikke en eneste ulykke. De mange ulykkene i starten, skjedde som regel på grunn av uvøren skyting.

I dag er Kykkelsrud, Vamma og Hafslund et samlet selskap, etter at hver av kraftanleggene hadde blitt utbygd hver for seg.

Av Kykkelsrud, Vamma og Solbergfoss, de tre kraftverkene i Indre Østfold, var Kykkelsrud først ferdig. Her ble den første maskinen startet allerede i 1903. Kykkelsrud var i det hele tatt det første industrielle innslaget på jordbrukskommunen Askim, og var den egentlige årsak til at Askim kunne ekspandere i slik grad.

Dette verset av Jumbo om livet på Kykkelsrud-anlegget kan kanskje lettere illustrere hvordan stillingen var for arbeiderne her:

I dette store Anlæg
har mange fået sin Død
og mange mistet Helse
og lider ofte nød.
Når kraften, den er borte
og Fattigkassens Trøst
De nu tilsist erhverver
i Alderdommens Høst.

BILDET: Kykkelsrud ligger i dag pent til i fredelige omgivelser. Man kan tenke seg at det ikke var så fredelig under selve anleggstiden.

ØP. 25/7-1980.

minnesmerker fra

Kykkelsruds storhetstid

En smilende hen-
tydning om at ennå
hadde ingen gått i fos-
sen ved Kykkelsrud
gjorde oss ikke ak-
kurat mindre nervøse
da vi skjøv vår repor-
tasjekano «BLUPP»,
for å ta noen bilder av
området ovenfor Kyk-
kelsrud kraftstasjon
og demningen. Vi fant
en liten vik ovenfor
Askim kommunale
Vannverk forsvarlig
for sjøsetting, og der-
med var vi utpå.

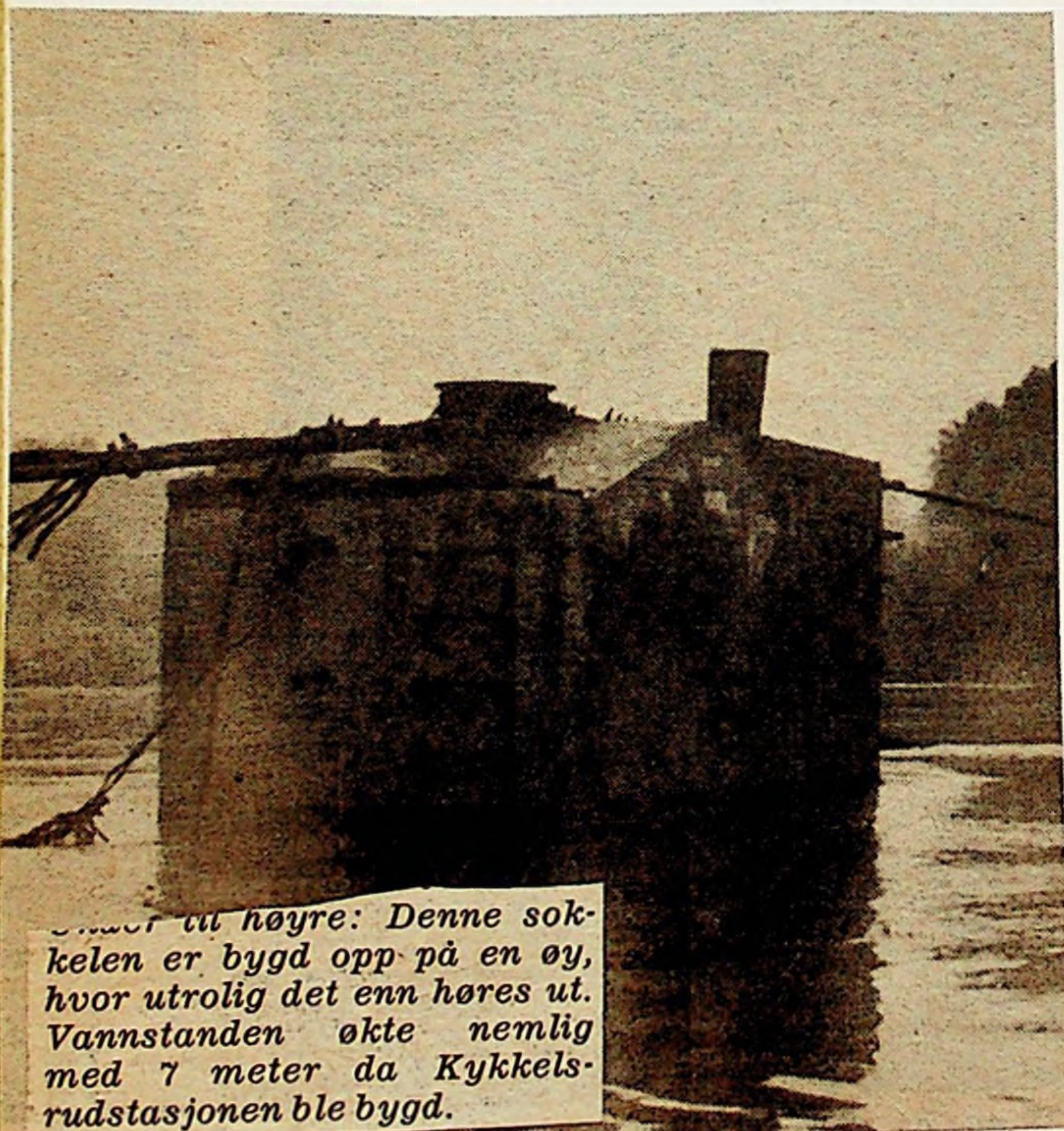
Kykkelsrud-området er for
øvrig en bit gammel bygdehi-
storikk, og dette stedet hadde
sin storhetstid i 1920-30 årene,
da de første nyere damanleg-
gene ble bygd. Dengang må-
te mye gjøres med håndkraft,
og det skulle ha vært opptil
1800 mann i sving ved dem-
ningen dengang. Det er Ingar
Ødemark fra Kykkelsrud som
forteller dette. Da leverte ba-
keriet som Ødemark nå dri-
ver, varer til tretten butikker
og kafeer i Kykkelsrud-
området. Ødemark bakeri
var den siste butikken som ble
nedlagt, det skjedde for to år
siden. Samvirkelaget hadde
også en filial åpen her en
lengre tid, men den ble ned-
lagt for ca. 15 år siden. Nå er

det kun butikken ved Krosby
som er igjen av de gamle bu-
tikkene. Under den andre an-
leggsperioden da demningen
ble påbygd og vannstanden
steg syv meter, ble mestepar-
tebn av anleggsarbeidene
gjort med maskiner, og Kyk-
kelsrud fikk ikke igjen stor-
hetstiden fra 1920-30 årene.

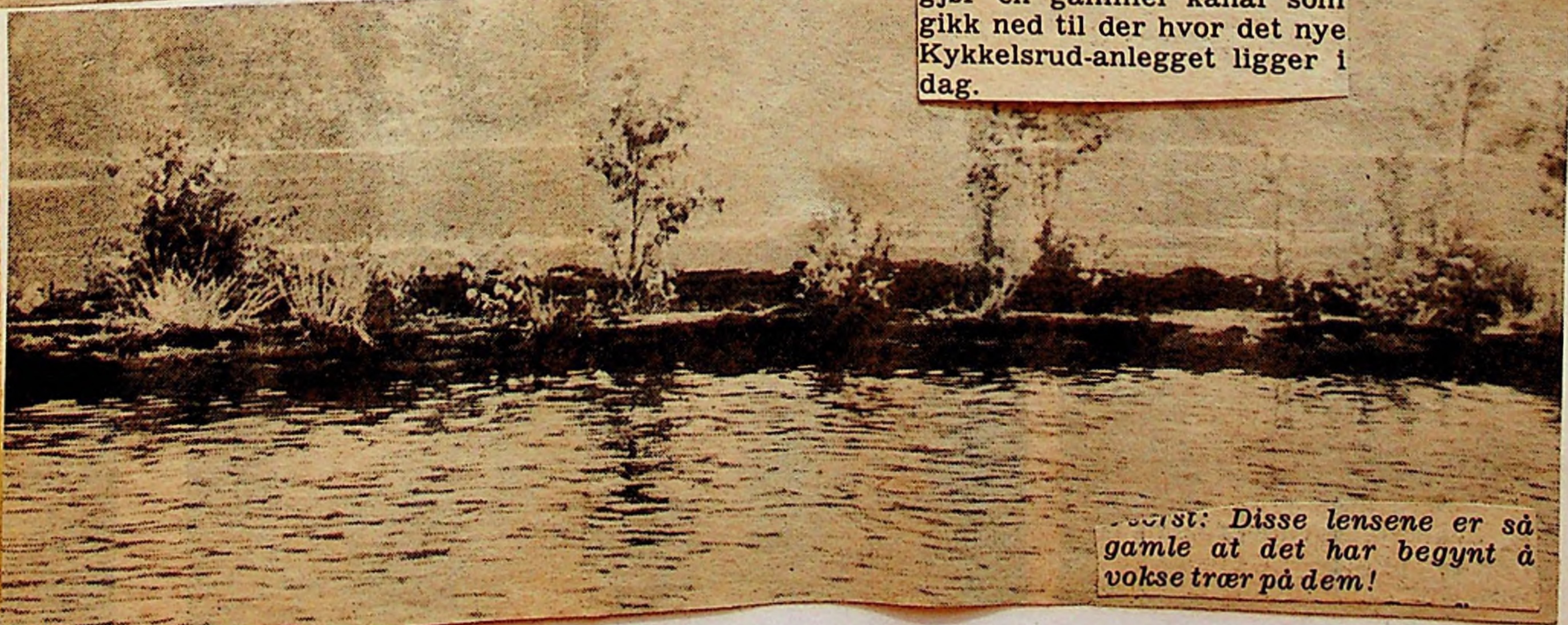
Kykkelsrud gård, en stor bon-
degård som ikke var direkte
knyttet til anlegget, ble dre-
vet lenge, men også den er nå
nedlagt for en tid tilbake.
Egentlig er det ikke mye igjen
av det Kykkelsrud som en-
gang var, men en del av bolig-
husene som anlegget eide er
blitt solgt til anleggets folk,
men fortsatt er den et god del
boliger som tilhører Kykkels-
rud-anlegget. Med moderni-
seringen er det ikke bruk for
så mange folk lenger, og det
er få igjen av de gamle an-
leggsarbeiderne. De fleste er
blitt pensjonister og har flyt-
tet til Askim eller andre ste-
der.

GAMMEL DEMNING

Et stykke ovenfor den nåvæ-
rende demningen og like ned-
enfor vannverket ligger en
gammel demning et par me-
ter under vannflata. Den var
synlig helt til den nye Kyk-
kelsrud-demningen ble satt i
gang, og da steg vannet som
følge av dette syv meter. Des-
suten gikk det en gammel tre-
demning fra en øy midt i elva
og over til Spydeberg-siden.
Fra denne øya går denne an-
dre steindemningen til As-
kimsiden, og man måtte fjer-
ne rekkverket på denne, da
dette sto for høyt opp under
den nye vannstanden. Dem-
ningen ligger et par meter un-
der vannet, og det samme
gjør en gammel kanal som
gikk ned til der hvor det nye
Kykkelsrud-anlegget ligger i
dag.

Utenfor til høyre: Denne sok-
kelen er bygd opp på en øy,
hvor utrolig det enn høres ut.
Vannstanden økte nemlig
med 7 meter da Kykkels-
rudstasjonen ble bygd.

Øst: Disse lensene er så
gamle at det har begynt å
vokse trær på dem!

Butikken har vært i drift i flere generasjoner

ØP's SOMMERPATRULJE, KYKKELSRUD
ØP's utsendte besøkte denne gangen Kykkelsrud både til vanns og til lands. I tillegg slo vi av en liten prat med Tor Brevig, som sammen med Inger driver den eneste gjenværende butikken i Kykkelsrud og Krosby. Baker Ingar Ødemark fikk vi også noen ord med, og hos Arthur Larsen på vannverket tilbrakte vi en interessant time, hvor Larsen fortalte fra gamle Kykkelsrud og vannverket.

Båtkjøring er ikke akkurat et aktuelt tema i denne biten av Glomma som ligger så nærme damlukene i Kykkelsrud, men noen tør allikevel. Under vår kanotur møtte vi på en som hadde kraftig redskap, og som hadde kjørt båt i denne strømmen før. Han fortalte at han var ute og så i minkfeller, som han hadde satt opp rundt på øyer og i viker oppover på Askim-siden av Glomma. Fangst fikk han også.

Et par gamle treeiker fant vi på vår korte padletur, men disse så ikke ut til å ha vært brukt på en stund, den ene lå omtrent under vann. Det er egentlig ikke så aktuelt å kjøre rundt i båt når strømmen er så sterk, men Arthur Larsen på Askim kommunale Vannverk kunne fortelle oss at ennå hadde ingen båter gått i fossen.

— Hvor lenge har denne butikken vært i drift nå, Tor Brevig?
— Den har vært i drift i mange generasjoner, helt sikkert i hele dette århundredet. Vi har drevet den i 10 år nå.

Det er altså en butikk med tradisjoner, butikken til Inger og Tor Brevig.
— Det er jo bare oss igjen her i Kykkelsrud nå. Ødemark stengte for to år siden, han har bare bakeriet nå, og siden det har det bare vært

oss som har hatt butikk her. Før var det derimot en del kafeer og forretninger her, men de har blitt lagt ned for lenge siden.

— Har dere merket noen utvandring fra Kykkelsrud på de ti årene dere har drevet butikk her?

— Ja, det har vi virkelig — kom det kontant fra begge.

— Det var mye mer folk her før, det er helt sikkert. men nå har jo mange flyttet inn nærmere Askim og Spydeberg. De som bor her nå er for det meste folk som arbeider nede på Kykkelsrud Kraftstasjon. De eier også en del boliger her.

Brevig har selvfølgelig skaffet seg en varebil, slik at han kan frakte varene rundt til de som måtte ønske det i Kykkelsrud. Dette er jo en meget fin service for de mange pensjonistene som bor i Kykkelsrud.

— Hvordan er det med navnene Kykkelsrud og Krosby som det heter her hvor dere har butikken, har disse to stedene vært adskilt?

— Nei, det tror jeg egentlig ikke. Det eneste som er forskjellen, er vel at de har to forskjellige navn.

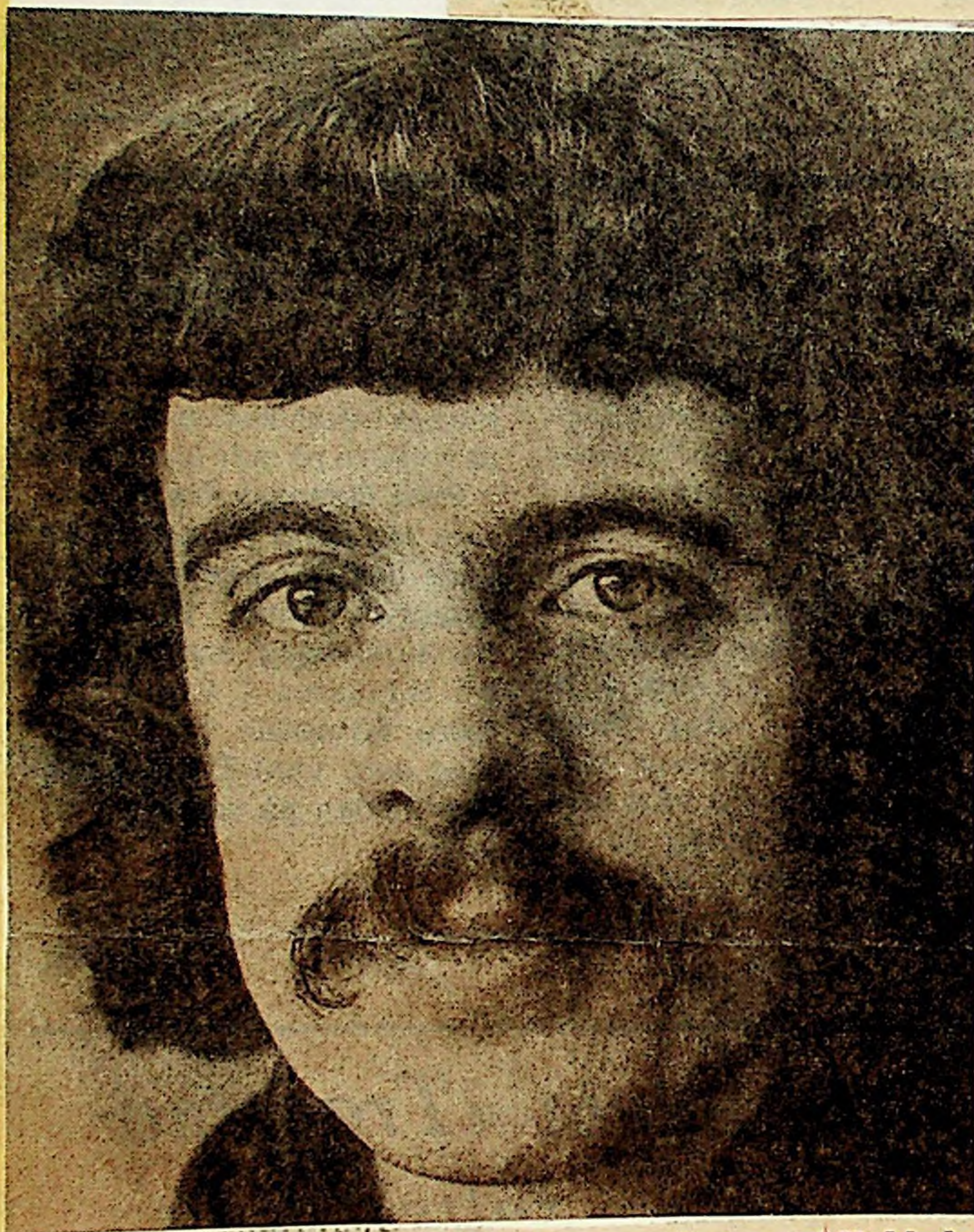
φ5.

10/1-1979.

Askim har forsømt å ta vare på rallar-minnene

Men nå har vi fått en «historie» om Kykkelsrud

Askim har forsømt seg stort når det gjelder å ta vare på minner fra anleggstiden i Askim, da rallarene fra Sverige og andre steder i Norge strømmet til Askim for å bygge ut fossefallene. Først Kykkelsrud, så Vamma og til slutt Solbergfoss. Når det gjelder Solbergfoss skulle mulighetene være større til å gjøre rett og skjell for seg. Solbergfoss ble bygget senest og enda lever det folk som husker det som foregikk.

Truls Grøteig har skrevet historie om rallaren ved Kykkelsrudanlegget i Askim.

Det er Askimgutten Truls Grøteig, som sier dette. Han har forsøkt å skrive historien om arbeidermiljøet ved Kykkelsrudanlegget i Askim fra 1900–1904.

«Boken» som nå er ferdig, var en oppgave i historie ved distriktshøyskolen i Volda, og Grøteig har funnet fram til mye interessant fra anleggstiden i Kykkelsrud. Men det er også store hull som han ikke har klart å fylle, sier han til Øvre Smaalenene. Men oppgaven foreligger i hvert fall. Den er på 58 stensilerte sider, og Grøteig har funnet fram atskillig stoff som er ukjent fra før.

Vi kommer til å bringe deler av oppgaven i Øvre framover. Det er aktuelt i forbindelse med at filmen «Rallare» etter Kristoffer Uppdahls roman vises som premiere ved Askim Kinoteater i januar.

Hvor mange?

I Øvres jubileumsavis kom vi fram til, med Emma Furuholmen Aalborgen som kilde, at det var 1200-1500 mann som arbeidet samtidig ved Kykkelsrud. Emma Furuholmen Aalborgen er datter av A. C. Furuholmen som tok initiativ til utbyggingen. Truls Grøteig mener at tallet 1500 er høyt. I Haaheims bok

om Askim er det oppgitt at året 1901 var toppåret med 1200 arbeidere og 15 funksjonærer. Hvem var de som arbeidet ved Kykkelsrud?

Førsteintrykket av Askim anno 1885 er en liten tettbefolket jordbrukskommune. Så sent som i 1885 var det bare registrert 4 bedrifter med tilsammen 62 arbeidere. Når Grøteig først og fremst er ute etter å forske i arbeidermiljøet, er det helt naturlig at han tar for seg miljøet ved Kykkelsrud der kraftanlegget ble påbegynt i 1900. Da hadde Glommen Træsliberi som Furuholmen eide ved Kykkelsrud allerede 44 av de 62 registrerte «arbeiderne». Befolkningstallet i Askim hadde vært svært stabilt i siste del av forrige århundre.

— Askim fikk 1200 innflyttere rundt århundredskiftet, forteller Grøteig. Det var like mye som 1/3 av bygdas samlede befolkning. 450 svensker flyttet til Askim i denne tiden, og tilflytterne var menn. Det ble et mannsamfunn. —

Vi som har gått igjennom Øvres gamle årganger, vet at dette mannsamfunnet ga seg utslag i mye slåssing om jentene. Ja Fjeldheim i Spydeberg ble «invadert» av rallere på en fest og det oppsto en kraftig slåsskamp med stoler og inventar som våpen.

I Askim har en minner fra denne tiden i form av «Svenskebyen» ved Vamma. Men ellers er det sørgelig få minner vi har om denne viktige tiden. Det er det Grøteig prøver å bøte på.

Han finner ut hvor anleggsarbeiderne kom fra. Mange kom fra Østlandet.

De fleste svenskene fra Värmland Bohuslän og Alvsborg län.

I Norsk Folkemuseums avdeling for arbeidsminner har han funnet nedskrevne historier fra 11 menn som arbeidet ved Kykkelsrudanlegget. Det var en stamme av rutinerne folk som kom fra andre anlegg og det hendte det kom hele puljer til Askim når det var slutt på arbeidet i andre strøk av landet. Noen kom fra Ofothbanen, noen fra Bergensbanen. Det kunne slutte 100 mannen ene dagen og begynne 100 den neste. Gjennomtrekken var stor. Men så var det også tildels elendige boligforhold anleggsarbeiderne hadde i Askim. Enkelte, som hadde familien med fikk leie hus på bondegårdene, og de hadde det best.

Vi skal i en del nummer framover bringe glimt fra Truls Grøteigs materiale om denne interessante tiden i distriktets historie. Supplert med Rallarfilmen som nå kommer, kommer vi kanskje disse karene som la grunnen til vår rikdom mere inn på livet.

Arbeiderminner fra Kykkelsrud: Truls Grøteig

Vi bringer her en del av Truls Grøteigs oppgave om arbeidere ved Kykkelsrud-anlegget rundt 1900.

Folketallet i Askim var svært stabilt fra 1865 til 1890. 1890-årene var videre kjennetegnet av lave fødselstall i Askim, så det enorme hoppet vi finner i befolkningsøkning fra 1890 til 1900 må skyldes innvandringen. Forholdet mellom kvinner og menn er fullstendig ute av balanse, og overskuddet på 844 menn i Askim i 1900 må overveiende skyldes at det har flyttet en mengde enslige, mannlige anleggsarbeidere til bygda. Dermed er slusken, eller rallaren — anleggsarbeideren som vandrer omkring fra arbeidsplass til arbeidsplass — allerede antydnet som en sentral person i dette arbeidermiljøet.

Olga Eikeli Hansen, som bodde i Kykkelsrud på denne tida, og som var 8 år da de første rallarane strømmet til anlegget, oppsummerte sin reaksjon på denne tilflyttinga slående:

«Husker det kom en hel masse mennesker — mannfolk altså.»

Et lite mindretall av anleggsarbeidere har også flyttet til Askim sammen med familien. Men det har ikke vært typisk for arbeidermiljøet.

Dersom vi vurderer økningen av menn fra 1890 til 1900 som er på 1030 personer og korrigerer for overskudd av fødte og utvandrede i perioden, skulle en ganske forsiktig beregning tilsi at det var ca. 900 tilflytta anleggsarbeidere i Askim i 1900. I tillegg kommer de som tellemannskapene sannsynligvis ikke har greid å registrere under de ustabile forholdene den veldige arbeidertilflyttinga skapte, og de anleggsarbeiderne som høyst sannsynlig var bosatt i nabokommunen Spydeberg. I Spydeberg var det f.eks. i 1891 bosatt 66 personer som var født i Sverige, i 1900 var antallet økt til 110.

Dersom A. Haaheim's opplysning om at det «var syssel-satt ca. 1000 mand ved Kykkelsrudanlegget i 1900» er riktig, skulle dette iallfall tilsi at askimingene sjøl utgjorde en ganske liten del av arbeidsstokken.

Noen av de konklusjonene vi kan trekke ut av opplysningene i det foregående er kort oppsummert:

— Askim har mottatt ca. 1200 innflyttere rundt århundreskiftet

— Denne innflytterbefolkninga utgjør da over 1/3 av bygdas samlede befolkning

— Askim har i fysisk forstand blitt et mannsamfunn.

Hvor kom de fra.

Men vi kan ikke dra noen konklusjoner om hvor disse rallarene kom fra, hvor gamle de var og hvilken bakgrunn de hadde ut fra disse enkle tabellene. Da får vi litt bedre innsikt gjennom opplysninger fra

statistisk sentralbyrå, som sier at av 3574 innbyggere i Askim i 1900 var 534 født i Sverige.

Sammenligner vi med 1891 da det var 76 innbyggere i Askim som var født i Sverige, vil dette si at ca. 450 svensker flytter til Askim i forbindelse med anleggsvirksomheten. Vi kan ganske sikkert regne med at godt over 400 av disse arbeidet ved anlegget i 1900, og i tillegg kan vi altså regne med at noen svenske anleggsarbeidere var bosatt utenfor Askim.

Dette vil si at de svenske anleggsarbeiderne da utgjorde over 40 % av arbeidsstokken, og at de i høyeste grad må ha vært med på å prege miljøet.

Jeg har undersøkt 1 av de 5 arbeiderkoloniene (brakkeboliger) som fantes i Kykkelsrud i 1900. Koloni 2 er valgt fordi det var den største arbeiderkolonien med 99 mennesker i alt. Av disse 99 mennes-

Folkemengden i Askim 1665—1910.

Aar	Mand	Kvinder	Tilsammen
1665			690
1769			1269
1801			1416
1815			1307
1825			1636
1835			1802
1845	899	873	1772
1855	1023	1033	2056
1865	1186	1186	2372
1875	1216	1199	2415
1890	1179	1195	2374
1900	2209	1365	3574
1910	1700	1593	3293

Femaar	Giftet par	Levende fødte	Herav utenfor ekteskap fødte	Døde	Overskud av fødte	Utvandrede
1856—60 } Gjennemsnittlig						
1861—65 } femaarsvis	77	391	26	195	196	?
1866—70 } tilsammen	48	315	28	220	95	23
1871—75	88	325	28	196	129	36
1876—80	67	354	27	175	179	19
1881—85	52	330	33	210	120	144
1886—90	48	314	19	211	103	44
1891—95	49	291	10	214	77	38
1896—1900	61	296	17	203	93	12
1901—05	86	463	20	249	214	91
1906—10	70	382	17	190	192	90

Folkemengden i Askim (øverst). Nederst antall par som giftet seg i hver 5-årsperiode, antall fødte i og utenfor ekteskap, antall døde og utvandrede.

45.
12/1-1979 (1)

Arbeiderminner fra Kykkelsrud: Truls Grøteig

Vi bringer her en Truls Grøteigs oppgavearbeidere ved Kykkelsrud legget rundt 1900.

Folketallet i Askim svært stabilt fra 1865 til 1890-årene var videre tegnet av lave fødselsrat i Askim, så det enorme overskuddet på 844 mennesker som vi finner i befolkningsstatistikken fra 1890 til 1900 må skyldes vandringer. Forholdet mellom kvinner og menn er stadig ute av balanse med et overskudd på 844 mennesker i Askim i 1900 må overveies skyldes at det har flyttet en mengde enslige, mannlige leggsarbeidere til bygda med er slusken, eller reise — anleggsarbeideren vandrer omkring fra arbeidsplass til arbeidsplass — rede antydte som en person i dette arbeidermiljøet.

Olga Eikeli Hanser bodde i Kykkelsrud på den tida, og som var 8 år gammel første rallarane strømmet anlegget, oppsummerte reaksjon på denne tilførsel sående:

«Husker det kom en masse mennesker — folk altså.»

Et lite mindretall leggsarbeidere har og kommet til Askim samme familien, . Men det har vært typisk for arbeidermiljøet.

Dersom vi vurderer befolkningsstatistikken av menn fra 1865 til 1900 som er på 1030 personer og korrigerer for overflod av fødte og utvandrede menn, skulle en ganske nøyaktig beregning tilsi at det var ca. 900 tilflytta anleggsarbeidere i Askim i 1900. I tillegg kommer de som tellemannskapene sannsynligvis ikke har greid å registrere under de ustabile forholdene den veldige arbeidertilflyttinga skapte, og de anleggsarbeiderne som høyst sannsynlig var bosatt i nabokommunen Spydeberg. I Spydeberg var det f.eks. i 1891 bosatt 66 personer som var født i Sverige, i 1900 var antallet økt til 110.

Dersom A. Haahelm's oppgavearbeidere ved Kykkelsrud legget rundt 1900 som

Et arbeidslag i kanalen ved Kykkelsrud. Den harde blåleira ble gravet ut for hånd. Men som en ser på billedet var det unge sterke karer.

Femaar	Giftet par	Levende fødte	Herav utenfor ekteskap fødte	Døde	Overskudd av fødte	Utvandrede
1856-60	Gjennomsnittlig femaarsvis tilsammen	77	391	26	195	196
1861-65		48	315	28	220	95
1866-70		88	325	28	196	129
1871-75		67	351	27	175	179
1876-80		52	330	33	210	120
1881-85		48	314	19	211	103
1886-90		49	291	10	214	77
1891-95		61	296	17	203	93
1896-1900		86	463	20	249	211
1901-05		70	382	17	190	192
1906-10						90

Folkemengden i Askim (øverst). Nederst antall par som giftet seg i hver 5-årsperiode, antall fødte i og utenfor ekteskap, antall døde og utvandrede.

Ø5
12/1-1979

(2)

Arbeiderminner fra Kykkelsrud:

kene var det 87 kanalarbeidere. Av de 87 kanalarbeiderne var det 48 svensker (ca. 55 %). 10 av de 87 arbeiderne var gift (ca. 12 %), men ingen hadde med seg familie til Askim. 7 av de gifte var svensker. Gjennomsnittsalderen på de 87 arbeiderne var 30,5 år. De to yngste var 19 år, og den eldste var 50 år gammel.

Når det gjelder fødested blir bildet mer uryddig, — de 87 arbeiderne kom fra 49 ulike steder! I Sverige er det særlig 4 områder som peker seg ut som rekrutteringssteder; 10 arbeidere har oppgitt at de kommer fra Vermeland, 9 fra Bohuslän, 8 fra Elfsborgs Län og 5 fra Dalsland. Fra Norge er det bare Kristiania som peker seg ut som et spesielt rekrutteringssted, — 6 arbeidere i koloni 2 kom derfra. At Kristiania skulle peke seg ut hadde jeg en anelse om på forhånd, — ikke bare fordi Kristiania kommunikasjonsmessig ligger gunstig i forhold til Askim (ca. 5 ½ mil m/jernbaneforbindelse), men også fordi den

store økonomiske krise som satte inn høsten 1899, førte til at bl.a. hele bygningsindustrien i hovedstaden ble lamslått med stor arbeidsløshet som følge. Ellers kom det arbeidere fra Tromsø i nord, Bergen i

vest og Bamble i sør som kunne havne på samme rom i et arbeidsbrakkert Askim. Dette er også en av sidene ved arbeidsmiljøet ved Kykkelsrudanlegget.

Skal vi oppsummere det viktigste vi kan trekke ut av folketellinga fra 1900 når det gjelder arbeidernes bakgrunn i koloni 2, må det bli:

- Det var godt voksne menn
- Nesten 90 % var ungarer
- De kom fra mange ulike steder, men likevel konsentrasjon om områder nær Askim

Sosial bakgrunn

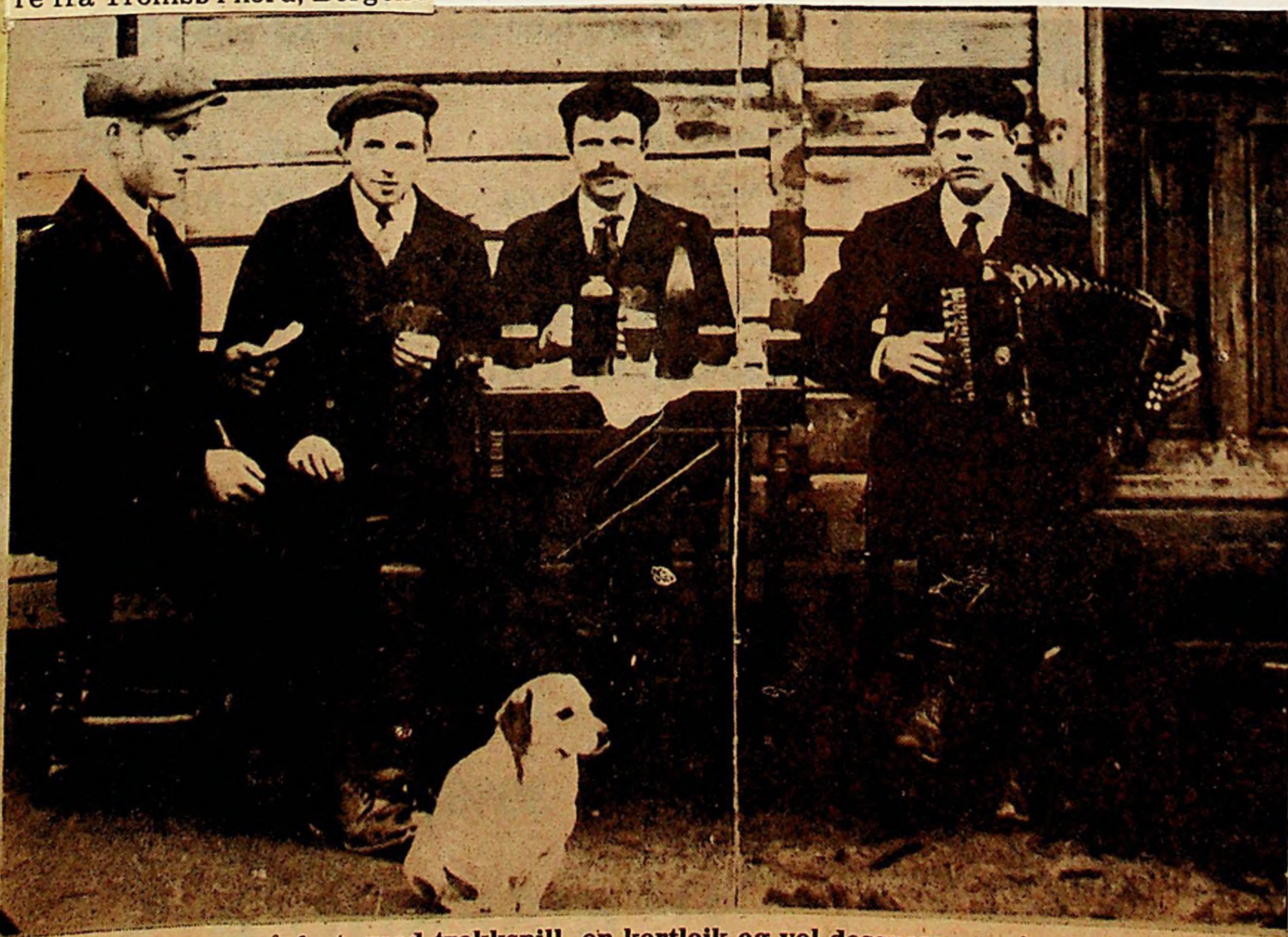
Sosial bakgrunn

Kommer de fra annet anleggsarbeid, kommer de rett fra jordbruket som tidligere husmenn, hvilke tradisjoner bærer de med seg inn i det nye miljøet? Å finne nøyaktige svar på disse spørsmålene ville ha krevd en analyse på mikroplass, der vi måtte ha konsentrert oss om flere enkeltstående arbeidere og fulgt disse gjennom f.eks. slektninger eller kirkebøker. Et tidkrevende arbeid — og sikkert både interessant og ikke minst viktig for å gripe helheten i anleggsarbeidermiljøet — men som dessverre ikke kan

få plass her. Derimot finnes det 11 arbeiderminner — nedskrevne livshistorier — om og fra 11 menn som arbeidet ved Kykkelsrudanlegget i perioden 1900 - 1904. 10 av disse anleggsarbeiderne gjør greie for sin bakgrunn. Den første jeg slipper til er Ole Edvardsen fra Solør.

«Ner je kom sørover, så reste je tel Kykkelsru' i Askim. Der høll dom på en kraftstasjon, en ta dom fiste større her i lande'. Her var det mange svænsker å finne, men dom fleste var norske. Mange ta dom hadde vøri på anleggsarbe andre steder i lande', å nonnta dom kjinte je fra før.»

At det var en stamme av rutinerte anleggsarbeidere ved Kykkelsrudanlegget kommer fram også i andre arbeiderminner, og det hendte at det kom hele puljer til Askim når det var slutt på arbeidet i andre strøk av landet: «Utpå høsten kom det en hel del fra Bergensbanen, vesentlig sommerarbeidere, som når snøen kom, fikk slutt. Mange kom også fra Ofotbanen, og disse arbeidere var drivne og flinke i alt anleggsarbeide.» At gjen-

Rallarlivet var også fest, med trekkspill, en kortleik og vel dessverre også noe å drikke som det går fram av dette «søndagsbilledet», sannsynligvis med anleggsarbeidere fra Kykkelsrud.

nomtrekken i arbeidsstokken var stor, gir arbeiderminnene også et klart inntrykk av: «Det var så rart på den tia. Det kunne slutta 100 mann den eine dagen å bine 100 neste. Slek var det i lange ti'er, — anleggsfolka fløtta fra stelle til stelle. Ha det kom ta, veit je itte.»

På grunnlag av de riktignok få, men entydige arbeiderminnene kan vi da også oppsummere med brukbar sikkerhet:

— Erfarne anleggsarbeidere har utgjort et betydningsfullt element i arbeidermiljøet

— Arbeidermiljøet har vært prega av stor gjennomtrekk

Men ved siden av at erfaren «slusk» satte sitt preg på arbeidermiljøet, har det tydeligvis også vært ei annen spesiell gruppe arbeidere som har vært rekruttert til anlegget. De arbeiderminnene som finnes fra Kykkelsrud, er alle fra erfarne anleggsarbeidere, og felles for dem er at de omtaler og legger vekt på rekrutteringen av «Kristiania-ramp», «lauskarar», «boms» og «lassiser».

En siste konklusjon vi kan trekke ut av arbeiderminnene:

— Sosiale tapere har også utgjort et betydningsfullt element i arbeidermiljøet.

Et annet forhold som ville vært svært interessant og undersøkt, var den gruppa av anleggsarbeidere som må ha blitt rekruttert fra Askim. Jeg har allerede antydnet at noen stor gruppe av stabile anleggsarbeidere var de ikke, men hva med sesongjobber og midlertidige strøjobber? Tok Askimbøndene seg bijobber på Kykkelsrudanlegget f.eks. etter uåret i jordbruket 1901?

Kommunearkivene med skattelister og/eller bedriftsregnskap/arbeidslistene fra kraftselskapet kunne muligens ha gitt svar på dette, men i denne oppgava må jeg la disse spørsmålene stå ubesvart. Hvorfor kom de til Askim?

En svensk og en norsk anleggsarbeider har besvart dette spørsmålet på hver sin måte. Jeg tror de har elementer av noe typisk i seg begge to. Først svensken:

«I atten hundre og ni og nitti kom jag til Norge. Jag begynte på kraftstasjonen i Askim-Kykkelsrud. Årsaken til at så många svenskar drog dit, kom vel av at det va større frihet på en måte, og lönene va större enn i Sverige. Jeg tror det va grunnen. Men det kunne nog vara rent personlige grunner til at många reste hit, og för min egen del vil jag inte tala om grunnen».

Så nordmannen:

«Je arbeidde på Ofotba'n i 1 ½ år, men så blei jeg lei. Je ville itte ligge der en vinter tel. Je huser at je ein kvæll satt å sku ta ta meg støvla at je sa tel dom andre: «Nei, nå reser je». «Ja, reser du Ole, så reser jag», svara en ta dom andre. «Jag og», sa en annen, å så blei det tel at vi blei 4 stökken ta vors som reste. Ner je kom sørover, så reste je tel Kykkelsru' i Askim.»

Personlige grunner, relativt positive egenskaper ved Kykkelsrudanlegget som arbeidsplass, negative egenskaper ved den gamle arbeidsplassen og reine tilfeldigheter har sikkert vært varierende motiver for ulike mennesker som kom til Askim på denne tida. Sikkert ikke ofte i så reindyrka enten/eller-former som eksemplene ovenfor kan tyde på, — som regel gikk vel motivene i hverandre.

ØS. 9/2-1979.

Arbeidet ved Kykkelsrudanlegget ble overveiende utført for hånd. Det var vanlig å organisere arbeidet i arbeidslag som jobba på akkord. Den tekniske sida ved arbeidet skilte seg nok ellers ikke ut fra det som var vanlig på andre anlegg rundt århundreskiftet.

Jeg vil prøve å komme inn på noen av de sidene ved arbeidet som kanskje kan ha vært noe spesielle for Kykkelsrudanlegget, og som var med på å gi dette anlegget sitt særpreg. Men først skal vi se litt på den rutinemessige organiseringa av arbeidet og lønnsnivået:

«Det kunne være 6-8 mann i lagene med basen. Det var disse som akkorderte om prisene og diskuterte med oppsynsmann eller ingeniøren».

Ellers gikk arbeidet på skift over 10 timer, antageligvis med ei spisepause på skiftet.

Det ser ut som om arbeidet ved Kykkelsrudanlegget gikk jevnt året rundt. De kildene jeg har brukt, forteller iallefall ikke noe om varierende aktivitet med årstidene.

Anleggsarbeidere som har vært interessert i å holde på den samme arbeidsplassen over lengre sikt, har derfor sannsynligvis kunnet regne med en ganske sikker arbeidsplass i ca. 3 år.

Når det gjelder det generelle lønnsnivået på Kykkelsrudanlegget, så er det ikke noe entydig bilde som møter oss. Gjennom arbeiderminnene får vi f. eks. presentert motsatte uttalelser av følgende karakter:

a) «I 1902 kom jeg til anlegget ved Kykkelsrud. Her arbeidet jeg ved jernbanen og fortjenesten var bra».

b) «Jeg var der (Kykkelsrud) i 6 måneder, men saa blev fortjenesten saa daarlig, at Soløringen å jeg bestemte os for at slutte».

Her er det klart at ikke bare den subjektive vurderinga, som i stor grad bygger på hva den enkelte fra før er vant med, spiller inn, men også arten av arbeid. En jernbanearbeider ved anlegget kan ha hatt bedre betalt enn en kanalarbeider. Dessuten kan lønnsnivået ha endret seg over tid. Tendensen ser ut til å være at lønnsnivået har vært fallende i tråd med den økonomiske krisetida.

Vi får her nøye oss med å se litt nærmere på den vanligste arbeideren ved Kykkelsrudanlegget, — kanalarbeideren.

Opplysningene fra arbeiderminnene viser svært godt samsvar for kanalarbeiderne, og det er et representativt utsagn for utvalget når en svensk arbeider forteller: «Vanlig låg fortjenesten på tre-fyra kroner dagen, men den va opptil fem kroner. Som regel kan man si at den låg mellan tre og fyra kroner».

«Arbeidet udføres paa daglønn, støberne erholder kr. 4,00 pr. dag og de, der er

ØS. 9/2-1979 (3)

beskjæftiget ved transporten, kr. 3,50», heter det et annet sted.

I allefall kan det se ut til at lønnsnivået i perioder har vært relativt høyt i forhold til andre yrker. Til sammenligning kan det nevnes at cellulosefabrikkarbeidere i Moss og Sarpsborg tjente ca. kr. 2,70 pr. dag i 1900 og ca. kr. 3,00 pr. dag i 1905. En dagarbeider på egen kost tjente gjennomsnittlig kr. 1,90 pr. dag i Askim i 1900 og kr. 2,25 i 1905.

Gjennomsnittlig lønn for anleggsarbeidere i landsmålestokk var kr. 4,00 pr. dag i 1900 og ca. kr. 4,50 i 1905.

Arbeiderne var overveiende ungarer. For disse må økonomien ha vært brukbar etter denne tids forhold, iallefall var det ikke så reint sjelden at mange greide å spare opp et overskudd til en heidundrende fest i hovedstaden ifølge arbeiderminnene. Hva som gikk med av penger til fest og mat har jeg funnet dårlig med opplysninger om.

Når det gjelder husleie, forteller arbeiderminnene at det kostet 10 øre natta å bo i arbeiderbrakkene, noe tilsvarende tall for husleia på bondegårdene har jeg ikke greid å oppdrive.

Ikke skatt den første tida

Skattepolitikken i Askim er interessant fordi det åpenbart har skjedd en endring i den i løpet av anleggspærioden. Tendensen er at det i begynnelsen av anleggstida nesten ikke kan ha vært noen anleggsarbeidere som har betalt skatt til kommunen. Det ser vi av det faktum at folketallet fra 1895 til 1900 har økt med ca. 1200 mennesker, mens antall skattytere bare har økt med 150, og av disse 150 er det ganske sikkert yrkesgrupper med høyere inntekter enn anleggsarbeiderne som dominerer. I 1900 var det 1008 skattytere i Askim, i 1903 var antallet skattytere steget til 1659, enda beregningene sier at det var færre yrkesaktive i Askim i 1903 enn i 1900. Skatteprosenten for inntekter var i 1900 6,28% og i 1905 7,6%, så den nye skattepolitikken i Askim ble nok merkbar for anleggsarbeiderne.

Stikkorda «reint arbeid», «relativt frihet» og «stor ulykkesfare» mener jeg kan hjelpe til med å gi Kykkelsrudanlegget noe av dets særpreg rundt århundreskiftet.

Med «reint arbeid» tenker jeg her på at arbeidet med fjell og stein ble sett på som et bedre arbeid sammenlignet med annet anleggsarbeid. En svensk arbeider forteller fra tida i Kykkelsrud: «Det va ett renslig arbete før det va mycket fjell. I Sverige va det mycket blåloms og lera, og fjellarbete var nå det beste man kunne få».

Å bruke et ord som frihet i dette miljøet kan kanskje synes noe underlig. Likevel bruker jeg det fordi mange anleggsarbeidere sjøl oppfattet sitt nye arbeid som sin livssituasjon som relativt fri. De sammenlignet sin nye tilværelse med sin gamle, og resultatet synes tross alt klart: Graden av frihet kjentes større som anleggsarbeider. I tillegg kommer at disiplinen kan synes å ha vært strengere på svenske anlegg enn ved norske.

«Men det var mera fritt å arbete i Norge og ikke den disiplinen som man hadde derborta. Man måtte til eksempel stå med lua i handa når man snakka med en insjenør, her slapp man det», skriver en svenske.

Mange ulykker

Men det var også et svært mørkt og negativt særtrekk ved Kykkelsrudanlegget. Særtrekk er vel forresten noe sterkt, men et karakteristisk trekk ved Kykkelsrudanlegget var iallfall de hyppige ulykkene. En anleggsarbeider forteller:

«Det hendte ofte ulykker ved Kykkelsrud. Det var i grunnen ikke så dårlig med sikringstiltak og de ulykker som hendte, var det vel ikke mulig å avverge. En gang gikk det et ras i kanalen. Denne var så trang — en 7—8 meter i bunn og en 15—20 meter opp til toppen. Her var det leire og sand og noen steder kunne laget ligge på fjell, og i regnvær så var det lett for å rase. Om våren, eller om høsten, jeg sanser ikke årstallet, raste det og 7 mann kom under raset. Det var en fæl jobb å grave dem ut. De var aldeles

sundbrøtne, armer og ben revet av. De hadde ingen sjanse til å komme seg vekk da raset kom. I alt gikk det med 11 mann på den tiden jeg var der, så vidt jeg kan sanse.»

Det er vanskelig å komme fram til noe sikkert tall så lenge en ikke kan se at bedriftslegen, Dr. Krag-Torp, har oppgitt statistikk. De manglende sykelistene fra anleggs-«sykehuset» er også påtalt av distriktslegen, Dr. Randers. Til sammenligning kan nevnes at Askimmannen Hilmar Jordansen, sjøl anleggsarbeider i mange år, mente å huske at i alt 32 mann mistet livet under bygginga av de tre kraftanleggene Kykkelsrud, Vamma og Solbergfoss i Askim.

Når det gjelder sikringstiltak ved anlegget så var ikke alle av samme oppfatning som den siterte arbeideren ovenfor. Fagbladet til Norsk Arbeidsmandsforbund opplyser:

De, der har fulgt med i arbeidernes dagspresse, vil ha set stadige meddelelser derfra om ulykkestilfælder ledsaget af klager over at der fra anleggsledelsens side er blit gjort altfor lidet til beskyttelse af arbeidsmændenes liv og lemmer. Vi erindrer alle den rædsomme ulykke, som for ca. 3 uger siden rammedes B.G. Bjørklund, Gudbrandsen og Holter, den sidste satte livet til ved en dynamiteksplotion, de andre to blev krøblinger for livet. Meddelelsen om afslaaede ben eller stener i hovedet hører til det dagligdagse.» Og en annen arbeider forteller:

«Olykker hendte ofte og det va många som blev drept. I en skjæring blev flera mann skadat og et par mann drept. Man høld på i synken. I hver ende av synken stod en dampkran, og når man skulle skyte, ga man en fløyt från kranen. Ett lag hadde laddat flera hol, men hann ikke å få tendt på den siste holet. Det va laddat med flera kilo dynamitt, og man sette en pinne i holet og skrev på en lapp at holet ikke va skjuten. Men når motskiftet kom, va lappen borta, og man ga seg til å bora i holet. Plutselig eksploderte ladningen og spruten gikk øver skråningen og ned i skjæringen, der det arbeidde flere mann.

En mann fikk slått av benen, en annen blev sønderkrossad og flera fikk skador. Det va fælt å se sina døda og skadade kamerater, og man glømmer det ikke så lett.»

ØS. 23/2-1979.

Vi fortsetter her Truls Grøteigs historiske oppgave om arbeidsmiljøet ved utbyggingen av Kykkelsrudanlegget:

Folketellingen for 1900 viser at det var fem «kolonier» av arbeidsbrakker i Askim i forbindelse med arbeid på kraftanlegg. Mange av anleggsarbeiderne bodde i slike kolonier som kunne variere fra 50 til 100 mann. Et fåtall kvinner hørte også hjemme der. De var som regel kokker. At koloniene til ulike tider har vært temmelig overbefolket, er et inntrykk en sitter igjen med fra arbeiderminne. En svensk arbeider forteller:

«På den tiden var det lite med arbeid og det kom store flokker til Kykkelsrud for å søke arbeid. Disse fikk ligge i brakkene og måtte ligge på golvene. Man måtte passe på sine eiendeler og man måtte til og med ligge med arbeidsklærne på om natten for å ikke bli ribba. Lassisen stal alt dem kom over og stakk sin veg. Det var svært vanskelig å gjøre noe med den trafikken. Det kunne være en som arbeidet ved Kykkelsrud som kunne treffe en kompis blant dem som kom for å søke arbeid, og denne kunne ha en kompis igjen, som også ble tatt med, og slik kunne det gå at brakke- ne ble overfylde ikke bare av arbeidssøkende, men også av boms.»

Den tilstedeværende folkemengden i arbeidskoloniene kan derfor ha vært høyere i de mest hektiske periodene.

Om beliggenheten av disse boligene forteller svensken videre: «I hver ende av kanalen var det satt opp brakkekolonier på en 6—7 brakker, og det var også en koloni på midten av kanalen.»

Om hvordan disse brakkene var:

«I disse brakkene kunne det være 6—8 mann på hvert rum, og det var en brakke, som hadde et rum hvor det var plass til 36 mann.

Sjel bodde jeg først i et 6 manns rum, men så fikk jeg leid et rum av en kamerat, som hadde bygd der, og hos han bodde jeg til det ble slutt. En av disse koloniene lå like ved et samhälle, som het Krossby, der jernbanen krossat hovedvegen og det var nok så livlig der. I brakkene var det dubbla køyer i to høider og det lå to og to mann i hver køve. Køvene var fyllt med halm og over den ble det lagt et strieteppen. Ullteppen fikk vi kjøpt på anleggets lager, men jeg kan ikke sanse hvad prisen var på disse. Brakkene var satt opp av et slags reisverk og kledd med to bordlag uten papp i mella. Det var således kalla, og om man fyrte godt i den store komfyren, som sto midt på golvet, så ble det likevel grøssigt utpå natten. I hvert rum var det et langbord og noen krakker. I brakkerummet måtte vi tørke våre kläder, så ble det litt av en jobb det øg.»

Og en annen svenske legger til:

«I brakkerummen va det en åtte-ti og tolv mann, — som regel hela arbetslaget.»

Det er vel ikke til å undre seg over at hygienen under slike forhold var dårlig:

«Lus va det mycket av. Og det va veldig svær lus. Man kunne finne alla sorter, det va lus som va tjukk på midten og tynne som syler foran og bak. Det va flatlus og veggelus, lopper i tusental og plagsomme va dom. Men likevel så sov vi. Man blev så trøtt av det hårde arbeidstempoet og man sov med det samma man la seg. Den beste måten å bli kvitt utøyet i klea, var å vaske dom. Man gikk til en bekk og klea blev vaska mange ganger. Ja, det va så jävligt med utøyet at det er ikke mange som vil tro øt.»

Når det gjelder å bedømme ulike sider ved levestandarden — i dette tilfellet boligforholdene — så er mye av kildematerialet svært subjektivt. Vi kan finne eksempler i kildene som sier at det var «bedre» og «verre», enn det som er nevnt ovenfor. Disse ulike utsagnene er selvfølgelig avhengig av hva den enkelte forteller var vant med fra før og i hvilken

grad fortelleren sammenlignet seg med andre grupper i samfunnet. Det er nok en tendens i kildematerialet til at de klassebevisste arbeiderne beskriver forholdene som dårligere enn andre.

Men det er ingen som helst tvil om at forholdene i Kykkelsrud var dårlige når det gjaldt boligforhold og hygiene. Dr. Randers fra Askim omtaler forholdene på følgende måte i Medicinalberetningen for 1900:

«I Askim har den betydelige Tilstrømning af Arbeidere ved Anlæggene på Kykkelsrud bevirket mindre gode hygieniske Forholde, idet indtil 1500 Arbeidere have været samlet der under den travleste Periode.

Beboelsesforholdene vare allerede tidligere mindre gode der, og de i en Hast opførte Barakker, der vare beregnede paa at rumme indtil 100 Arbeidere i samme Rum, vare i flere Henseender utilfredsstillende. Efterhaanden er Forholdene blevne bedre i alle Henseender.»

Imidlertid kan ikke forholdene ha bedret seg så voldsomt raskt, for et år seinere, i medicinalberetningen for 1901, skriver Dr. Randers:

«Visse i Askim forekomne Tilfælde af Tyfoidefeber er blevne overvaagede med særlig Omhu og Desinfection udført saa omhyggelig, som Forholdene har tilladt det, paa grund af deres Forekomst blandt eller i Nærheden av den store Arbeiderbefolkning ved Kykkelsrudanlæggene, blandt hvilken Overbefolkning af Boligerne, stor Urenslighed uden og indenfor dørene, tildels daarlige Vandforhold og andre hygieniske Misligheder, der nødvendigvis følger med en saadan voldsom sammenstimling af Arbeidere, vilde yde en overmaade gunstig Jordbund for denne sygdom.»

Foruten de 5 brakkekolonier, som vi har nevnt i foregående, fantes det også 2 mindre arbeiderboliger med tilsammen 40 personer, og 1 større arbeiderbolig, — «Solbakken» med 68 personer. På Solbakken bodde også treslpearbeidere m/familier, så et anslag på ca. 70 anleggsarbeidere i disse 3 boligene skulle da være rimelig. Hvor trangt det må ha vært om plassen på Solbakken får vi et inntrykk av når Olga Eikeli Hansen (faren var

tresliperiarbeider) fra Askim forteller at familien på 8 medlemmer bodde på et rom og kjøkken, og da anleggstida begynte, tok de inn 3-4 arbeidere som leieboere! Nå blei det muligens etterhvert bygd flere arbeiderbrakker og privatboliger for å dekke boligbehovet. Folketellinga er foretatt i desember 1900 og da hadde anleggsvirksomheten bare vært i gang i vel et år. Det er derfor mulig at det har blitt noe romsligere med plassen etter 1900. Medicinalberetningene fra Dr. Randers tyder i alle fall på det.

Sannsynligvis må det i perioder ha bodd omtrent like mange arbeidere rundt på gårdene i Askim som det har bodd i de spesielle arbeiderboligene. På flere gårder i Askim — først og fremst i nærheten av Kykkelsrud — var det over 10 anleggsarbeidere som leieboere. På gården Ihlen, søndre, var det f. eks. leid ut til 13 anleggsarbeidere, — de fleste bodde i hovedhuset, men 4 arbeidere bodde også i bryggerhuset sammen med budela på gården og dattera hennes. Det er liten tvil om hva som blei sett på som den beste boformen av anleggsarbeiderne:

«Det å ligge i brakke, er siste sort. Det blir så mange slags mennesker å komme sammen med, og det var mange som leide seg inn på bondegårder og mindre plasser ved Kykkelsrud.»

Ellers var det et lite fåtall av arbeiderne som kjøpte, leide eller bygde seg sitt eget lille hus, — det kommer fram både av folketellinga og arbeiderminnene. Men det var ikke mange.

«I disse brakkene kunne det være 6—8 mann på hvert rum, og det var en brakke, som hadde et rum hvor det var plass til 36 mann.

Sjel bodde jeg først i et 6 manns rum, men så fikk jeg leid et rum av en kamerat, som hadde bygd der, og hos han bodde jeg til det ble slutt. En av disse koloniene lå like ved et samhälle, som het Krossby, der jernbanen krossat hovedvegen og det var nok så livlig der. I brakkene var det dubbla køyer i to hølder og det lå to og to mann i hver køve. Køvene var fylt med halm og over den ble det lagt et strieteppen. Ullteppen fikk vi kjøpt på anleggsstasjonen, men jeg kan ikke si hvor prisen var på den. Den var satt opp av en verk og kledd med uten papp i mellomledes kalla, og det var godt i den stund som sto midt på det likevel grøstent. I hvert rum langbord og no brakkerummet våre kläder, så en jobb det óg.»

Og en annen sa til:

«I brakkerummet åtte-ti og tolv mann gel hela arbetsla

Det er vel ikke seg over at hygieniske forhold var dårlige.

«Lus va det mest det va veldig svårt. Man kunne finne alla sorter, det va lus som va tjukk på midten og tynne som syler foran og bak. Det va flatlus og veggelus, lopper i tusental og plagsomme va dom. Men likevel så sov vi. Man blev så trøtt av det hårde arbeidstempoet og man sov med det samma man la seg. Den beste måten å bli kvitt utøyet i klea, var å vaske dom. Man gikk til en bekk og klea blev vaska mange ganger. Ja, det va så jävligt med utøy at det er ikke mange som vil tro det.»

Når det gjelder å bedømme ulike sider ved levestandarden — i dette tilfellet boligforholdene — så er mye av kildematerialet svært subjektivt. Vi kan finne eksempler i kildene som sier at det var «bedre» og «verre», enn det som er nevnt ovenfor. Disse ulike utsagnene er selvfølgelig avhengig av hva den enkelte forteller var vant med fra før og i hvilken

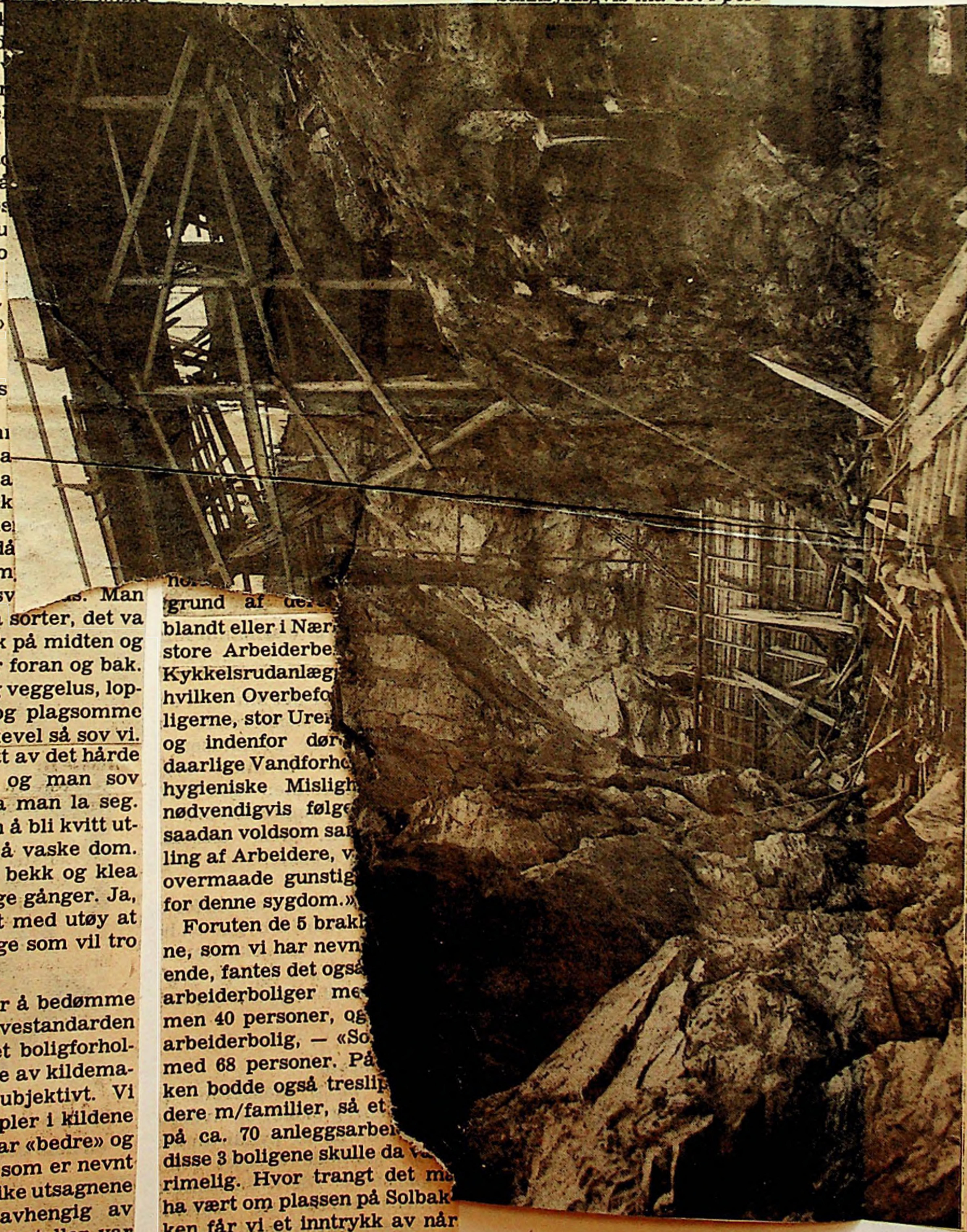
grad fortelleren sammenlignet seg med andre grupper i samfunnet. Det er nok en tendens i kildematerialet til at de klassebevisste arbeiderne beskriver forholdene som dårligere enn andre.

Men det er ingen som helst tvil om at forholdene i Kykkelsrud var dårlige når det gjaldt boligforhold og hygiene. Dr. Randers fra Askim omtaler forholdene på følgende måte i Medicinalberetningen for 1900:

«I Askim har den betydelige Tilstrømning af Arbeidere ved Anlæggene på Kykkelsrud bevirket mindre gode hygieniske

tresliperiarbeider) fra Askim forteller at familien på 8 medlemmer bodde på et rom og kjøkken, og da anleggstida begynte, tok de inn 3-4 arbeidere som leleboere! Nå blei det muligens etterhvert bygd flere arbeiderbrakker og privatboliger for å dekke boligbehovet. Folketellinga er foretatt i desember 1900 og da hadde anleggsvirksomheten bare vært i gang i vel et år. Det er derfor mulig at det har blitt noe romsligere med plassen etter 1900. Medicinalberetningene fra Dr. Randers tyder i alle fall på det.

Sannsynligvis må det i peri-

Fotografi fra 1903 av anleggskonstruksjon ved Kykkelsrud. Legg merke til dimensjonene. Tre arbeidere skimtes øverst ved forsiklingen.

no... grund af de blandt eller i Nær store Arbeiderbe Kykkelsrudanlæg hvilken Overbefol liggerne, stor Ure og indenfor dør daarlige Vandforh hygieniske Misligh nødvendigvis følge saadan voldsom sam ling af Arbeidere, v overmaade gunstig for denne sygdom.»

Foruten de 5 brakker, som vi har nevnt i slutten, fantes det også arbeiderboliger med men 40 personer, og arbeiderbolig, — «Som med 68 personer. På den bodde også tresliper m/familier, så et på ca. 70 anleggsarbeidere disse 3 boligene skulle da rimelig. Hvor trangt det må ha vært om plassen på Solbakken får vi et inntrykk av når Olga Eikeli Hansen (faren var

ØS. 20/4-1979 (7)

minner om rallartiden:

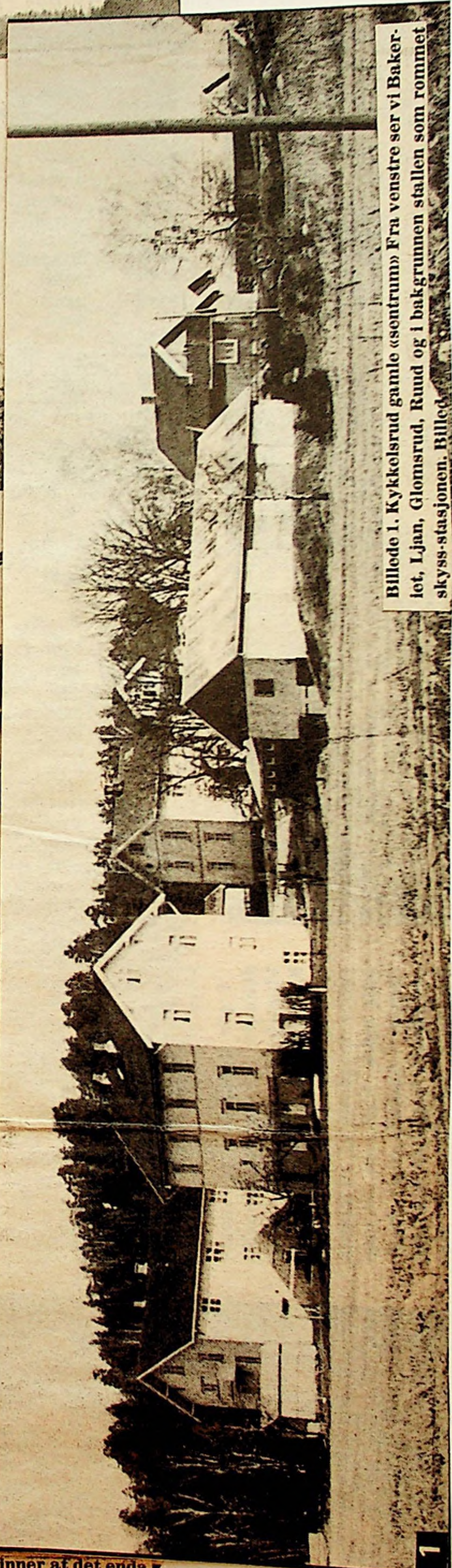
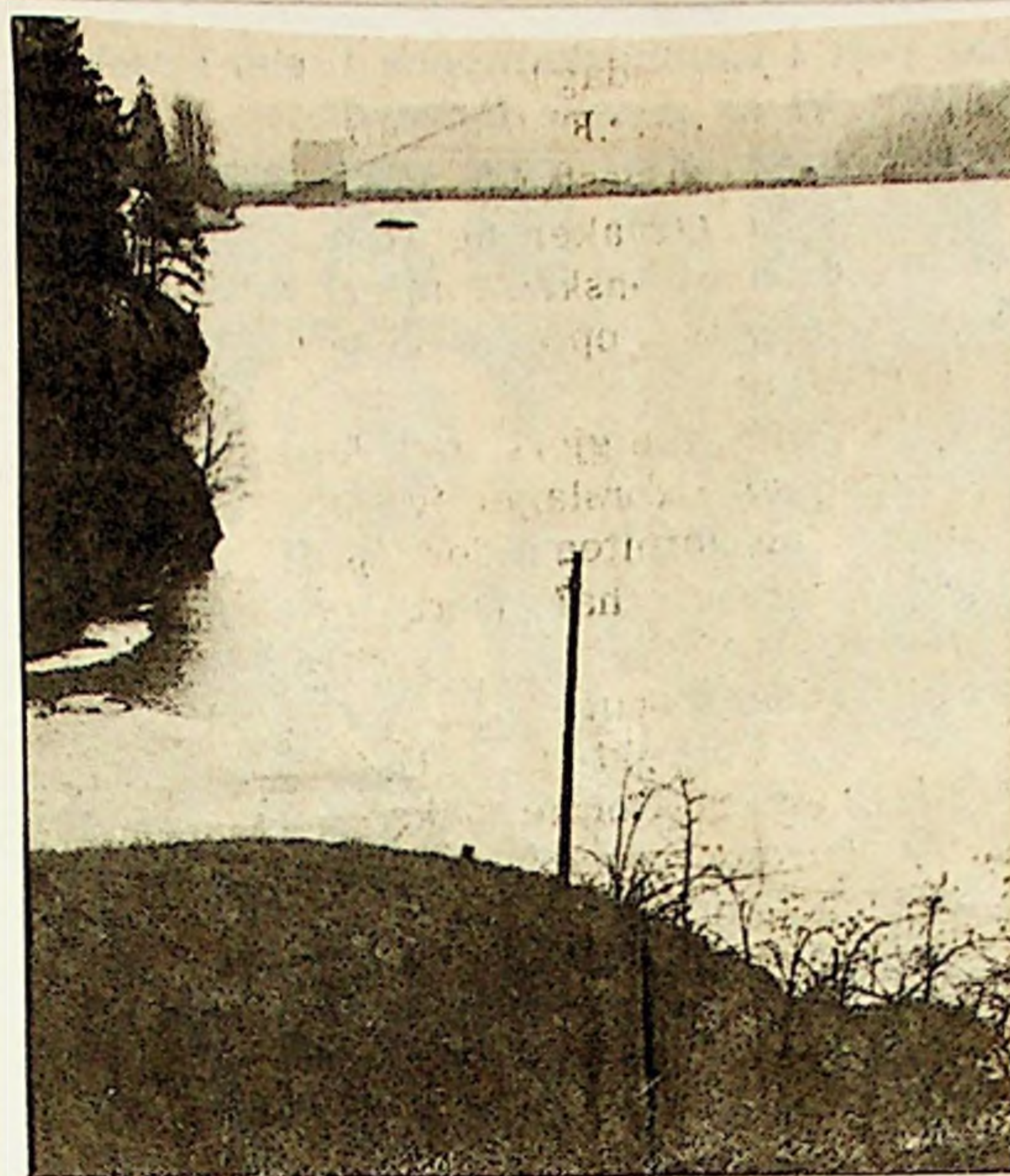
— Jeg skjønner ikke hvordan folk er blitt. Det er liksom ingenting som imponerer dem lenger. — Det er Hartvig Gundersen en av de få som enda husker og kan fortelle fra anleggstiden ved Kykkelsrud som sler dette. Artikkelsen som vi har hatt i Øvre, basert på Truls Grøtelgs hovedoppgave om anleggstiden, har likevel åpnet manges øyne for det storverk som ble utført ved Kykkelsrud, da 1000–1500 mann så og si med bare nevene, temmet fossen og bygde den første kraftstasjonen.

Det er rike spor etter anleggstiden fremdeles i Kykkelsrud., Kykkelsrud var den gang «sentrum» i Askim framfor «stasjonsbyen». Det var her i Kykkelsrud det var liv og handtering. Idag ånder stedet fredelig idyll. Mange av husene fra den gang, står der nesten uendret.

Med Hartvig Gundersen som guide har vi oppsøkt det gamle Kykkelsrud, stoppet i det gamle senteret der fire butikker lå i knivskarp konkurranse om rallarnes ukelønning. Enda fire handlere til var det i Kykkelsrud, spredt over et noe større område.

Det har lyktes oss å «finne igjen» den gamle brakka Folkets Hus som «Arbeidsmandens Fagforening for Askim» klarte å reise i 1901, men som de ikke klarte å beholde fordi økonomien ble for dårlig. Idag kan en finne lokalet igjen som Bethlehem, med søndagsskole og rom for Kameratklubben.

Den gamle sykestua står der nesten uendret. «Kontoret» til det gamle Nikkelverket er fremdeles inntakt, men nå som privatbolig. Det som faktisk har forandret seg mest er selve kraftstasjonen. Den er påbygd og ombygd flere ganger, slik at det er vanskelig å skjelle

Billete 1. Kykkelsrud gamle «sentrum» Fra venstre ser vi Bakeriet, Ljan, Glomsrud, Ruud og i bakgrunnen stasjonen som rommet skyss-stasjonen. Billedet

3. Hartvig Gundersen finner at det enda er «liv» på stolpen som står der hvor ungdommen hadde møteplass i gamle dager. Nå som den gang er det oppslag om møtevirksomhet.

hva som var den første kraftstasjonen. Dessuten er det bygd en ny moderne «funktis» stasjon høyere opp i elven.

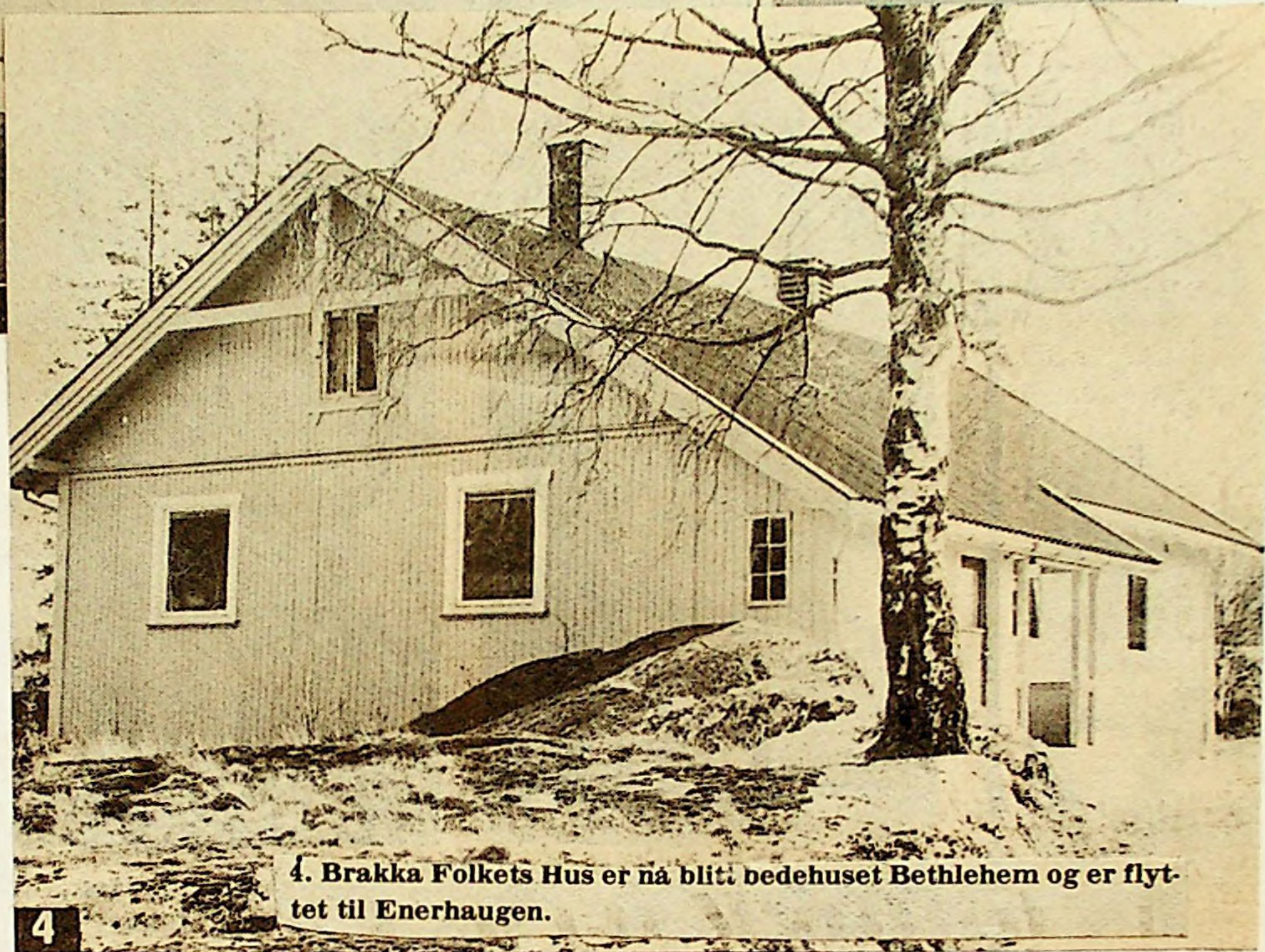
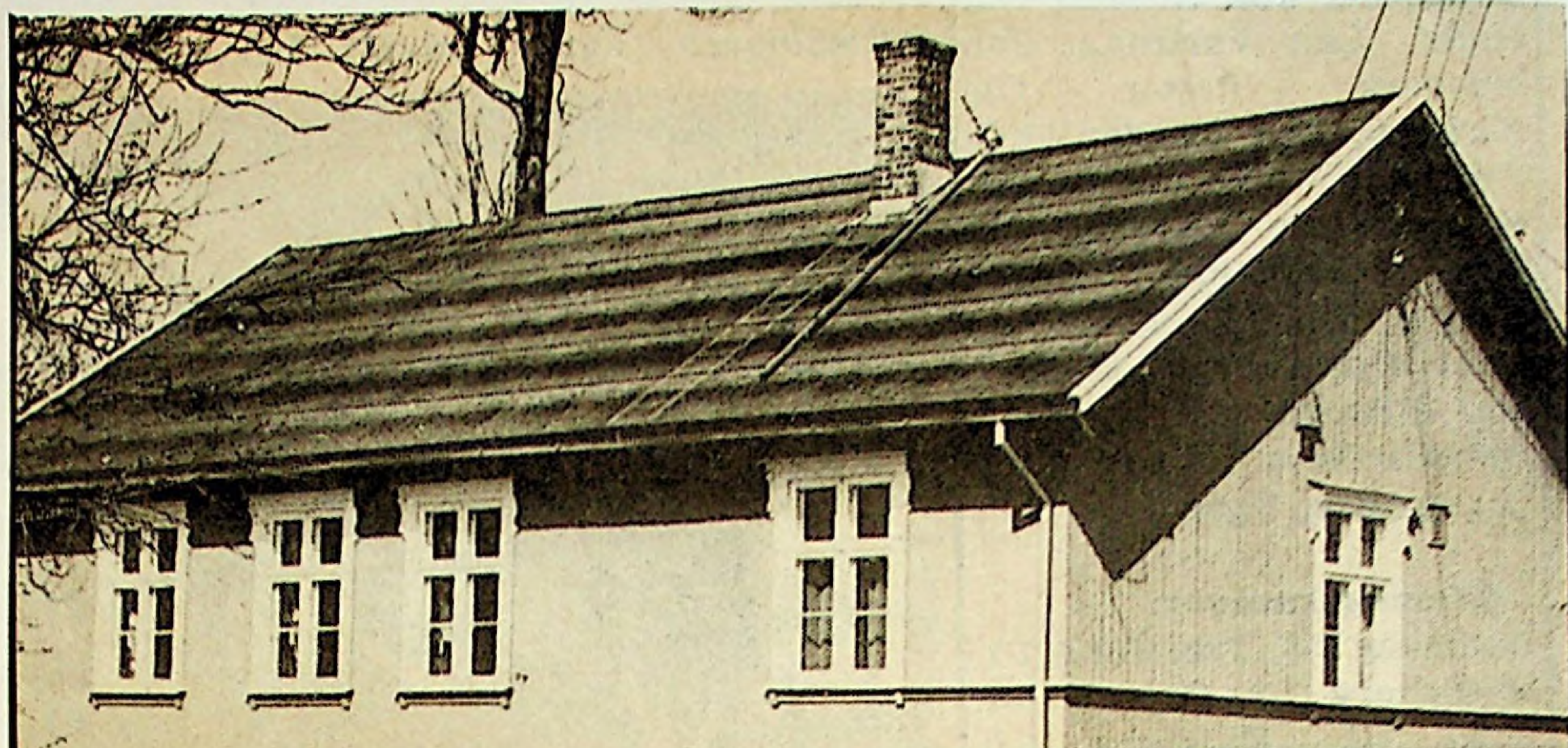
Området der det gamle tresliperiet og mølla sto er nå oversvømmet. Det var mølle og tresliperi som ga det økonomiske grunnlaget for at A.C. Furuholmen kunne gå i gang med det dristige prosjektet å bygge et kraftverk. En liten øy ute i Glomma er de siste rester av møllerens hage. På bunnen av Glomma som etter oppdemningen nå renner bred og stille, kan en finne ruinene av tresliperi og mølle.

Gundersen kan fortelle fra den gang, vise hvor anleggsbrakkene lå. Idag er de borte, men minnet lever enda om brakkene som lå spredt over et meget stort område med opptil 100 mann i hver brakke. Det var best å ha luft i mellom, om det skulle opptre dysenteri eller annen smittsom sykdom.

Men om brakkene er borte, så er utrolig mye igjen av den gamle bebyggelsen. Sykestua som tok i mót syke og skadede anleggsarbeidere står der omtrent som den gang.

Folkets Hus i Kykkelsrud lå opprinnelig mellom Granerud og Loftsrud. Men det ble håpløst for fagforeningen å klare økonomien. Norsk Arbeidsmannsforbund overtok og solgte brakka til Betania i Askim. Brakka ble flyttet og ominnredet til bedehus og ligger idag på Enerhaugen og kalles Bethlehem. I mange år har den huset søndagsskolen i Kykkelsrud. Skal tro hva de gamle rallarne ville sagt til at deres hus ble søndagsskole? Kanskje ville de likt best den bruk huset har fått de aller siste årene. Det er nemlig Kameratklubben som har overtatt huset og driver sin innsats for å hjelpe der hvor alkoholproblemene oppstår.

Og fremdeles kan en finne «butikksenteret» der rallarne handlet. Ikke mindre enn åtte butikker fantes det i Kykkelsrud i den store anleggstiden. Bare en av dem er igjen idag, nemlig butikken ved Krosby. Ødemark som på slutten drev butikken på Ljan, måtte legge ned ifjor. Men tar man seg en

4. Brakka Folkets Hus er nå blitt bedehuset Bethlehem og er flyttet til Enerhaugen.

På Enerhaugen har Magda og Mentz Amundsen dette koselige gamle huset fra anleggstiden.

ØS. 20/4-1979 (8.)

Kykkelsrud

tur til Kykkelsrud, kan en finne at husene som en gang rommet butikk står der.

Vi har butikken ved Krosby, Torvald Rom som drev butikk i Romsdalen, butikk var det i huset som kalles «Kontoret» og som opprinnelig var kontorbygg for nikkellgruven i Romsåsen som var nedlagt før anleggstiden begynte

Det var butikk på Glomsrud (huset står der idag), på Ljan (Ødemarks butikk) på Brønnsbredet som nå er revet og i hovedhuset på Rudgården der et av rommene var butikk. Det var også en kar som drev handel i ei lita stue oppunder Romsåsen (den er revet idag) og i dalbunnen bortover mot Glomvikgården drev svensken Nyqvist med tøyhandel i et hus bygget av kassebord (det er borte idag). Det fortelles at du også kunne handle brennevin hos Nyqvist. En da om et rødt bånd, og så ble flasken pakket inn i tøybylten.

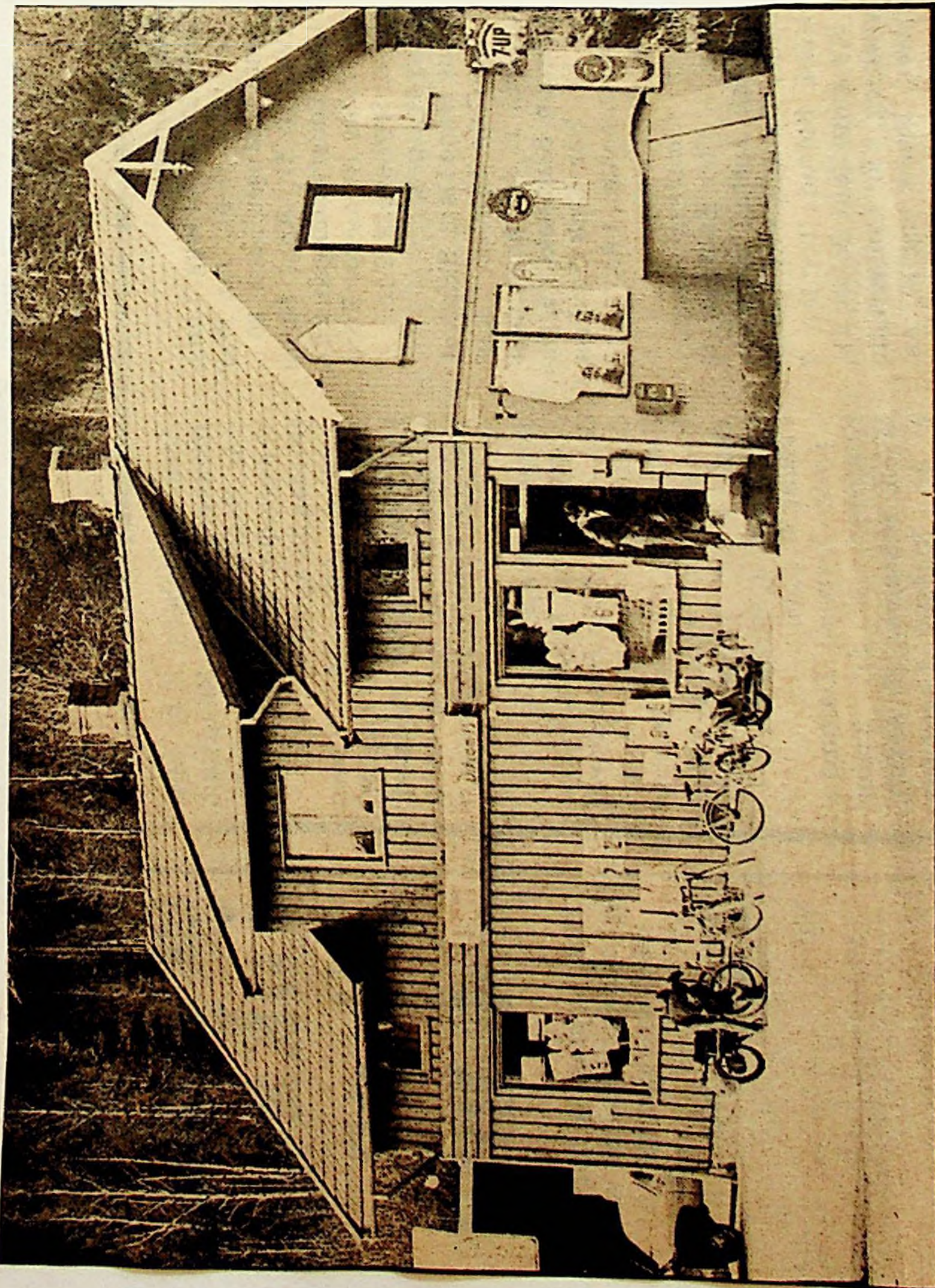
Det kjennes merkelig idag å komme til det gamle butikk-senteret. Klesvask flagrer muntert i vårvinden, en katt slikker sol og alt ånder fred og ro. Ifjor stengte den siste av butikkene som hadde holdt det gående. «Bakeriet» drives fremdeles av Ødemark, men handelen er lagt ned.

Stallen bortenfor på Rud er stengt og lukket. Men her var det skysstasjon og liv og røre den gang Johannes Rud sørget for at folk ble hentet med hest på Askim stasjon.

— Ja det var liv og røre i kroken her, forteller Hartvig Gundersen — da mølle og tresliperi og oppgangssag gikk for fullt og anleggsarbeidet med kraftstasjonen var i gang på samme tid. Selv vokste han opp etter at rallerne var dradd sin kos, men faren Gustav Gundersen kunne fortelle fra selve anleggstiden. Da var det storhandtering i Kykkelsrud. På gårdene omkring bodde det losjerende. I husene ved Kykkelsrud kunne det bo familier med 8 unger på to rom og kjøkken og enda kunne det være plass til losjerende. I den gamle stua «Kofferten» bodde to sydamer, Nes-

«Kontoret» er idag bolig, men var en gang kontorbygningen for nikkilverket i Romsåsen som ble drevet i forrige århundre. Romsåsen ligger kloss inn til bygget.

De som farer forbi på E 18, møter den gamle landhandelen ved Krosby og tror at det er Kykkelsrud. Men her gjelder det å svinge av fra hovedveien for å oppleve det virkelige Kykkelsrud.

Kykkelsrud idag er landlig idyll, mens det en gang var sentrum for Askim med åtte butikker, skystasjon og nesten 2000 innbyggere mens anleggstiden var på sitt høyeste. Hartvig Gundersen viser oss her husene som fremdeles finnes, og som står som monument over en hektisk rallartid.

jentene, som også hadde losjerende i huset. Når en idag ser det vesle huset forstår en ikke hvordan det ble plass.

Men folk trengte seg sammen. Da «Arbeidsmandens fagforening i Askim» bygde Folkets Hus oppga de at det var plass til 500. Her var det også dans og spell. En forstår ikke hvordan det kunne være plass. Bethlehem idag har en sal som rommer 50 sitteplasser. Det ligger nær å tro at brakka ble kortet av da den ble flyttet. Hartvig Gundersen er ikke sikker. Kanskje noen av våre lesere kan hjelpe og fortelle hva som egentlig skjedde. Eller var ikke Folkets Hus større enn Bethlehem idag?

Noen hadde plass.

Men det var noen som hadde plass. Den vakre Kykkelsrud gård som A. C. Furuholmen, eide står der idag i samme utvendige stand som den gang. Huset ble i mange år eid av Kykkelsrud-anlegget, men er nå solgt til en privatmann, til assistent Wågenes ved kraftstasjonen.

Men det virkelig herskape-
lige huset i Kykkelsrud er «Villaen» som alle kalte det, eller Glomstua som huset offisielt heter. Det er Kykkelsrudanleggets representasjonsbolig, der direksjonsmedlemmer og andre høye gjester fra Kristiania tok inn når de var på besøk. Huset står idag som den gang, et lite «slott» av et tømmerhus i to etasjer.

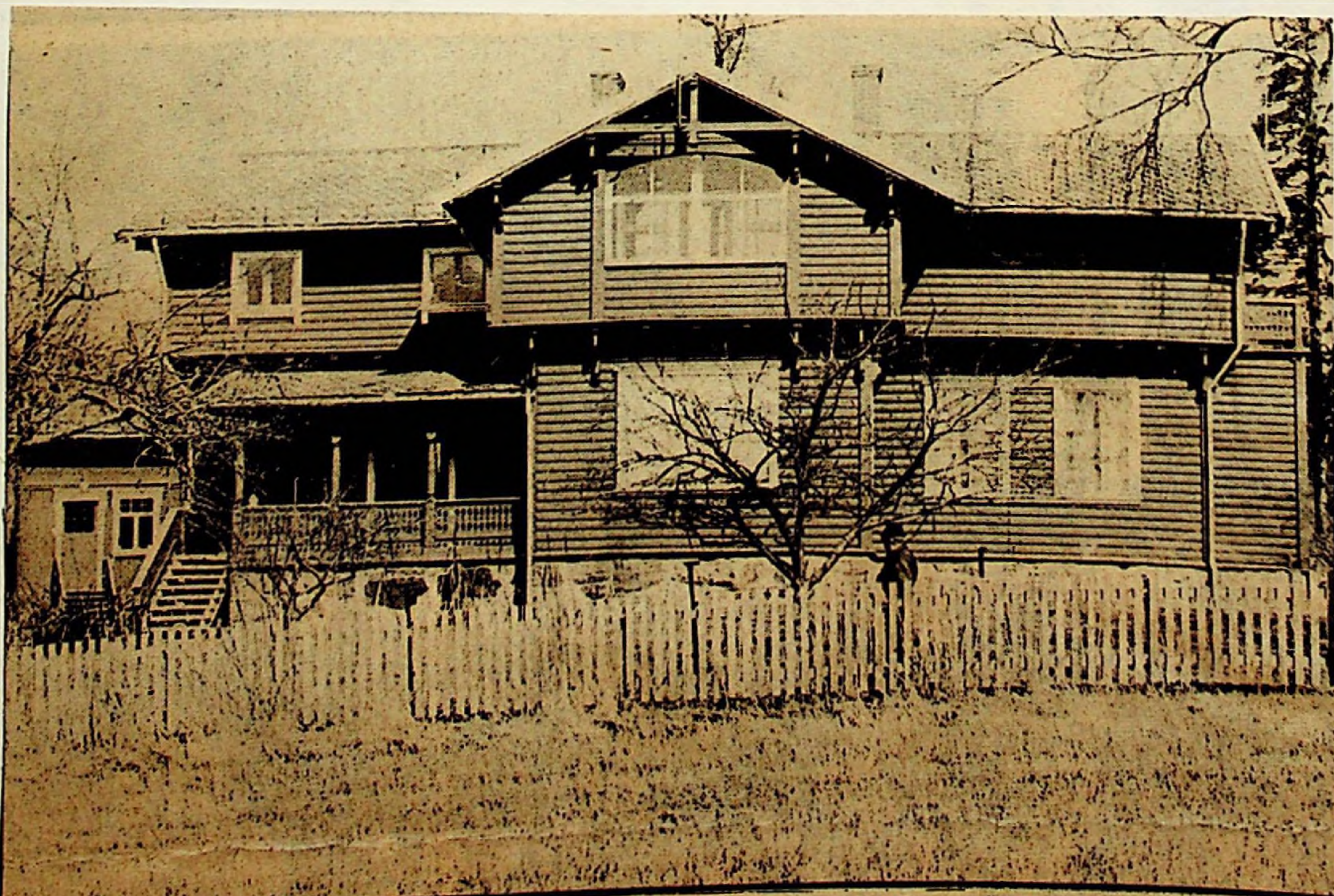
Ytterst ute på pynten står Fossestua, Hartvig Gundersens hjem, med flott utsikt over den brede Glomma.

Våren er nettopp kommet. Det blinker i elveløpet som er nærmest som en sjø. Det er ingen storflom som i gamle dager. Elven ligger temmet, og det spørs om ikke menneskene også er temmet bak sine sirlige ruter. Det er idyll som hersker i Kykkelsrud idag, ikke noe løssluppet rallarliv. Sol og idyll og fred.

«Velferden» heter brakka fra den siste anleggstiden etter krigen som nå er overtatt som samfunnshus for

Kykkelsrud. Velferd er det blitt av karenes slit da de bygde 1 km. lang dyp kanal, temmet fossen og reiste en kraftstasjon, så og si med bare nevene.

En tur til Kykkelsrud idag, i det fine vårværet er likevel å anbefale. For dem som har lest serien om rallarne i Øvre tror vi de vil fornemme suset av gammel tid.

«Villaen» det ruvende tømmerhuset i Kykkelsrud som ble brukt som representasjonshus under anleggstiden. Det flotte huset er idag i privat eie.

ØS. 23/4-1979.

Kameratklubben i rallar-brakka

Skal tro hva de gamle rallarne ved Kykkelsrudanlegget hadde sagt om de hadde kunnet se «brakka si» i dag? I trivelige omgivelser på Enerhaugen i Kykkelsrud finner en nemlig brakka som den første fagforeningen i Askim klarte å bygge. Fagforeningen klarte ikke å beholde brakka. Økonomien ble for skral. Betania i Askim kjøpte den, og i hele dette århundret har flokker av barn fra Kykkelsrud gått på søndagsskole her. Enda er det Helge Kløverud som hver søndag tar imot ungene og lærer dem både å synge og forstå dagens tekst.

Men ellers i uka da? Det er Kameratklubben i Askim som eier lokalet idag. For den meget beskjedne sum av 1700 kroner har de fått kjøpt huset av Betania. Adskillige dugnadstimer er nedlagt med å dele brakka opp i trivelige mindre rom, male og pusse opp både utvendig og innvendig.

— Men vi fikk også 35 000 kroner fra Edruskapsrådet uten problemer, forteller Enok Wang og Arve Eek, avgående og ny formann i Kameratklubben. Overlege Kjølstad som var her fra Edruskapsdirektoratet sa: — Sannelig har dere fått mye ut av et gammelt bedehus. —

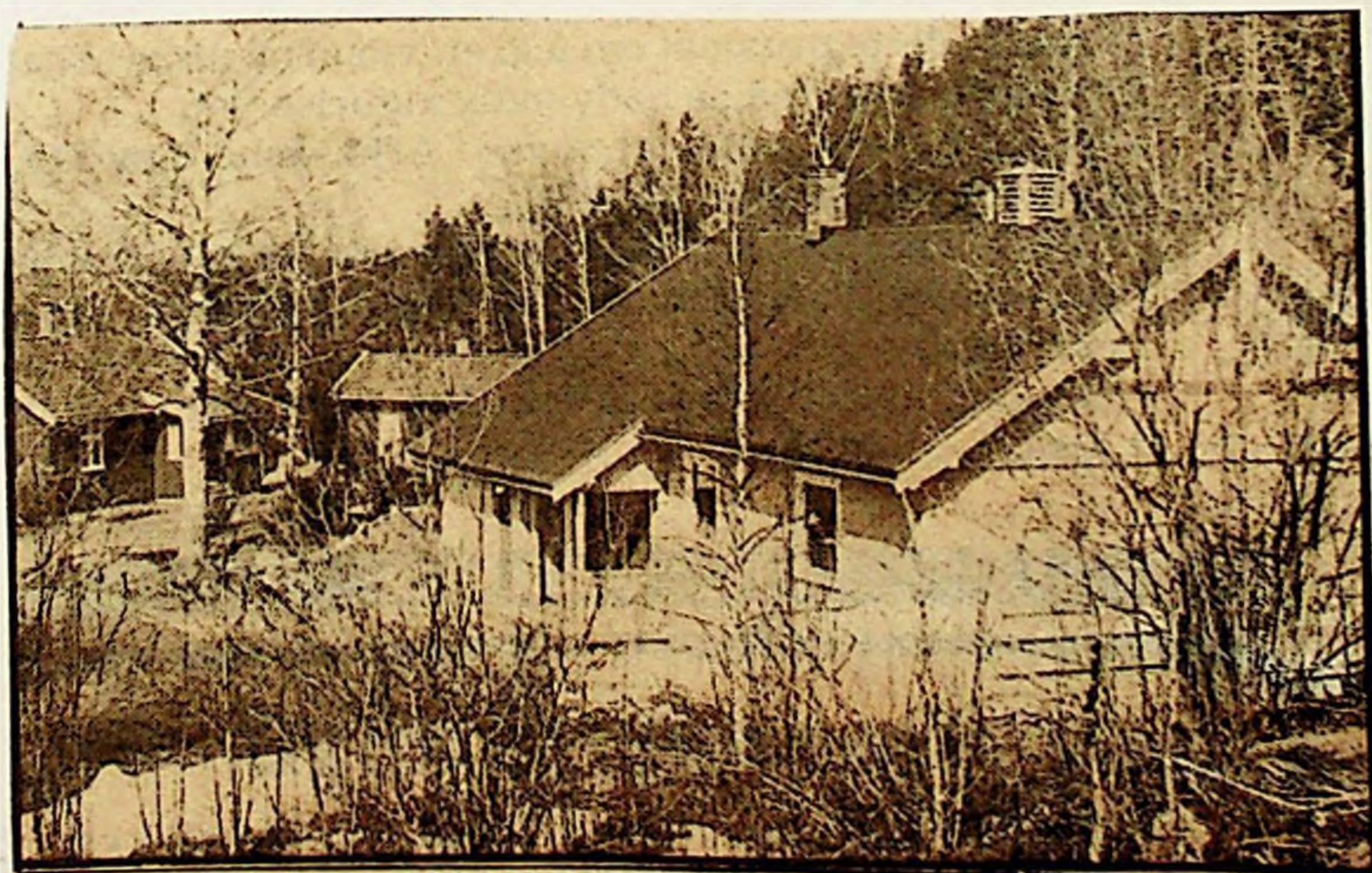
En kan like godt si: sannelig er det blitt noe igjen av rallarnes innsats også her. Den gamle brakka, bygd like etter 1900-tallet, er idag et trivelig sted å være. Det er situasjoner hvor sosialkontoret står opprådd med å skaffe husrom. Da er det godt å kunne ty til Kameratklubbens hus. Her er innredet tre hybler med felles kjøkken. Her kan en stelle seg selv og samtidig få råd og hjelp av Kameratklubben når det trenges. Kanskje blir det ensomt i blant. Da kan en ringe til Kameratklubben og få en prat om problemene. —

Kameratklubbens virksomhet og søndagsskolens drives under samme tak, men i forskjellig regl.

Et problem kan det være at det ikke er penger nok til å ha en fast tilsynsperson i huset. Det hele foregår på frivillig innsats. Desto mer imponerende at det går an å få i stand et så godt tiltak på bare idealismen.

En prat på kjøkkenet. Gammel Kykkelsrudbeboer Hartvig Gundersen (t.v.) på besøk hos Kameratklubbens ledere, Arve Eek og Enok Wang.

Så trivelig er det på Enerhaugen. Det er ikke lett å se at Kameratklubbens nye hjem (til høyre) er den gamle brakka fra Kykkelsrudanleggets første tid.

ØP 24/8 - 1979.

Kykkelsrud

Fossumfallet

Oslo Lysverker,

Kykkelsrud og Vamma eies i dag av det samme selskapet, nemlig A/S Hafslund i Sarpsborg. Av disse to er Kykkelsrud det eldste, her ble det prøve-drift allerede i 1903. Det var det tyske entreprenørfirmaet Shuckert & Co. som sto for byggingen her, men Hafslund kjøpte opp anlegget i 1906. Vamma kom på Hafslunds hender i 1912.

Det er derfor naturlig at vi i denne artikkelen begynner med Kykkelsrud, som begynte i full drift med fire aggregater. Siden ble stasjonen bygd på sydover, fra 1906 til 1910, med ytterligere tre aggregater. To aggregater kom til på nordsiden i 1912-13, og anlegget hadde nå ni enheter. Et lengre opphold uten utvidelser varte helt til 1936,

hvorpå det tiende aggregatet ble satt i drift. I 1938 ble to av de eldste aggregatene kastet ut og erstattet med to nye. Og i forbindelse med byggingen av den nye dammen, som ble påbegynt i 1939, satte man så inn det ellefte og tolvte aggregatet. Arbeidet ble imidlertid ikke fullført før 1948 på grunn av krigen.

Imidlertid var arbeidet med den nye dammen ferdig allerede i '41, noe som førte til bedre utnyttelse av fallet. Før hadde nemlig vannet blitt ledet i en kanal ned til kraftstasjonen, og falltapt hadde vært stort. Den nye dammen hadde et nytt inntak lengre nede, og det egentlige elveleiet, som før hadde vært tørrlagt og som gikk helt ned til stasjonen, ble igjen demmet opp.

NYTT KRAFTVERK

I begynnelsen av femtiårene ble det planlagt et helt nytt kraftverk ved Kykkelsrud. Samtidig hadde også Oslo Lysverker planer om en utbygging av Fossumfossen, noe som imidlertid ville falle uforholdsmessig dyrt. Det ble derfor bestemt at Kykkelsrud skulle få utnytte rettighetene i Fossumfossen, mot at man leverte en viss prosentsats av kraften til Oslo. Kraften skulle fordeles etter forholdet mellom de to fallene, 72 prosent til Kyk-

kelsrud som hadde et fall på 18-19 meter og 28 prosent til Oslo, ettersom fallet i Fossumfossen bare var 6-7 meter.

FELLES ANLEGG

Kykkelsrud satte derfor igang med å bygge en helt ny dam, 6-7 meter høyere enn den andre. Dermed ble fallet i Fossumfossen på en måte flyttet ned til anlegget ved Kykkelsrud. Hva utgiftene angikk, ble disse delt slik at de to selskapene betalte halvparten hver. Utgiftene ble altså ikke regulert etter forholdet mellom fallhøydene, utgangspunktet for delingen var hvor mye Oslo hadde måttet betale dersom de alene skulle ha bygd ut Fossumfossen. Dette felles anlegget ble ferdig 1964, og fikk navnet Fellesanlegget Kykkelsrud-Fossumfoss.

Imidlertid skapte dette nye anlegget et lite problem. Det nye fallet hadde nå en høyde på ca. 26 meter, mens den gamle kraftstasjonen fremdeles hadde et fall på bare 18 meter. Fordi den gamle fallhøyden nødvendigvis måtte opprettholdes her, måtte man finne på en ordning med driftsvann som ble tappet fra den nye dammen og ned i et inntaksbasseng for den gamle stasjonen. Dette ble gjort, og i tillegg ble det bygget en bred overløpsterskel ved enden av bassenget, slik at vannet bare kunne renne rundt stasjonen hvis det skulle bli en feil ved maskinene. For

vannet kunne man jo ikke så lett få stoppet.

Imidlertid hadde de to nye aggregatene i den nye stasjonen såpass stor kapasitet så de alene kunne ta seg av hele vannføringen. Den gamle kraftstasjonen blir derfor i

løpehjulet opp i dette rommet, av ganske anselig størrelse. På bildet Henrik Jalborg som var med og viste rundt.

ØP 24/8 - 1979.

Kykkelsrud

Fossumfallet

Oslo Lysverker,

Kykkelsrud og Vamm
det samme selskapet, i
lund i Sarpsborg. Av
kelsrud det eldste, he
drift allerede i 1903. D
entreprenørfirmaet Shu
sto for byggingen her
kjøpte opp anlegget i 19
på Hafslunds hender i 19

Det er derfor naturlig at vi
i denne artikkelen begynner
med Kykkelsrud, som begyn-
te i full drift med fire aggre-
gater. Siden ble stasjonen
bygd på sydover, fra 1906 til
1910, med ytterligere tre aggre-
gater. To aggregater kom
til på nordsiden i 1912-13, og
anlegget hadde nå ni enheter.
Et lengre opphold uten ut-
videlser varte helt til 1936,

hvorpå det tiende aggregatet
ble satt i drift. I 1938 ble to av
de eldste aggregatene kastet
ut og erstattet med to nye. Og
i forbindelse med byggingen
av den nye dammen, som ble
påbegynt i 1939, satte man så
inn det ellefte og tolvte aggre-
gatet. Arbeidet ble imidler-
tid ikke fullført før 1948 på
grunn av krigen.

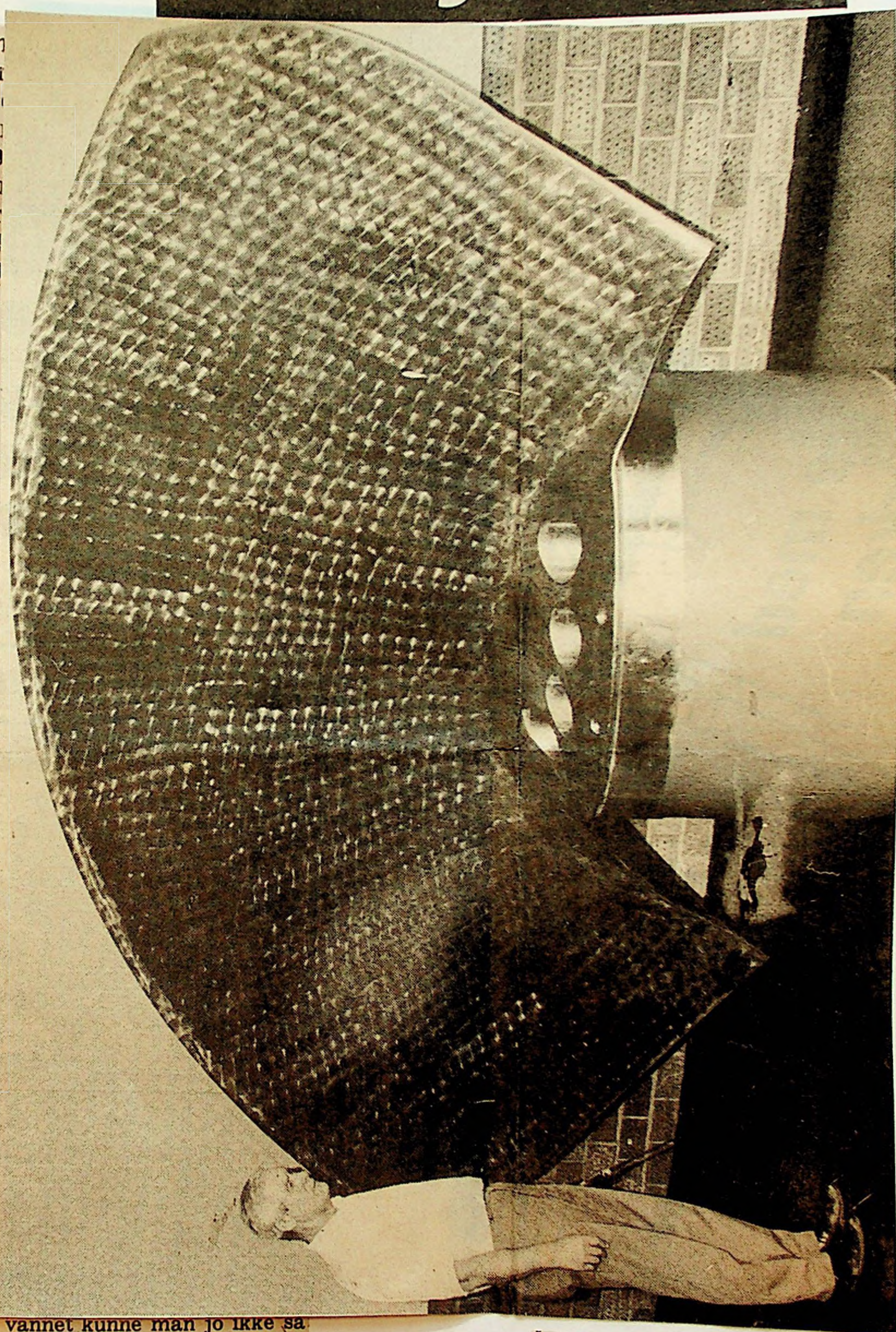
Imidlertid var arbeidet
med den nye dammen ferdig
allerede i '41, noe som førte
til bedre utnyttelse av fallet.
Før hadde nemlig vannet
blitt ledet i en kanal ned til
kraftstasjonen, og falltapet
hadde vært stort. Den nye
dammen hadde et nytt inntak
lengre nede, og det egentlige
elveleiet, som før hadde vært
tørrelagt og som gikk helt ned
til stasjonen, ble igjen dem-
met opp.

NYTT KRAFTVERK

I begynnelsen av femtiåre-
ne ble det planlagt et helt
nytt kraftverk ved Kykkels-
rud. Samtidig hadde også Os-
lo Lysverker planer om en
utbygging av Fossumfossen,
noe som imidlertid ville falle
uforholdsmessig dyrt. Det
ble derfor bestemt at Kyk-
kelsrud skulle få utnytte ret-
tighetene i Fossumfossen,
mot at man leverte en viss
prosent av kraften til Os-
lo. Kraften skulle fordeles et-
ter forholdet mellom de to
fallene, 72 prosent til Kyk-

vannet kunne man jo ikke så
lett få stoppet.

Imidlertid hadde de to nye
aggregatene i den nye sta-
sjonen såpass stor kapasitet
så de alene kunne ta seg av
hele vannføringen. Den gam-
le kraftstasjonen blir derfor i

Et blad av propellen til
løpehjulet er montert
opp i dette rommet, av
ganske anselig størrelse.
På bildet Henrik Jalborg
som var med og viste
rundt.

ØS 10/11-1978.

Vammabanen

Tekst og foto: TORMOD BREKKE

Dette skal ikke være historien om denne anleggsbanen. Den er for øvrig kanskje ikke skrevet, og da bør det i tilfelle bli sitt eget prosjekt.

Nei, dette skal være noen ord — men vesentlig bilder — om hvilken ypperlig turveitraséen til den nedlagte banen er. Mange innflyttere er kanskje ikke klar over den i det hele tatt — og da kanskje enda mindre over at det i sin tid var to slike baner til i Askim kommune — nemlig den til Kykkelsrud og den til Solbergfoss. Det skal vel ell

del, som tids mellom til anlegg Fossekom Ved anko jernbane s tagerne t herfra la ned til selv

For de møtet som se anlegg vil der va gaa over følgende r

Fra jern endepunk

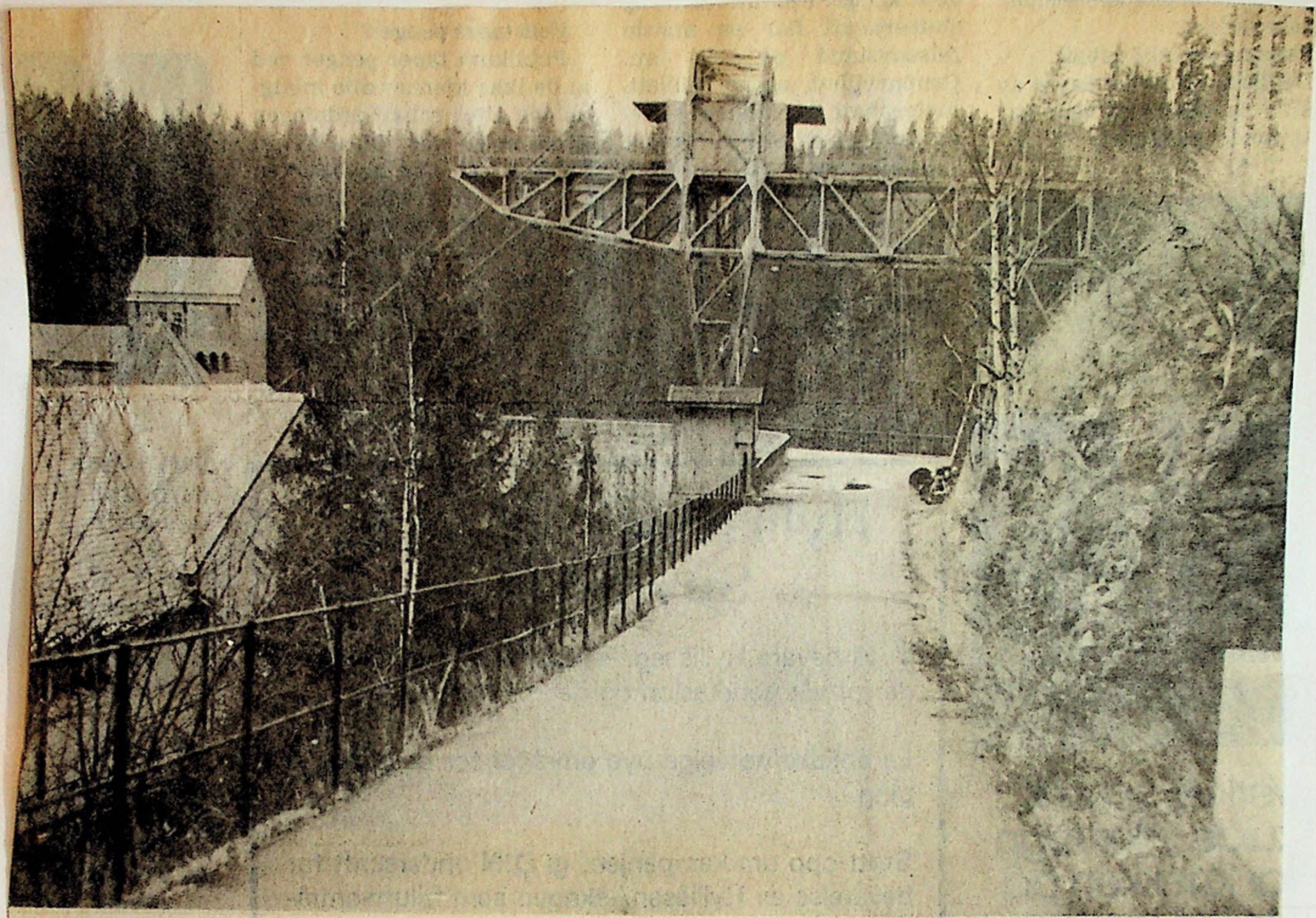
» ned og av mellom er jernbanen.

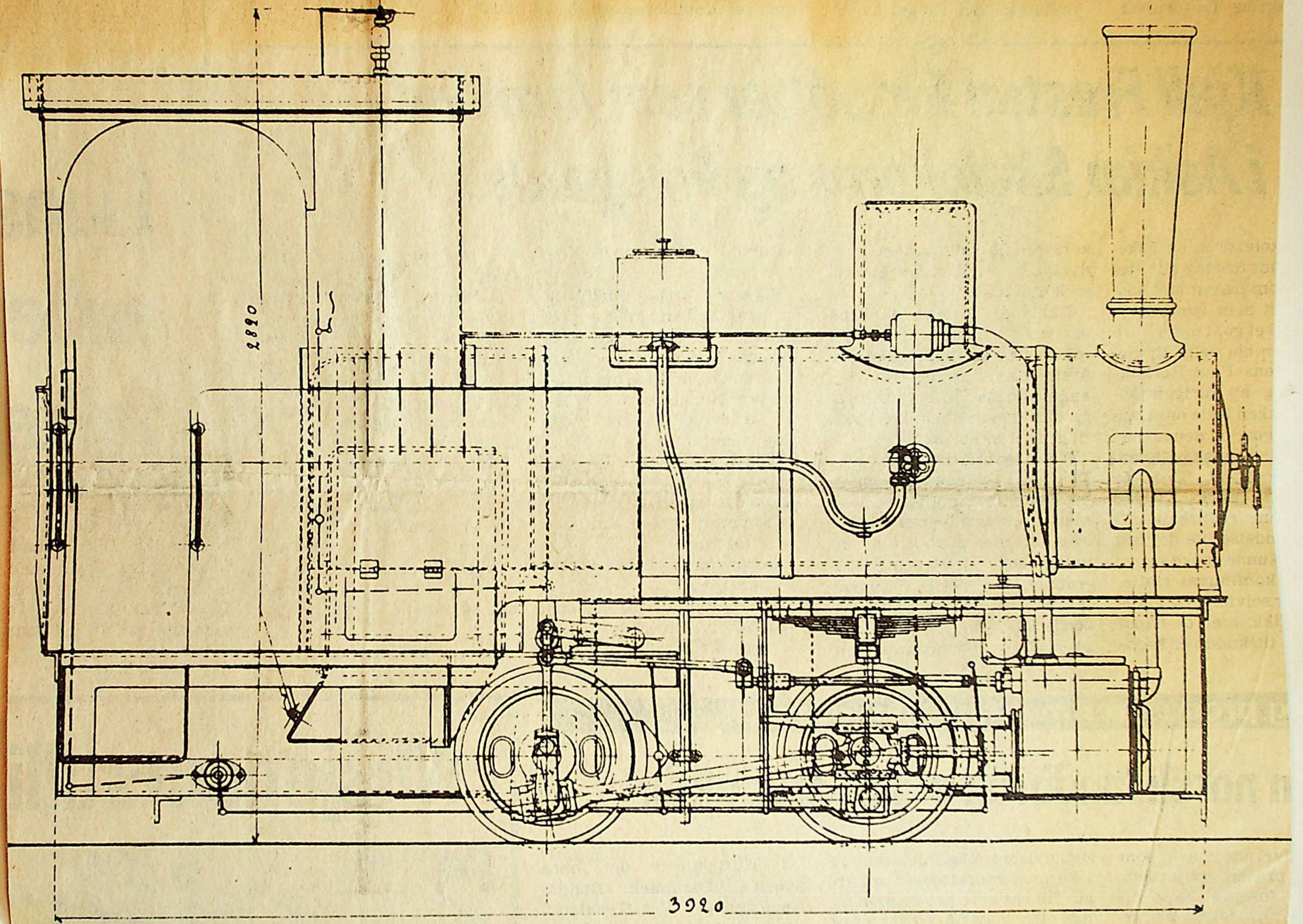
Vamma 19/12 1910 №126.

Banens eldste lokomotiv, «MAUR», på Vammatoppen i 1910, da banen var ferdigbygget hit. Merk lokstallen i bakgrunnen til høyre, den står fortsatt (se bilde 10). Vi kan i forgrunnen også se de påbegynte arbeidene med sporet fra toppen, rundt Skjørtenhytta og ned til anlegget. (Fotografiet er velvilligst utlånt av A/S Vamma Fossekompani).

elt å svelge at denne

Vi dratter ned den siste bakken – til damkronen. Takk for turen!

Dette lokomotivet, «PLUGG», kom fra Orenstein & Coppel i Berlin i 1912, og gikk på banen inntil det ble sendt til opphugging i Moss i 1967.

ØS. 22/12-1976.

Norges første «reporter på rim»

Antonio Bamzh kolportør og visedikter bodde i Skiptvet — men engang var han kjendis i Kristiania

For jul skrev Mario Mørk fra Skiptvet til oss og spurte hvem som hadde diktet et dikt til Skiptvet kirkes øre. Hennes mor hadde klippet det ut av en avis - og vi kan trygt si at det må ha vært fra Øvre Smaalenene.

For Antonio Bamzh som dikteren het, bodde flere år i Skiptvet på Torberud, og han skrev flere dikt i Øvre.

Antonio Bamzh var ingen hvem som helst. For den som var kjent i den mest folkelige delen av Oslo - og vi behøver ikke kalle det underverdenen - var Antonio Bamzh, eller Anton Andersen som hans virkelige navn var, en kjent skikkelse.

Han var nærmest profesjonell visedikter, eller skal vi si Norges første reporter på rim. For overalt hvor det var en stor ulykke kom Antonio Bamzh og forfattet dramatiske leilighetsviser som han siden solgte i store opplag.

Haakon B. Nielsen har fortalt historien om denne

en kjenner
stfold. Her
n var blitt
um hør, og
lg som han

også om
let opplys-

kurat hadde
lys under en

en litt av en
- visedikte-

ere. Blekket
lett fra hans

rett sa man
«Norgesmes-

hvert fall var
reporter på

nhet, liten el-

«Pegasus til å

ten. Han kun-

kriptet til en
orunderligste

n på et post-

en park eller

i en sidegate.

figskrevet, li-

ærende skritt

ærlig boktryk-

seg å trykke

og hast.

Med de ennå ikke tørre trykksa-
kene under armen styrtet så Jum-
bo ut i byen for å selge sitt sensa-
sjonspregede mesterverk. Blant
kompisene langs Akerselven, på
«Kutarj» og i de godt besøkte
estkantrestaurantene hadde han
sine beste kunder. Aldri er vel
skipskatastrofer, branner, for-
brytelser og elskovsdramaer blitt
mer farverikt og levende skildret
på versfotter enn i Jumbos ver-
sjon. Hans aktuelle 10-øresviser
var i alminnelighet skrevet på
melodier til populære eldre tra-
vere som «Ved Idas grav»,
«Skjærsommersangen», «Lille
våkre Anna», «Frøken Agnes udi
dystre drømmer går», og det var-
te ikke lenge før de nye melankol-
ske visetekster på gamle og kjen-
te melodier ble sunget på mangt
et pikekammers og tonet ut fra
leiegårdenes åpne kjøkkenvindu-
er.

Jumbo kjente sitt publikum og
var utrolig treffsikker når det
gjaldt visetekster som falt i
menigmanns smak. Han var fast
gjest hos byens mange forleggere,
kanskje særlig hos Bertrand Jen-
sen i Pilestredet 7. Rett overfor
dette huset - i nr. 8 - hadde Gus-
tav Vigeland sitt atelier på den ti-
den, og den store billedhuggeren
var ofte innom Bertrand Jensens
butikk for å kjøpe papir, blekk,
bøker og blad. Av andre kjente
menn som hadde sin gang der, var
Oslobispen - den forhenværende
kirkeminister Anton Christian
Bang. Hans høyerverdighet søkte
topografisk litteratur. Professo-
rene Johan Storm og Fredrik Jen-
sen besøkte også bokladen i Pile-
stredet 7.

Da Bertrand Jensen etter nøye
overveielse utvidet og startet sitt
eget forlag, begynte også forfat-

ØS. 22/12-1976.

Norges første «reporter på rim»

Antonio Bamzh kolportør og visedikter bodde i Skiptvet — men engang var han kjendis i Kristiania

For jul skrev Marie Mørk fra Skiptvet til oss og spurte hvem som hadde diktet et dikt til Skiptvet kirkes ørnes mer hadde klippet det ut av en avis - og vi kan trykke det må ha vært fra Øvre Smaalene.

For Antonio Bamzh som dikteren het, bodde fle Skiptvet på Torberud, og han skrev flere dikt i Øvre.

Antonio Bamzh var ingen hvem som helst. For d var kjent i den mest folkelige delen av Oslo - og vi k ikke kalle det underverdenen - var Antonio Bamz Anton Andersen som hans virkelige navn var, e skikkelse.

Han var nærmest profesjonell visedikter, eller sk Norges første reportor på rim. For overalt hvor de stor ulykke kom Antonio Bamzh og forfattet dram lighetsviser som han siden solgte i store opplag.

Haakon B. Nielsen har fortalt historien om

Pris 10 Øre.

En sørgelig Sang

om

den rædselsfulde Ulykke

under

Branden i Kongens Gade

den 15. September 1903,

hvor

10 Personer indebrændte.

Af Jumbo.

Motto: En koatbar Skesværte blev kogt den Dag.

sen besøkte også bokladen i Pilestredet 7.

Da Bertrand Jensen etter nøye overveielse utvidet og startet sitt eget forlag, begynte også forfat-

ligskrevet, il-
arende skritt
ørlig boktryk-
seg å trykke
og hast.

tere som Ivar Mortensen, Hans Seland, Nils Kjær, Per Sivle, Arne Garborg, Rasmus Løland og Rasmus Steinsvik å vanke i Pilestredet 7.

Nils Kjær fikk således ut sin første bok på Bertrand Jensens forlag. I butikken og på lageret fant man den gang også den unge Oskar Braaten. Han hadde begynt som visergutt og var steget i gradene til lagersjef.

Den unge lagersjef Braaten hadde sin fulle hyre med å holde greie på alle bøkene, visene og lykkebrevene i bokhandler Jensens ekspansive forretning. Han kom også i kontakt med Jumbo og forteller om sitt første møte med ham:

«Det var en hostkveld i 1903 at det plutselig sto en høy, bredakset kar utenfor disken i det vesle forlaget og antikvariatet der jeg hadde post. Han sto der og ruvet og fylte nesten den trange butikken. Jeg ble rent engstelig da jeg kom ut fra bakværelset og fikk se denne kjempen i skinnbuser og pjekkert og med en hatt med vel-dige bremmer. Men da han åpnet munnen var jeg ikke redd lenger, han snakket stille og beskjedent, det var sjefen han spurte etter. — Nei, sjefen var ikke til stede, var det ikke noe jeg kunne hjelpe ham med?

— Nei, han måtte tale med sjefen, han fikk komme igjen senere, han selte ut gjennom døra. — Og han kom igjen. Kom svært ofte igjen. Og jeg fikk temmelig mye å gjøre med denne mannen gjennom årene. Han het Anton Andersen. Det navnet brukte jo ingen. Men som visedikteren Jumbo var han berømt vidt omkring.»

Like etter dette møtet som Oskar Braaten beskriver, gjorde Jumbo litt av et mesterstykke. Den 15. september 1903 hendte en forferdelig ulykke i Kongensgate 20 i Kristiania. Bygningen ble herjet av en voldsom brann, og mange mennesker brant inne. Hjelpen kom for sent på grunn av at brannvesenet hadde misforstått meldingen. Byens borgere var selvfølgelig oppskaket og skremt, men midt under brannen skrev Jumbo en verifisert beretning om den sorgelige tildragelsen. Derpå fór han bort i Pilestredet til Bertrand Jensen og fikk ham til å trykke det sorgfylte poem, og før brannen var sløkket, var Jumbo ute på gaten og solgte den aktuelle trykksaken for 10 øre, og salget gikk strykende.

På forsiden står: «En sorgelig Sang om den rædselsfulde Ulykke under Branden i Kongens Gade den 15. September 1903 hvor 10 Personer indobrændte. Af Jumbo. Motto: En kostbar Skosværte blev kokt den Dag.» Første vers lyder slik:

Brandalarm. Se Vognen kommer
Og til Kongens Gade går.
Se i denne Eftersommer
Luer ud af Huset står.

Litt lenger uti diktet kritiserer Jumbo at man har sløffet brannvaktene i Vår Frelsers kirketårn:

Hvorfor har de allerede
Sløffet Kirketårnets Vagt?
Herfra kunde Brandens Hede
Hurtig tages vel i Agt.
Så at man kan slippe kjøre
Op til Colletts Gade hen,
Når at Velen hurtig føre
Kongens Gade, dumt min Ven.

Jumbo vanket på flere av Kristianias populære avholdskaféer. I kafé «Kringlen» — Bernt Ankers gate 17, på hjørnet av Møllergaten — satt han sammen med interessante typer som «Potet-Svensen» fra Värmland, folkeskribentene Langli og Jon Flatabø, Anders Mehlum, Matti Aikio og ikke å forglemme hestehandler Laumb, som eide 400 hester. I kafé «Putten» i Storgaten 18 var likeledes Jumbo stadig å se. Dette bevertningsstedet var startet i kjelleren i 1870-årene og het da «Storgadens Cafe», men ved århundredskiftet fant helserådet at kjellerlokaler var sunnhetsfarlig, og kaféen måtte stenge. Den flyttet da opp i første etasje i samme gård. I dette lokalet hadde tidligere Emanuel Lunds Enke holdt til og solgt «Parfumerier, Farvevarer og fine Sæber».

I kafé «Putten» likte Jumbo seg særlig godt. Der traff han likesinnede og kunstnere av alle slag. Blant andre hadde maleren Oscar Grønmyra — som egentlig het Iversen — sitt stambord der. Han var forresten også født i denne gården. Da kjellerkaféen måtte stenge, skrev Jumbo en vise «Til Erindring om Kristianias populære Café «Putten». Her er to av versene:

Derborte i Storgaden var et sted,
som hovedstaden nu har mistet.
Når blot du steg i den kjælder ned,
hvor glade stunder ofte fristet.
Klokken fem den åbnede sin dør.

Kaffe varm. Og lompene med smør

før solen vandt i hast forsvandt.
Et bedre sted du fandt end «Putten».

I år den kjælder nu er stængt,
kun minderne er ladte tilbage.

En sundhedsordre den lød så strængt,
den vil os småfolk plage.

Det lokale det må stænges snart,
det er sundhedsfarlig, det er klart.

Og hjælper ei — på fremtidsvel,
Nei, bare se at stænge «Putten».

Jumbo fartet ikke bare omkring i hovedstadens gater. Nei, med skreppa full av viser reiste han land og strand rundt, og hvor han enn kom, var han kjent. De store industrianleggene på Notødden og Rjukan besøkte han med jevne mellomrom. Blant anleggsarbeidere og rallare var han meget populær, og hos dem gikk også salget av viser strykende. «Jeg har min andel i fullførelsen av Bergensbanen,» sa han engang. «Det var til sangen av mine viser arbeidet ble gjort.»

Etter en langvarig ekspedisjon til fjernliggende steder kunne han plutselig dukke opp i Kristiania igjen. Da så han faktisk ut som en nyslått tokrone — fin i klærne og med elegante, brune støvler.

Som en konge hilste han sine venner og nôt i fulle drag deres beundrende blikk.

1904 var et usædvanlig arbeidsomt år for Jumbo. Da hendte nemlig svært mange ulykker som ga anledning til en omfattende versereportasje. Jumbo skrev blant annet om amerikabåten «Norges» forlis ved Rockall, om jordskjelvet søndag formiddag, 23. oktober og om Alosunds brann:

Midnatstimen den er slagen
rundt i byen Aalesund.
Alle hviler efter dagen
i søvnens blund.

Plutselig et høit rabalder
gnister hurtig tænder an
rædselsfulde stemmer kalder
det er brand.

Men i tyske riget knelser
Wilhelm Rex, i Norge kjendt
og den store tyske kelder
hjælp har sendt.

Nordmænd er hans bedste venner
så lød talen her i nord,
uden skral og larm han sender
trøstens ord.

tere som Ivar Mortensen, Hans Seland, Nils Kjær, Per Sivle, Arne Garborg, Rasmus Løland og Rasmus Steinsvik å vanke i Pilestredet 7.

Nils Kjær fikk således ut sin første bok på Bertrand Jensens forlag. I butikken og på lageret fant man den gang også den unge Oskar Braaten. Han hadde begynt som visergutt og var steget i gradene til lagersjef.

Den unge lagersjef Braaten hadde sin fulle hyre med å holde greie på alle bøkene, visene og lykkebrevene i bokhandler Jensens ekspansive forretning. Han kom også i kontakt med Jumbo og forteller om sitt første møte med ham:

«Det var en høstkveld i 1903 at det plutselig sto en høy, bredakset kar utenfor disken i det vesle forlaget og antikvariatet der jeg hadde post. Han sto der og ruvet og fylte nesten den trange butikken. Jeg ble rent engstelig da jeg kom ut fra bakværelset og fikk se denne kjempen i skinnbuser og pjekert og med en hatt med velldige bremmer. Men da han åpnet munnen var jeg ikke redd lenger, han snakket stille og beskjedent, det var sjefen han spurte etter. — Nei, sjefen var ikke til stede, var det ikke noe jeg kunne hjelpe ham med?

— Nei, han måtte tale sjefen, han fikk komme igje han selte ut gjennom dø han kom igjen. Kom sv igjen. Og jeg fikk temme gjøre med denne mann nom årene. Han het Antosen. Det navnet brukte. Men som visedikteren Ju han berømt vidt omkring.

Like etter dette møte kar Braaten beskriver Jumbo litt av et mest. Den 15. september 1903 i forferdelig ulykke i Kor 20 i Kristiania. Bygninge jet av en voldsom brann ge mennesker brant inne kom for sent på grur brannvesenet hadde m meldingen. Byens bor selvfølgelig oppskaket o men midt under brann Jumbo en verilsert ber den sorgelige tildragelse før han bort i Pilestredet rand Jensen og fikk h trykke det sorgfylte poe brannen var slokket, va ute på gaten og solgte de le trykksaken for 10 øre, gikk strykende.

På forsiden står: «En Sang om den rædselsfulde under Branden i Kongedag den 15. September 1903 Personer Indebrændte. Motto: En kostbar Skov kocht den Dag.» Første slik:

Brandalarm. Se kommer
Og til Kongens Gade
Se i denne Eftersom
Luer ud af Huset st

Litt lenger uti dikte Jumbo at man har slø vaktent i Vår Frelsers k Hvorfor har de allere Sløfset Kirketårnets Herfra kunde Brande Hurtig tages vel i Agt. Så at man kan slippe kjøre Op til Colletts Gade hen, Når at Velen hurtig føre Kongens Gade, dumt min Ven.

Jumbo vanket på flere av Kristianias populære avholdskaféer. I kafé «Kringlen» — Bernt Ankers gate 17, på hjørnet av Møllergaten — satt han sammen med interessante typer som «Potet-Svensen» fra Värmland, folkeskribentene Langli og Jon Flatabø, Anders Mehlum, Matti Alkio og ikke å forglemme hestehandler Laumb, som eide 400 hester. I kafé «Put-

Til
Erindring
en
Kristianias
populæreste
Café
„Putten“

enn kom, var han kjent. De store Industriarleggene på Notødden og Rjukan besøkte han med jevne mellomrom. Blant anleggsarbeidere og rallare var han meget populær, og hos dem gikk også salget av viser strykende. «Jeg har min andel i fullførelsen av Bergensbanen,» sa han engang. «Det var til sangen av mine viser arbeidet ble gjort.»

Etter en langvarig ekspedisjon til fjernliggende steder kunne han plutselig dukke opp i Kristiania igjen. Da så han faktisk ut som en nyslått tokrone — fin i klare

brune støvler.
han sine ven-
drag deres

unlig arbeid-
Da hendte
ulykker som
omfattende
umbo skrev
merkkabaten
Rockall, om
formiddag,
m Alosunda

or slagen
and.
gen

balder
ler an
mer kalder

nelser
rge kjendt
kelser

as bedste ven-

ord,
n han sender

I Skiptvet den bygd du har hjemme

45. 8/10-1976.

Langnes skanse i ferd med å utslettes av bulldozere

kulturvernerne i Askim?

Vi har med jevne mellomrom gitt Truls Nygård i Østfold Historielags tidsskrift Wiwar honnør for interessant stoff.

I siste nummer bringer han «godt stoff» fra Øvre Smaalenene, nemlig omtale av «Alle christelige og dydelige Jomfruens Æreskrantz». Boken som Sjur Wergeland Krog fra Askim fant i et gammelt hus på Opsal nord i Marker, og som Øvre fikk identifisert ved hjelp av Universitetsbiblioteket. Det viste seg å være et eksemplar av førsteopplaget fra 1593.

Til gjengjeld har vi lyst til å bringe en annen artikkel fra Wiwar om Batteriåsen ved Langnes i Askim.

Hvem har ikke lest sin Norges-historie og lest replikken der kong Kristian Fredrik utbrøt: «Min Gud så mye blod for min skyld», hvoretter han ga ordre om at nordmennene skulle trekke seg tilbake.

Truls Nygård hevder at denne replikken ble sagt ved Langnes skanse. Det er mulig at det er å gjøre historien mer spennende enn den er - sett fra Askim. Men artikkelen er viktig nok: Langnesskansen er i ferd med å bli utslettet av bulldozere. Det må ikke skje. Og derfor er artikkelen fra Wiwar viktig lesning ikke minst i Askim.

Ristet i dype runer står datoen 9.8.1814 på en prektig, naturformet bautastein på «Batteriåsen» ved Langnes i Askim. Steinen ble reist på 150-årsdagen for trefningen mellom svensker og nordmenn som er så godt kjent fra Norges-historien fordi begivenhetene fikk sitt antiklimaks med ordren om norsk tilbaketrekning - en ordre som nærmest ble oppfattet som forrederi. Stedet blir stadig besøkt av både Askim-folk og andre. Men mange blir skuffet over at det ikke er mer å se - ikke noe brystvern, ingen anlegg, bare ett flatt platå øverst på åsen der bautasteinen står. Er dette alt som er igjen?

Nei, det er mye mer igjen hvis man ser nøyere etter og har litt peiling på hvor man skal se. I virkeligheten var Langnes-skansen et stort og omfangsrikt anlegg som har etterlatt seg betydelige spor i terrenget. Men det var i all vesentlig et jord-anlegg, og gjennom mer enn halvannet hundre år er skarpe kanter blitt avrundet, graver igjen og volder sunket sammen. Bulldozeren har også tatt sitt i de senere år, men ellers må en si at terrenget i sin helhet har vært svært lite berørt på den-

ne brede tangen ut mot Onstad-sund.

Trefningen ved Langnes er ikke noe gloriøst minne, heller tvertimot. Men nettopp på grunn av all tyil og usikkerhet som ennå rår om hva som egentlig skjedde, kan det være at interessen samler seg om dette stedet. Det var her Kristian Fredrik i følge tradisjonen med forferdelse utbrøt: «Min Gud, så mye blod for min skyld!» Og en offiser som sto like ved, svarte: «Ikke for mye, men for lite, Deres Majestet».

Vi vet ikke hvor sant dette er, men det er visst nå liten tvil om at det var kongen selv som ga ordren om tilbaketrekning fra Langnes, til tross for at situasjonen lå gunstig an for de norske styrkene - og kampmotet både hos menige og befal var på topp. Heller enn å trekke seg tilbake, ville styrken i Langnesskansen gå til angrep. De norske tap var små, svenskens tap betydelige.

Det var om kvelden 8. august at de fremrykkende svenske styrkene - divisjonene Boye og Vegesack - første gang kom i kontakt med det befestede bruhode, som på dette tidspunkt var den viktigste navlestrengen for det norske

forsvaret mellom øst- og vestbredden av Glomma. Svenskene ble møtt i Askim av den Valderske skarpskytterbataljon, som snart måtte retirere til Langnesskansen.

Tidlig neste morgen - ved 4-tiden - ble det i øsende regnvær foretatt et større utfall mot svenskene fra skansen. Ved Gudim rett øst for skansen måtte svenskene gå tilbake, men ellers ble motstanden så kraftig at nordmennene gjorde retrett. Svenskene fulgte på og gikk til angrep. Øst for Langnes gård kom de frem til en posisjon der de kunne beskytte trafikken på pongtongbrua. Etter noen timers skuddveksling ble angrepet innstilt, og svenskene samlet seg ved Gudim.

På dette tidspunkt kom altså Kristian Fredrik til stede fra hovedkvarteret i Spydeberg, og snart etter kom ordren om at skansen skulle oppgis og pongtongbrua ødelegges. Styrkene i skansen dro over brua, og fortøyningene ble deretter løsnet, slik at pongtongene og brudekket drev nedover med strømmen og ble slått i filler. Det må ha gått fort, for noen av de dyrebare kanonene havnet også i vannet.

Dette var i korte trekk det som hendte.

Det befestede bruhodet ved Langnes hørte med til de grundige forberedelsene for sikringen av Glomma-overgangene som var påbegynt allerede året før. Tilkjørselsveiene var ferdige før nyttår, og arbeidet med forsksansingene - som må ha vært et stort arbeid - var på det nærmeste avsluttet da skansen kom i strid. Noe gjensto, bl. a. et tilstrekkelig høyt brystvern for den delen av skansens skyts som ble plassert på selve Batteriåsen. Her var brystvernet ikke høyere enn at kanonmannskapene praktisk talt sto udekket, kanonene «skjøt over benk», som det heter.

Skansegrav med brystvern omga ellers bruhodet i en lengde av

ubb i A

OVERS

den n

ns eldst

ur i de

teget go

rnering

k i vår

i Askim

K

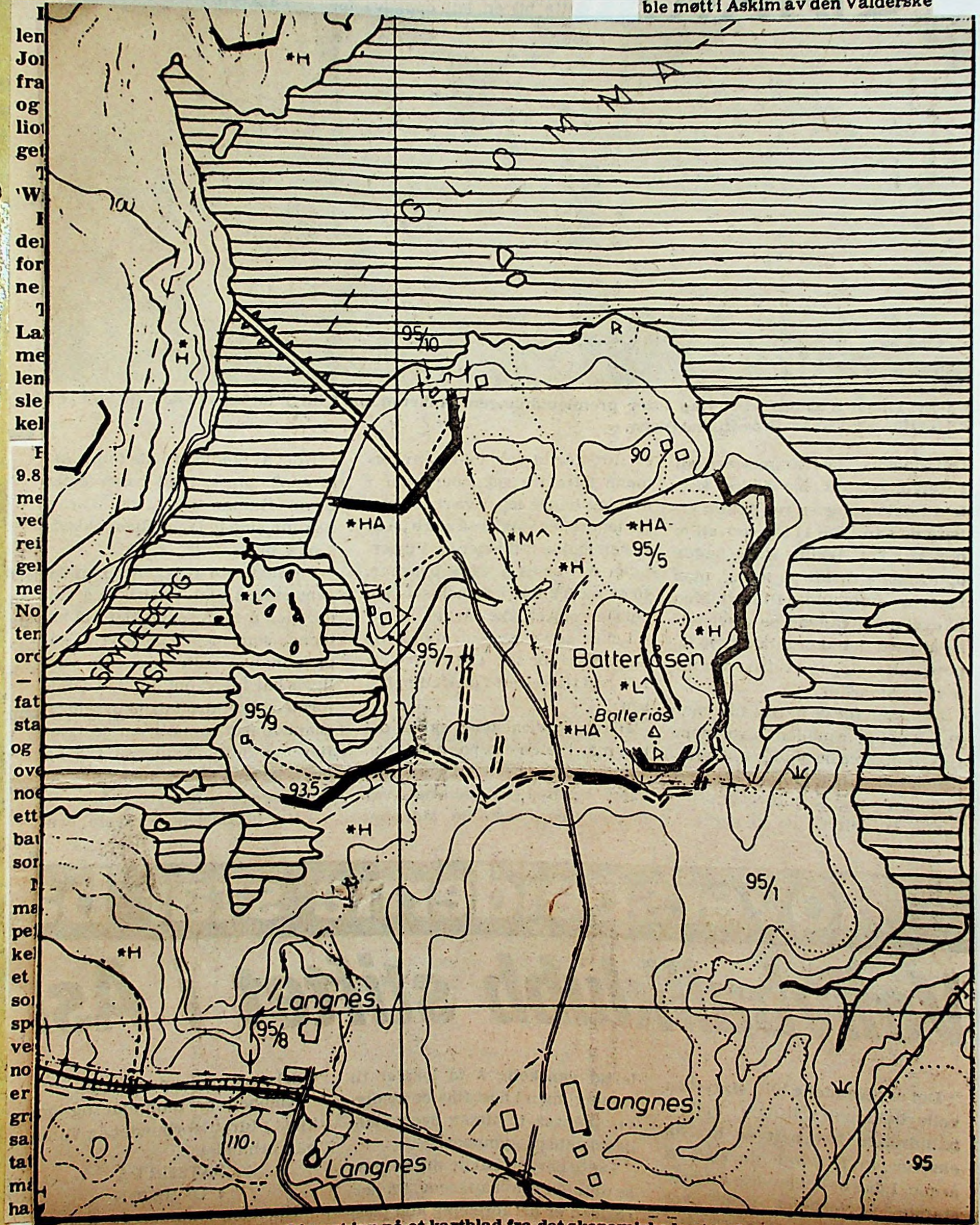
45. 8/10-1976.

Langnes skanse i ferd med å utslettes av bulldozere

kulturvernerne i Askim?

Vi har med jevne mellomrom gitt Truls Nygård i Østfold Historielags tidsskrift Wiwar honnør for interessant stoff.

forsvaret mellom øst- og vestbredden av Glomma. Svenskene ble møtt i Askim av den Valderske

len
Jor
fra
og
liol
get
T
'W
I
de
for
ne
T
La
me
len
sle
kel
F
9.8
me
ved
rel
gel
me
No
ter
ord
-
fat
sta
og
ove
noe
ett
ba
sor
M
ma
pe
ke
et
so
sp
ve
no
er
gr
sa
ta
m
ha

Skanserestene på Langnes skissert inn på et kartblad fra det økonomiske kartverket. Det som er tegnet med striplede linjer, er nå borte - dette gjelder spesielt den sentrale del av skansen mot sør og de to traversene bak den, og også anlegget langs foten av Batteriåsen på sørvest-siden. Brua og et par gamle veier er tegnet inn, og to batterier på Spydebergssiden.

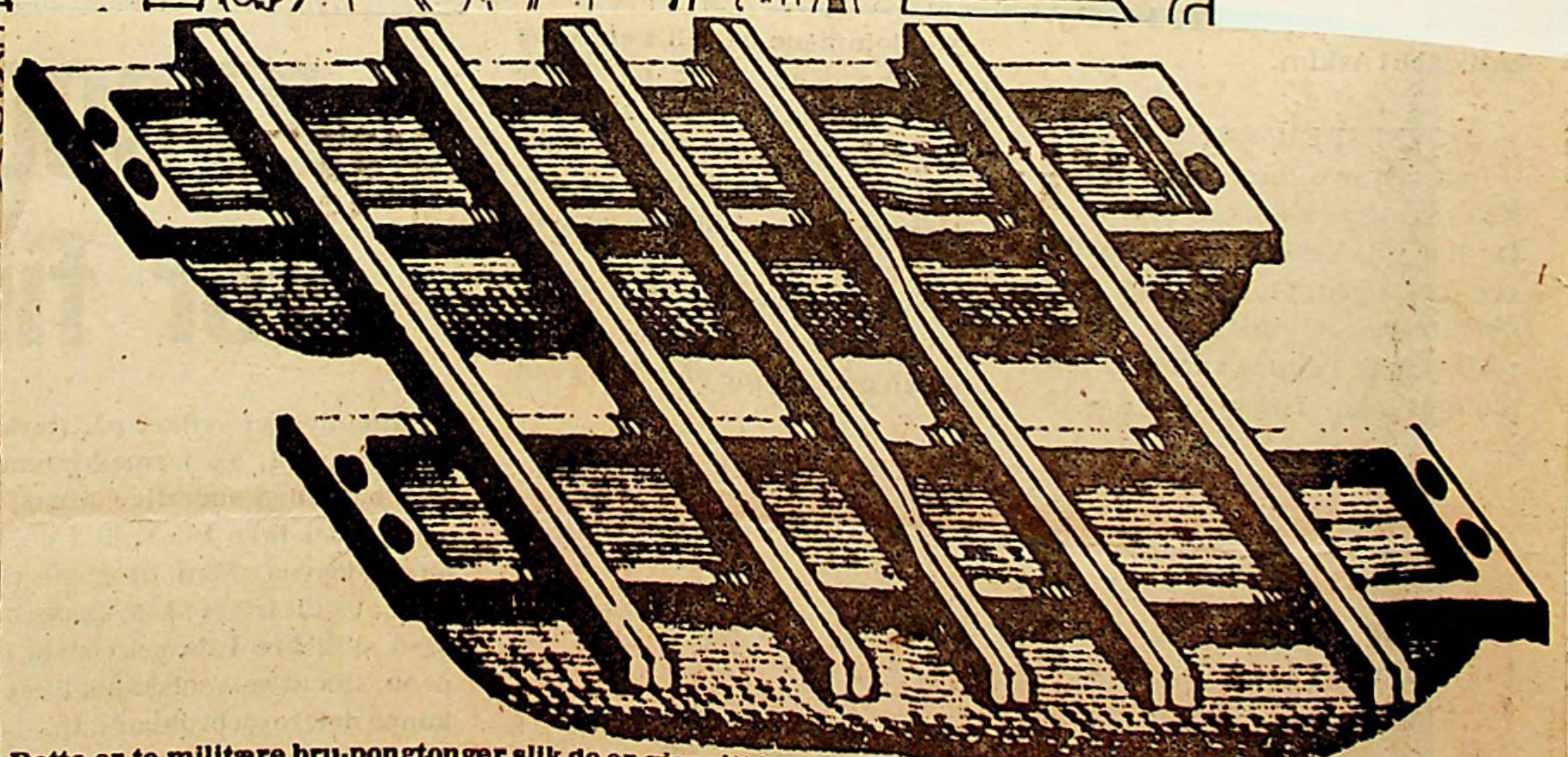
45. 8/10-1976.

Langnes skanse i ferd med å utslettes av bulldozere

kulturvernerne i Askim?

Vi har med jevne mellomrom gitt Truls Nvård i Østfold Historielags tidsskrift Wiwar historisk stoff.

I
len
Jor
fra
og
liot
get
T
Wi
F
del
for
ne
T
La
me
len
sle
kel
F
9.8
me
ved
rei
gel
me
No
ten
ord
-
fat
sta
og
ove
no
ett
ba
sor
I
ma
pe
kel
et
so
sp
ve
no
er
gr
sa
ta
m
ha

Dette er to militære brugtonger slik de er gjengitt i en lærebok fra slutten av 1700-årene. Pongtonplate, kobberplate eller av huder på et skjelett, forsterket langs kantene med trebjelker. Kraftigere ler ride på. Bæreevnen kunne bli ganske god.

Skanserestene på Langnes skissert inn på et kartblad fra det økonomiske kartverket. Det som er tegnet med striplede linjer, er nå borte - dette gjelder spesielt den sentrale del av skansen mot sør og de to traversene bak den, og også anlegget langs foten av Batteriåsen på sørøst-siden. Brua og et par gamle veler er tegnet inn, og to batterier på Spydebergssiden.

ca. 500 m, fra en høyde som stiger bratt opp fra Glomma i vest, tvers over Langnes-jordene, rundt sørsiden av Batteriåsen og videre nordover langs evja som løper inn ved Gudim. Velen som var anlagt fra Langnes gård, krysset forsksingene gjennom en port like vest for Batteriåsen (der velen også går i dag, og hvor man forholdsvis tydelig kan følge skansegraven inn mot åsen). Velen tok så av mot vest ned mot brua. Adkomstveien for kanonstillingene på Batteriåsen var anlagt nordøstfra, og kan med en viss vanskelighet også følges i dag.

På to steder inne i skansen, på de nåværende åpne jordene ned mot en evje i vest ble det kastet opp to svære såkalte traverser, loddrett på hovedskansen. Dette var for å hindre at skansen skulle ligge åpen for beskytning fra sørvest-siden. Både traversene og skanseanlegget helt fra veien og ned der jordene slutter, ble for noen år siden slettet ut med bulldozer og er derfor borte for alltid. Skansen kan finnes igjen langs sørsiden av — og oppe på — den forannevnte høyden ved elva.

Foran Batteriåsen er alle spor etter skanseanlegget borte, men i skogen på østsiden og videre nordover er traseen helt tydelig og kan følges hele veien.

Da skansen skulle bygges, var det noe uenighet om hvor den skulle være. Hovedveien gikk over Onstadsund ferjested, og det var her kong Carl XII kom seg over elva etter beleiringen av Akershus festning i 1716. Onstadsund var i 1814 fremdeles det egentlige trafikk-knutepunkt. Likevel ble det altså valgt å bygge vel frem fra Langnes på østsiden og fra Bovim på vestsiden, og å anlegge en pongtongbru — flytebru — over den forholdsvis smale delen av elva her. På to-tre steder på Bowimsiden ble det anlagt batterier, som i følge Lindbäck-Larsen aldri ble brukt.

Lindbäck-Larsen nevner (i «Den norske hær og 1814») at det var planer om å bygge et indre bruhode i en omkrets på 50-100 m ved selve brufestet på Langnes-siden, altså som et slags kastell inne i skansen, men tilføyer at dette ikke ble bygd. Det må være en feil, for noe av det man i dag kan se mer tydelig enn noe annet, er

nettopp restene etter et slikt indre bruhode — der også gamle kart viser at det skulle være. For kort tid siden var stedet tilvokst med skog, men i dag er området snauhogd, og selv om det ennå er igjen noe kvist og kratt, er det lett å skille ut tre rette voll-traseer fra det naturdannede terrenget. Også velen og vel-gjennomgangen i brystvernet er lett påviselig, like som selve brufestet.

Mens hovedskansen tydeligvis har vært anlagt som en bred grav med fyllmassene fra graven kastet opp foran som et høyt brystvern, ser det ut som om forsksingene i det indre bruhodet er bygd på omvendt måte — som et brystvern med grav foran. Muligens gjaldt det her å få en viss høyde på anlegget for å oppnå størst mulig skuddfelt. Brystvernet støtter seg mot en liten bergknaus på nordsiden av brufestet, går herfra i vinkel inn fra elvebredden, så i stump vinkel omtrent parallelt med bredden et stykke, og så med den tredje, rette siden ned til bredden i sør. Velen er lagt gjennom midtpartiet med fylling over graven. Her har det da sannsynligvis vært oppført en kraftig port.

Når det akkurat nå er aktuelt å feste interessen ved restene etter Langnesskansen, er det fordi det nå kan være fare for at indre bruhode blir «hole-slettet» av bulldozeren på samme måte som de sentrale partiene i hovedskansen ble for noen år siden. Hoggingen av skogen har skapt frykt for at området skal legges ut til åker, noe det sikkert er muligheter for. Fra et vernestandpunkt ville dette selvsagt være sørgelig.

Vi får håper at indre bruhodelar seg bevare. Foruten å være et

Forts. s. 12

9

Dette bildet er tatt foran indre bruhode. Mannen midt på bildet står nede i graven der den er dypest, og til høyre høver brystvernet seg. Velen kan anes i bakgrunnen ved tre-stammene.

**Friidretts-
mesterskap
på stadion**

Halvorsen 281, 3. Kjell Frankt
278, 4. Roy Oisen 276, 5. Torste
Skjolden 274, 6. Willy Bjerklun
270, 7. Tor Halvorsen 268.
Luft.
Klasse I: 1. Tor A. Eng 220.
Klasse 3: 1. Rolf Bekkhus 350.
Klasse 4: 1. Roy Oisen 872, 2. Torste
1. Roy Oisen 872, 2. Torste
klubbmesterskap på stadion.

ca. 500 m, fra en høyde som stiger bratt opp fra Glomma i vest, tvers over Langnes-jordene, rundt sørsiden av Batteriåsen og videre nordover langs evja som løper inn ved Gudim. Veien som var anlagt fra Langnes gård, krysset forsksansingene gjennom en port like vest for Batteriåsen (der veien også går i dag, og hvor man forholdsvis tydelig kan følge skansegraven inn mot åsen). Veien tok så av mot vest ned mot brua. Adkomstveien for kanonstillingene på Batteriåsen var anlagt nordøstfra, og kan med en viss vanskelighet også følges i dag.

På to steder inne i skansen, på de nåværende åpne jordene ned mot en evje i vest ble det kastet opp to svære såkalte traverser loddrett på hovedskansen. Dette var for å hindre at skansen skulle ligge åpen for beskytning fra sørvest-siden. Både traversene og skanseanlegget helt fra veien og ned der jordene slutter, ble for noen år siden slettet ut med bulldozer og er derfor borte for alltid. Skansen kan finnes igjen langs sørsiden av — og oppe på — den forannevnte høyden ved elva.

Foran Batteriåsen er alle spor etter skanseanlegget borte, men i skogen på østsiden og videre nordover er traseen helt tydelig og kan følges hele veien.

Da skansen skulle bygges, var det noe uenighet om hvor den skulle være. Hovedveien gikk over Onstadsund ferjested, og det var her kong Carl XII kom seg over elva etter beleiringen av Akershus festning i 1716. Onstadsund var i 1814 fremdeles det egentlige trafikkknutepunkt. Likevel ble

nettopp restene etter et slikt indre bruhode — der også gamle kart viser at det skulle være. For kort tid siden var stedet tilvokst med skog, men i dag er området snauhogd, og selv om det ennå er igjen noe kvist og kratt, er det lett å skille ut tre rette voll-traseer fra det naturdannede terrenget. Også veien og vel-gjennomgangen i brystvernet er lett påviselig, likesom selve brufestet.

Mens hovedskansen tydeligvis har vært anlagt som en bred grav med fyllmassene fra graven kastet opp foran som et høyt brystvern, ser det ut som om forsksansingene i det indre bruhodet er bygd på omvendt måte — som et brystvern med grav foran. Muligens gjaldt det her å få en viss høyde på anlegget for å oppnå størst mulig skuddfelt. Brystvernet støtter seg mot en liten bergknaus på nordsiden av brufestet, går herfra i vinkel inn fra elvebredden, så i stump vinkel omtrent parallelt med bredden et stykke, og så med den tredje, rette siden ned til bredden i sør. Veien er lagt gjennom midtpartiet med fylling over graven. Her har det da sannsynligvis vært oppført en kraftig port.

Når det akkurat nå er aktuelt å feste interessen ved restene etter Langnesskansen, er det fordi det nå kan være fare for at indre bruhode blir «hole-slettet» av bulldozeren på samme måte som de sentrale partiene i hovedskansen ble for noen år siden. Hoggingen av skogen har skapt frykt for at området skal legges ut til åker, noe det sikkert er muligheter for. Fra

Pongtongbruanke på Askim Museum.

Dette bildet er tatt foran indre bruhode. Mannen midt på bildet står nede i graven der den er dypest, og til høyre hever brystvernet seg. Volen kan anes i bakgrunnen ved tre-stammene.

ØS. 22/12 - 1976 (2) Antonia Bamzh --- (Jumbo)

Jumbo kjente det mørkeste Kristiania til bunns, og da litteraten Christian (Peder Grønbech) Glerløff — som var ansatt i Aftenposten en kort tid — ville granske hovedstadens nattliv, valgte han nettopp Jumbo som cleerone. Så bar det rundt på byens teglverk, hvor proletarer og hjemløse lå og varmet seg ved de store ovnene, — til østkantens skumle bakgate-restauranter, — og langs bryggene, hvor de fant en og annen uteligger som var gått til ro. I en artikkel i Aftenposten fremla Glerløff resultatet av sine undersøkelser. Han nevnte spesielt sin gulde og den rolle Jumbo hadde spilt under de nattlige toktene, og folkedikteren følte seg overmåte smigret: Da Jumbo senere skrev sin bok om morderen Knut Ryentvelt, forærte han det første trykte eksemplar av sitt kriminalverk til Glerløff. Dedikasjonen i boken lyder slik: «Litterat Chr. Glerløff i høyaktelse og takknemlighet til-egnet av forfatteren.»

Jumbo var meget politisk interessert, og når han i venners lag ble fengslet av et politisk spørsmål, var han straks i fyr og flamme og optrådte ofte som den mest radikale folketaler. Venstres kamp for en sterkere stilling i unionen, egne konsuler og utenriksrepresentasjon samt fjerning av «sildesalatene» i det norske flagg bidro til en amper stemning blant folk. Ungdommen krevet dessuten stemmerettsalderen senket fra 25 til 18 år. Bjørnson ble møtt med en veritabel pipekonserert på et møte om flaggsaken i Kristiania Arbeidersamfund. Et annet delikat emne som folk på den tiden var opptatt av, var «Den fri Kjærlighet». Det ble diskutert og kommentert mann og mann imellom — særlig blant ungdommen.

I denne hektiske tiden følte også Jumbo det som sin plikt å entretten arenaen. Det ble bestemt at han skulle tale på et møte i Østre Arbeidersamfund på Grønland. Han hadde imidlertid store vanskeligheter med å finne et passende antrekk han kunne opptre i. Den enorme høyden, de lange, hengslele gorilla-armene og ikke minst kjempesøttene hans kunne jo også dette grå hår i hodet på en hvilken som helst påkleder, men foredraget var annonsert, og Jumbo måtte ha passende klær — hvor de nå enn skulle tas fra. Salen var fullstappet da kjempen entret tribunen. Han var iført en liten og kortermert livkjole, løse mansjetter,

gul vest som villo ha passet bedre til en konfirmant, en tårnhøy, stiv snipp og et ildrødt allpa lstedet for hvitt sløyfe. Dertil kom at han hadde trukket på seg et par upressede, lyse benklær som lot en god del av de grovstrikkede «trekkspillstrømpene» komme til syne. Som avslutning på dette høyst ukorrekte antrekket hadde han valgt et par utgatte, brune selldukssko. I noen få minutter etter hans tilsynekomst på scenen var det vill jubel i salen. Folk lo så tårene trillet, men så stilnet latteren brått av.

Jumbo begynte sitt foredrag, og hans røst drønnet som et tordenvær utover forsamlingen. Ordene smalt som kanonskudd i veggen da han ga seg til å rulle opp de mest hårreisende bilder av samfunnets oppløsning.

— Revolusjonen var allerede kommet til landet, og de underkuete og utilfredse hadde nå makten i sin hånd. Konger og keisere falt av tronen, og ministre og statsråder ramlet av taburetten. Jumbo pisket stemningen i lokalet opp slik at tilhørerne fullstendig glemte hans underlige påkledning. De satt som trollbundet og hørte på agitatorens mektige tale. Facinert stirret de på det fryktinngytende, flammende blikket i øynene hans og ventet hvert øyeblikk i angst og beven på at samtlige i samfunnsalen skulle bli oppslukt av jorden. Ingen søndagstaler i Hyde Park har noen gang skaket folk mer opp enn Jumbo gjorde denne minneverdige aften i Østre Arbeidersamfund på Grønlandsleret i Kristiania. — «Hele det gamle samfunn må vekk,» var den skremmende og vektige avslutningstesen på foredraget hans. Deretter gjorde han et hastig og keitet bukk for publikum — og forsvant ut bak scenen.

I romanen «Bams» som kom ut i 1921, gir Oskar Braaten en humorfylt skildring av den to meter lange «naturpoeten». Jumbo følte seg både smigret og glad da han fikk høre at han var hovedpersonen i Braatens bok. En større ære kunne han ikke tenke seg.

Så ble Jumbo syk og kom på hospital. Han frisknet til igjen om litt og ble utskrevet fra sykehuset, men fra den dagen forsvant han fra Oslo, og det gikk rykter om at han var død. Så galt var det imidlertid ikke. Jumbo var bare blitt trett av bylivet og hadde slått seg ned i Bagn i Valdres. Også der ble han snart en populær skikkelse, ikke minst fordi han alltid var villig til å skrive festsanger når byg-

dens folk skulle feire en familiebegivenhet.

Påvirket av Oskar Braatens romantiske skildring av visedikteren i boken «Bams» skiftet Anton Andersen navn og kalte seg resten av livet Anthoni Bamzh. I Valdres utga han «Magasin Kringsjå — spesialorgan for Sør Aurdal». Til videre opplysning står det i bladet: «Med bidrag av norske kunstnere. Redaktør Anthoni Bamzh. Utkommer 4 ganger om året. Alle rettigheter forbeholdes.»

Hvert nummer var spekket med viser og dikt og inneholdt også endel lokale nyheter. Etter frigjøringen i 1945 kom «Kringsjå» ut med et festnummer på 10 sider i blått omslag. Det ble innledet med «Frihetshymnen»:

Under krigsflodens brusende bølger

lå vårt Norge så fredsomt og skjønt

Men se Wehrmaktens rasende følger

knekket håpet der spiret så grønt.

Festskriftet avsluttes med «Norge vårt hjem»:

Vi elsker Norges kjære jord
hvor gresset oppskyter fra bunnen

og fuglen sang i bjerkelunden
hvor Norges ungdomsslekter bor.

Til sin 75-årsdag fikk Jumbo festtelegram fra Johan Falkberget, som var hans trofaste venn gjennom alle år. Oskar Braaten har uttalt om Jumbo at bare en dikter kan skrive vers som dette:

I livets efterhøst jeg står
med nakken bøyet, grånet hår.
Mitt trekors bør en innskrift få:
En folkets dikter for de små.

Jumbo døde i januar 1955 i Sør-Aurdal etter flere års sykdom, 77 år gammel. Han ble begravet den 3. februar på Nordre Gravlund i Oslo på kommunens bekostning —

noe han var blitt lovet mange år tidligere.

Med ham gikk en av de siste, originale folkediktere bort. Av visene hans finnes det i dag dessverre bare ytterst få som er bevart, selv tok han aldri vare på noen av dem.

ØS. 22/12 - 1976 (2) Antonio Bamzih --- (Jumbo)

Jumbo kjente det mørkeste Kristiania til bunns, og da litteraten Christian (Peder Grønbech) Gierløff — som var ansatt i Aftenposten en kort tid — ville granske hovedstadens nattliv, valgte han nettopp Jumbo som cicerone. Så bar det rundt på byens teglverk, hvor proletarer og hjemløse lå og varmet seg ved de store ovnene, — til østkantens skumle bakgate-restauranter, — og langs bryggene, hvor de fant en og annen uteligger som var gått til ro. I en artikkel i Aftenposten fremla Gierløff resultatet av sine undersøkelser. Han nevnte spesielt sin gulde og den rolle Jumbo hadde spilt under de nattlige toktene, og folkedikteren følte seg overmåte smigret: Da Jumbo senere skrev sin bok om morderen Knut Ryentvelt, forærte han det første trykte eksemplar av sitt kriminalverk til Gierløff. Dedikasjonen i boken lyder slik: «Litterat Chr. Gierløff i høyaktelse og taknemlighet tilgjenot av forfatteren.»

Jumbo var meget politisk interessert, og når han i venners lag ble fengslet av et politisk spørsmål, var han straks i fyr og flamme og opptredte ofte som den mest radikale folketaler. Venstres kamp for en sterkere stilling i unionen, egne konsuler og utenriksrepresentasjon samt fjerning av «sildesalaten» i det norske flagg bidro til en amper stemning blant folk. Ungdommen krevet dessuten stemmerettsalderen senket fra 25 til 18 år. Bjørnson ble møtt med en veritabel pipekonsert på et møte om flaggsaken i Kristiania Arbeidersamfund. Et annet delikat emne som folk på den tiden var opptatt av, var «Den fri Kjærlighet». Det ble diskutert og kommentert mann og mann imellom — særlig blant ungdommen.

I denne hektiske tiden følte også Jumbo det som sin plikt å entre arenaen. Det ble bestemt at han skulle tale på et møte i Østre Arbeidersamfund på Grønland. Han hadde imidlertid store vanskeligheter med å finne et passende antrekk han kunne opptre i. Den enorme høyden, de lange, hengslete gorilla-armene og ikke minst kjempesøttene hans kunne jo også dette grå hår i hodet på en hvilken som helst påkleder, men foredraget var annonsert, og Jumbo måtte ha passende klær — hvor de nå enn skulle tas fra. Salen var fullstappet da kjempen entret tribunen. Han var iført en liten og kortermet livkjole, løse mansjetter,

gul vest som ville ha passet bedre til en konfirmant, en tårnhøy, stiv snipp og et ildrødt slipa istedet for hvit sløyfe. Dertil kom at han hadde trukket på seg et par upraktiske, lyse benklær som lot en gang av de grovstrikkede «treklingsstrømpene» komme til syne avslutning på dette høyst rekte antrekket hadde han et par utgatte, brune sellduker. I noen få minutter etter hans ankomst på scenen var det vakkert bel i salen. Folk lo så tårenet, men så stilnet latteren av.

Jumbo begynte sitt foredrag med hans røst drønnet som et tordenvær utover forsamlingen. Også smalt som kanonskudd i valda han ga seg til å rulle opp mest hårreisende bilder av funnets oppløsning.

— Revolusjonen var allerede kommet til landet, og de utkuede og utilfredse hadde makten i sin hånd. Konger og sere falt av tronen, og ministerrådet ramlet av tabu. Jumbo pisket stemningen opp slik at tilhørerne fullstendig glemte hans underlige påføring. De satt som trollbundet hørte på agitatorens mektige Facinert stirret de på det inngytende, flammende blikk øynene hans og ventet hvert blikk i angst og beven på at like i samfunnsalen skulle bli oppslukt av jorden. Ingen søndagstaler i Hyde Park har noen gang skaket folk mer opp enn Jumbo gjorde denne minneverdige aften i Østre Arbeidersamfund på Grønlandsleret i Kristiania. — «Hele det gamle samfunn må vekk,» var den skremmende og vektige avslutningstesen på foredraget hans. Deretter gjorde han et hastig og keitet bukk for publikum — og forsvant ut bak scenen.

I romanen «Bams» som kom ut i 1921, gir Oskar Braaten en humorfylt skildring av den to meter lange «naturpoeten». Jumbo følte seg både smigret og glad da han fikk høre at han var hovedpersonen i Braatens bok. En større ære kunne han ikke tenke seg.

Så ble Jumbo syk og kom på hospital. Han frisknet til igjen om litt og ble utskrevet fra sykehuset, men fra den dagen forsvant han fra Oslo, og det gikk rykter om at han var død. Så galt var det imidlertid ikke. Jumbo var bare blitt trett av bylivet og hadde slått seg ned i Bagn i Valdres. Også der ble han snart en populær skikkelse, ikke minst fordi han alltid var villig til å skrive festsanger når byg-

dens folk skulle feire en familiebegivenhet.

Påvirket av Oskar Braatens romantiske skildring av visedikte-

Her gjengir vi igjen diktet som Antonio Bamzih skrev om Skiptvet kirke.

Hvor fant du i Norge så fredfullt et sted,
og strålende skjønt i naturen.
Her finner du arbeidsro, hygge og fred
med løvsprett i vildeste uren.
Der Glomma seg slynger om Valdresøys kratt
mens kværnkallen surrer i demrende natt.
I Skiptvet, den bygd, du har hjemme.

På vangen står kirken, så herdet av år
som vakt over fedrenes grave.
I bunnen glir Glomma til tuseners kår,
vår bygd er en blomstrende have, —
hvor gårdene blinker i tilfredshets prakt,
et levende prov om de henfarnes makt, —
I Skiptvet, den bygd, du har hjemme.

Og Vammesjø ligger så glitrende fager
mens granskog og bjørken seg speller.
Nu utover fossestupet tommeret farer
mot Glennelangen det seller.
Her ser du arbeidernes mestrende hånd,
med flåter og «tierens» kontroll og bånd
fra Skiptvet, den bygd, du har hjemme.

Antonio Bamzih

Til sin 75-årsdag fikk Jumbo festtelegram fra Johan Falkberget, som var hans trofaste venn gjennom alle år. Oskar Braaten har uttalt om Jumbo at bare en dikter kan skrive vers som dette:
I livets efterhøst jeg står
med nakken bøyet, grånet hår.
Mitt trekors bør en innskrift få:
En folkets dikter for de små.

Jumbo døde i januar 1955 i Søraurdal etter flere års sykdom, 77 år gammel. Han ble begravet den 3. februar på Nordre Gravlund i Oslo på kommunens bekostning —

noe han var blitt lovet mange år tidligere.

Med ham gikk en av de siste, originale folkediktere bort. Av visene hans finnes det i dag dessverre bare ytterst få som er bevart, selv tok han aldri vare på noen av dem.

OS 22/12-1976.

Ikke så lenge siden ulven var en plage:

Ulven var livs- farlig på de store isslettene som Vansjø ga

Olav Stangerengen forteller

Når det er kaldt ja så flisa spretter, da er det gråbeinen labben letter, ja slik lod en strofe av ett lite dikt jeg som skolegutt leste på vår julefest.

Intet rovdyr har vært så forhatt og fryktet her i landet som ulven. Under en veldig ulveplage omkring 1720 ba prestene i kirkene om at Gud måtte utrydde ulven. Det ble sagt at ulvemengder ødela så meget fe at folk måtte flytte fra enkelte fjellgårder.

Under den siste store ulveperioden rundt 1860 ble det betalt skuddpremie for omlag 3000 dyr. Når de store sultne flokkene kom ned i bygdene var det livsfarlig for folk og fe å ferdes ute i vinternettene. Det kunne være risikabelt nok å komme seg fra våningshuset og bort til fjøset. Det hørtes stadig om hunder som ble drept. Men det hendte også at hunden gikk av med seieren. Det nevnes særlig samehunden, den var så meget smidigere enn ulven. En natt i februar 1844 ble ikke mindre enn 8 ulver tatt på stryknin'åte like ved det sted som Ullevål sykehus nå ligger.

På de tider var den også gjest på våre kanter. Bestemor kunne fortelle om ulven, da hun som liten jente gjette budskapet på en stor gård uti Vassbygden, i Våler. Da hylte ulven rundt i skogkantene. Hylte det fra ett sted, så svarte det fra andre kanter også. Det måtte være lite hyggelig å høre på. Far forteller at på gården Bøthner hendte det: En gang hestene gikk på belte kom ulven ned en stygg fjellkløft for å ta folongen. Da stilte de voksne hestene

seg rundt og var glad de holdt seg på ærbødig avstand og forsvant.

Denne fjellkløften heter Ulveklo. Det var vel helst når de stod forspent. Det sies jo at i tett skog var ulven feig, men på store sletter var den livsfarlig. Folk hadde gjerne en kjetting hengende etter kjøretøyet når de var ute å kjørte, for slike ulåter var ulven lei. Og åpen ild, var en vederstyggelighet for ulven. Så brennende tyrifakler var vel det som var mest brukt, og skytevåpen.

I sin ungdom tjente far hos noen gamle ungarer på gården Fjeld i Våler, og de kunne fortelle om ulven. En gang hadde de sett 4 stykker på en gang like i nærheten av husene der vi engang hadde vår gamle postkasse. Fra Fjeld og nordetter går et dypt dalføre med bløte myrdrag fra den store Flesbergmosen. Her hadde ulven sin faste regnsle, det var rent tråkkel st, fortalte de gamle.

Men det rare var: Far hørte aldri de nevnte noe om at de hadde vært redd for den, de hadde jo gått meget på spilljakt i tussemørket med de primitive geværene sine. Men haggel som forslo, det hadde de nok. Husker det lå ulvehaggel på loftet hjemme.

På den tid var vel alle av de store øyer i Vansjø bebodd, og på de store sletter som isen gav, var den livsfarlig. Det fortelles gjennom generasjoner fra Gudøya om en mann som het Per Gudøya hadde sagt at: ulven var så pågående at de måtte ha øksa stående i gangen til stadighet.

En mann som het Amond gikk engang over Storfjorden, og ble overrumplet av ulv. På sin kjelke

dro han et stort bøkekar og han var ikke rådvill. Han veltet karret over seg, og når ubelsta stakk klørne inn for å få tak på ham hogg han klør og beina av dem. Og mannen kom velberget hjem.

Jeg minnes en gammel kone i Svinndal. Hun hadde sett ulven og det like ved fjøsveggen på gjødselshaugen.

den tid drev vi skogsdrift i Svinndal.

Ellers sies det jo at haldal. En morgen kom en av sjauerredde når de hørte ulvene litt sent på saga og fortalte:

Det var særlig i de st. Da han kom ut om morgenen for re med meget snø og lå dra på saga fikk han se en elgden var så påtrengendhund og en harehund kom jagende også mange steder de gmed et stort dyr som han var sikde sett ulven, og det er vker på var en ulv.

fri seg fra tanken når Han kastet av seg ryggsekken der. Det er også fortalt med det resultat at begge termossted hadde de en gris og flaskene gikk i knas og inn etter ute om vinteren, en stor rifle, men ble for sen.

kveld kom den sent hjem De hadde allerede nådd skogde gjorde den også. De kanten på den andre siden av jorfulgte de sporene ned på det.

fikk de forklaringen. Nå er jo alt en saga blott, men vært i slagsmål med to noen gamle slitne ulvepels hendinggang ei, grisen var ger kanskje hist og her. De var jo rundt halsen, og med så varme og fine, og meget brukt hoggtenner hadde den når de var ute og kjørte før i tiden. ene, mens den andre ha Det siste ulvehiet sies å ha vært i det best å forlate kampe Barøskogen i Hobøl. Minner om

Før i tiden var det jo en tid som engang var.

når en skulle opp i bygden for å handle. Da gikk vi som regel gjennom skogen, for det var meget snarere. Her oppi svarte skogen et steds stod det den gang en stor bjørk som hadd stuft av en åskrent og ut i en myr og grodd opp som en stor sagbue. Her hadde en mann, Andreas Stanger, sett ulven sitte. Bare for noen år tilbake fant vi stubben igjen av den majestetiske bjørka. Ikke så langt herfra er det en kraftig ur, den er så stor at et voksent menneske kan gå in og ut i de svære inngangene. Her hadde nok ulven hi den gangen. Helt siden jeg var ung og til dags dato kommer det for meg om ulven enten jeg passerer der bjørken sto, eller jeg besøker det fæle hiet som reven forlengst har arvet. Jeg vet om flere slike store urer som nok har vært ulvehi engang i tiden.

Nå er ulven forlengst forsvunnet fra våre kanter, men noen spredte dyr har nok streift hist og her og er vel ikke utelukket ennå.

Ulven er vel helst et høyfjellsdyr, men noe av grunnen til dens fravær er vel helst de moderne våpen og den forholdsmessige glisne skogen og meget lettere bebyggelse.

Det er jo ikke så mange år siden de skjot et stort eksemplar i Imsdalen, og de trodde det var en eler to til. Bare på en forholdsvis kort runde hadde den rukket å rive ihjel to elger.

Under krigen var det sagt at de hadde sett ulvespor ved Langøya i Vansjø, og det er ikke utrolig. På

ØS - 6/1-1969.

Utvandringen fra Askim til Amerika

Jens Grønset

Vi har alle slektninger i Amerika. Sikkert flere enn vi har tenkt over. Personlig hadde jeg 26 da jeg fikk telt etter — 11 på mors — og 15 på fars side. — Da teller jeg tanter, onkler, søskenbarn og tremenninger som utvandret. Nå er det mange flere søskenbarn og tremenninger «der over».

Jeg tenkte det skulle være en forholdsvis enkel sak å få en oversikt over dem som utvandret fra Askim til U.S.A. Men der tok jeg feil. Jeg visste at Kirkeboken var den beste «kilden», og det viste seg å være riktig, også for Askims vedkommende. «Afgangslister formidels bortreise», står det i de eldste. Greit, oversiktlig og ganske fullstendige opplysninger. Hvis en bare hadde vært sikker på at alle utvandrerne meldte seg til presten var alt såre vel, men de gjorde ikke det. Av de 26 slektninger som jeg nevnte, var det bare 15 å finne i Kirkeboken hjemme. Det var muligens bedre i Askim.

For å bringe det på det rene, foretok jeg en liten stikkprøve. Jeg gikk gjennom en del lister i Statistisk sentralbyrå. Jeg trodde det var en god «kilde». Men resultatet var heller skuffende. For det første var det et overveldende stort materiale. Å finne utvandrere fra Askim var som å lete etter en nål i en høy-stakk. Det ville ta mange dager å komme gjennom det. Listene der begynner 1901, og lengre enn til 1918 får en ikke uten videre tillatelse til å se. Resultatet for 1907 var at jeg fant 6 personer fra Askim som utvandret til Amerika. I Kirkeboken for dette året er oppført 16. Ingen av disse 16 var oppført på listene. For 1908 er forholdet noe anderledes. I Kirkeboken står det bare 3 personer. På listen står disse 3 pluss 3 andre, altså 6. Så hvis en hadde god tid ville en nok finne en del, men sikkert ikke alle som utvandret til USA fra Askim. I 1912 ble som nevnt registreringen av inn- og utfl. overført fra presten til lensmannen og senere til Folkeregistret. Her blir det grei skuring, tenkte jeg. Men der tok jeg feil. Noen av de gamle protokollene fikk jeg gravd frem, men noen er helt borte. Der var forresten ikke anskaffet riktige protokoller, men tatt i bruk noen som var anskaffet til «Fattigkommunen» som ikke en gang hadde de riktige rubrikker. I mange år ble bare navnene ført opp, ikke hvor de kom fra eller flyttet hen. Ja, ja, jeg skal ikke gå nærmere inn på dette. Etter 1955 er i hvert fall registret i full orden. Men når en i en eventuell bygdebok skal gjøre rede for

befolkningens bevegelse i Askim gjennom tidene, vil en ha dårlig materiale å bygge på for enkelte perioder.

Nå er naturligvis utvandringen til Amerika, som jeg var ute etter, bare en liten del av inn- og utflyttingen i bygden.

Askim har vært en nokså urolig bygd. Det har gått svært opp og ned. I 1819 var det således bare 4 som flyttet ut av bygden, året etter var det 22. I 1848 var tallet oppe i 76, for å nevne et par tall. I 1881 flyttet 57 personer ut fra Askim. 14 av disse utvandret til Amerika. Rekordåret for utvandringen fra Norge til Amerika var i 1882. Det året utvandret 28.800 personer, eller 15 pro mille av befolkningen. Fra Askim utvandret det året 28 personer, av ca. 2.400 er lik 12 pro mille. Det var også rekordår for Askim. Holder vi oss til Kirkeboken, var det i tiden 1855 til 1912 i alt 232 personer som utvandret fra Askim til Amerika. (Se listene.)

Nå er da spørsmålet om vi kan komplettere disse listene. Jeg tenkte meg at når Askimfolk studerer listen, oppdager de snart at det er mange slektninger og kjente de ikke finner der. Vi må da huske på at det gjelder virkelig utvandrere, ikke slike som kom hjem etter kortere eller lengre besøk i Amerika. Bare slike som ble amerikanske borgere må vi telle med.

Om de som savner noen av sine slektninger, naboer eller kjente ville sende meg et kort eller et lite brev med navn, når født og når utvandret. Husker vi ikke årstallene sikkert, kan vi sette: — f. omkr. — Utv. omkring. Med dette ville vi være med på å få oppgaven så fullstendig som mulig. Listen vil bli oppbevart i kommunens arkiv.

De nære slektningene til utvandrerne forsvinner fort nå, og tradisjonen med dem. Gjør vi ingen ting nå, vil minnet om våre utvandrende slektninger snart gå helt i glemmeboken.

Jens Grønset
Adr. Askim.

UTVANDRET FRA ASKIM TIL AMERIKA

1855;

Pige Maren Eriksen, f. 1841.
Først til Christiania.

1866:

Hans Olsen Grøtvet — 32 år.

1869:

Skomager Peder Thorvaldsen
Frantserud under Store Ruud.
29 år.

1869:

Gårdbr. Syver Hansen Trippe-
stad, 36 år. Konen Andrine
Hansd. 27 år. Barn: Arve Syver-
sen, 3 år. Magna Syversd. 1 år.
Gårdmannsd. Anna Sofie Hansd.
Gurud, f. 1843. Ungkar Martin
Andersen Løken, f. 1846. For-
pakter Gunnerius Fredriksen
Radderud, 44 år.

1870:

Hans Christian Olsen Mysenpl.
f. 1843. Pige Karoline Hansd.
Slengebraaten, f. 1845. Mathea
Hansd. Gurud, f. 1850.

1873:

Martin Christiansen Maseng,
f. 1853. Husmannsd. Elen Kari-
ne Sand Eiebakke, f. 1846. Ole
Anton Ihlenpl., f. 1868.

1879:

Carl Sigurd Hansen, f. 1853.
Ole Wilhelm Johannesen f. 1848.

1880:

Lars Person Bromhult, f. 1849.
Frants Svendsen Kvakkestad, f.
1848. Karoline Olsd. Odalen, f.
1860. Anton Christiansen Gurud,
f. 1858.

1881:

Jonas Holmberg, f. 1855. Jo-
han Martin Larsen, f. 1862. Jo-
hannes Mathisen, f. 1850. Sønn
Martin Oluf Johannessen, f. 1879.
Alexander Davidsen, f. 1841.
Hustru Mathea M. Christensd.
f. 1848. Sønnen Hilmar, f. 1875.
Christian Olsen Svinægle, f. 1859.
Thorvald Hansen Rud, f. 1861.
Ole Edvard Andersen, f. 1863.

Forts. side 6

Thorvald Hansen Børregaarden,
f. 1848. Lars Nilsen, f. 1855. Hans
Nilsen, f. 1852. Kristen Ludvig
Kristensen, f. 1865. Hustru An-
ne Marie Christensen, f. 1852.

1882:

Anton Pedersen, f. 1858. Ma-
ren Olava Halvorsd., f. 1859.
Jernbanearb. Ernst Gustav Leo-
nard Estrin, f. 1857. Svensk.
Gårdbr. Mina Syversd., f. 1854.
Smed Hans Olsen, f. 1832. Gun-
hild Karstensd., f. 1836. Herman
Gunnerius Hansen, f. 1868. Gun-
da Mathilde Hansd., f. 1870. Ole
Anton Hansen, f. 1873. Jernba-
nearb. Blomqist, f. 1851. Tiener
Johan Petter Karlsen, f. 1861.
Tiener Josefine Christiansen, f.
1864. Tiener Kristian Johansen,
f. 1862. Gunnar Kristen Johan-
sen, f. 1862. Elen Sofie Larsd.,
f. 1858. Anton Iversen, f. 1859.
Hans Petter Pettersen, f. 1854.
Jernbanearb. Johannes Johansen

Blandhol, f. 1851. Gårdbr.sønn Alfred Mathisen, f. 1858. Maren Andreasd., f. 1861. Anton Pedersen, f. 1858. Gårdbr. Martin Ingebretsen, f. 1856. Konen Anne Marie Hansd., f. 1855. Barn: Sina Josefine, f. 1877. Inga Marie, f. 1879. Sypike Karen Johanne Olsd. Svinægle, f. 1856. Gårdbr.sønn Syver Olsen, f. 1851. Andreas Edvin Carlsen, f. 1858.

1883:

Sigvard Gundersen, f. 1861. Gårdbr. Anton Paulsen Løken, f. 1843. Pige Caroline Johannesd. f. 1864. Anders Erikson, f. 1849. Konen og børnene forbliver her. Gunder Christiansen, f. 1844. Hustru Katrine Johannesd. f. 1843. Barn: Kristian, f. 1875. Martin, f. 1877. Johannes, f. 1879 og Anton, f. 1882. Ungk. Johan Anton Antonsen, f. 1868. Martin Karlsen, f. 1861. Pige Anne Marie Andreasd., f. 1835. Ungk. Hans Kristian Halvorsen Salseng, f. 1863.

1884:

Martin Andreassen, f. 1865. Gårdbr. Johan Pettersen Rom, f. 1848. Hustru Emma Francisca, f. 1859. Barn: Oscar Alfred, f. 1879. Otto Wilhelm, f. 1879. Hans Petter og Anna Dorothea, tvillinger, f. 1880. Ungk. Martin Hansen Frøhol, f. 1861. Johan Martin Teodorsen, f. 1865. Pige Johanne Amalie Christiansd., f. 1870. Hans Martin Mathisen, f. 1856.

1885:

Ungk. gårdbr.sønn Magnus Johansen, f. 1865.

1886:

Pige gårdbrukerdatter Karine Olsd. Svinegle, f. 1866. Tjenestepige Anne Sofie Andersd. Galtebo, f. 1860. Gårdbr.sønn Karl Johansen Skjørten, f. 1864. Pige Caroline Julie Karlsd., f. 1868. Pige Gina Julia Magnusd., f. 1858. Johan Rikard Johannesen, f. 1863.

1887:

Pige Ellen Sofie Karlsd., f. 1856. Helga Johanne Edvardsd., f. 1884. Herman Johansen, f. 1860. Gunnar Pettersen, f. 1860. Ole Hansen, f. 1865. Ludvig Martinus Kristiansen, f. 1868.

1888:

Ungk. Karl Pedersen Teigen, f. 1872. Hans Kristian Andersen, f. 1863. Otilie Hansd., f. 1865. Pige Gina Mathea Torkelsd., f. 1869. Julius Olsen Dokka, f. 1870.

1889:

Pige Sissel Maria Hansd. Hobøl, f. 1859. Pige Karen Johansd. Frøhol, f. 1871.

1890:

Ungk. Torvald Anton Kristensen, f. 1868. Pige Ellen Sofie Alexandersd., f. 1867. Pige Anne Louise Alexandersd., f. 1859. Pige Magna Oline Arnesd., f. 1874. Pige Emilie Svendsd. Enger, f. 1867.

1891:

Johan Arnt Paulsen, f. 1874. Jernb.arb. Karl Johan Ericson, f. 1847. Hustru Mathea Syversd.

f. 1862. Pleiebarn Karl Johan Gustavsen, f. 1886. Sliperiarb. Karl Johan Erikson, f. 1847. Hustru Mathea Syversd., f. 1862. Pleiebarn Karl Johan Gustavsen, f. 1886.

1892:

Hans Rikard Kristiansen Kasldalen, f. 1869. Pige Maren Oline Svendsd. Enger, f. 1866. Ole Edvard Svendsen Enger, f. 1869. Husmannss. Eiebakkeaaen, f. 1875. Sliperiarb. Johannes Martinsen, f. 1871. Syver Olsen Rom, f. 1863. Ungkar Johan Olsen Magnhildrud, f. 1865. Ungkar Ludvig Olaus Nilsen Holmberg, f. 1876. Ungk. Laurits Hansen, f. 1872. Ungk. Nils Kristiansen

Teigen, f. 1862. Nils Sigvard Hansen, f. 1866. Ukonfirmeret Pige Anna Louise Johannesd., f. 1869.

1893:

Ungk. Gaardbr.sønn Lars Edvard Olavsén, f. 1867. Johannes Hansen Meier, f. 1870. Ungk. Gaardbr.sønn Johan Martin Fredriksen, f. 1870. Husmanns. Anton Andersen, f. 1870.

1895:

Gårdbr. Enkem. ole Larsen Eiebakaasen, f. 1839. Ungk. Even Olsen Eiebakaasen, f. 1878.

1900:

Ragna Olufine Pedersd. Hoen, f. 1839. Gårdbr. Peder Engebretsen Teigen, f. 1828. Hustru Sissel Jensd., f. 1832.

1901:

Sigvard Pedersen Haugen, f. 1873. Anne Marie Olsd. Langli, f. 1875.

1902:

Karl Kristiansen Teigen, f. 1879. Thorvald Magnus Johannesen Solli, f. 1871. Mekaniker Ingvald Magnussen Gudderud, f. 1870. Hustru Anna Marie Johannesen, f. 1873. Andreas Antonsen Skjolden, f. 1882. Karl Oskar Wilhelm Holtenæs, f. 1883. Gårdbr.sønn Johan Iversen Holter, f. 1884.

1903:

Johannes Kristiansen Teigen, f. 1879. Gunder Antonsen Hals-tvedt, f. 1872. Anders Nilsen Holmberg, f. 1882. Anleggsarb. Paul Amundsen Staoslien, f. 1881.

1904:

Anleggsarb. Johan Eriksen Sjøgren, f. 1853. Datter Malvina, f. 1892. Anna Antonsen Skarberg, f. 1886. Oskar Ferdinand Fredriksen Bækkevard, f. 1873. Karl Sofus Sigvardsen Holter, f. 1882. Ole Anton Halvorsen Frøhol, f. 1880. Maren Karlsen Rom, f. 1883. Oskar Palmersen, f. 1880. Nils August Palmersen, f. 1882. Karl Johan Johansen, f. 1876. Peter Herman Johannesen Fusk, f. 1887. Kone Mina Anette Karlsen Lundsud, f. 1880. Barn Fanny Karlsen, f. 1903. Lina Marie Olavsén Eiebakaasen, f. 1891. Anna Elfrida Andreasen, f. 1897.

1905:

Olaf Johannessen Ek, f. 1885. Hans Anton Johansen Bilet, f. 1880. Hans Anton Karlsen Bjørnstad, f. 1882. Henrik Johansen

Holter, f. 1879. Ole Vilman Sigvardsen Holter, f. 1886. Tore Alfred Toresen, f. 1882. Augusta Julie Andreasd. Hoffsplass, f. 1871. Karoline Sofie Olsd. Ringsby, f. 1889. Ole Martin Hansen Aarstad, f. 1886. Karl Magnus Hansen Kokstad, f. 1884. Mina Augusta Olsd. Solli, f. 1878. Gunda Jørgine Torgersd. Bakken, f. 1885. Emma Kristine Madsen, f. 1883. Ovidia Konstanse Martinsd. Revoug, f. 1882. Nelly Mariane Juliusd. Løkke, f. 1888. Marta, Pauline Johannesd. Nybraaten, f. 1884. Skomaker Gunnerus Olsen, f. 1854. Hustru Peronelle Gurine Vilhelmine, f. 1854. Sønn Kristian, f. 1895. Datter Anne Sofie Olsen, f. 1890.

1906:

Johannes Johansen Skjolden, f. 1883. Johan Albinson Østby, f. 1885. Hilda Amalie Johansd. Østby, f. 1878. Karl Edvard Hansen Haugen, f. 1886. Johan Larsen Vamli, f. 1886. Georg Johannes Johansen Skjørten, f. 1888. Jens Johansen Vamli, f. 1883. Johan Hagbart Halvorsen Grønli, f. 1883. Snekker Julius Johansen Skaarberg, f. 1875. Hustru Julie Augusta, f. 1875. Barn: Sigrid, f. 1904. Død s.å. Marta Magdalena Karlsen Lundsud, f. 1890. Hans Arnt Halvorsen Frøhol, f. 1886. Mina Halvorsd. Hals-tvedt, f. 1882. Gunda Marie Olsd., f. 1886. Kristian Kristiansen Henstad, f. 1885. Julius Fusk, f. 1885. Snekker. Hustru Augusta, f. 1875. Barn: Anna, f. 1903. Sigurd, f. 1905. Svend Tommerholm, f. 1885..

1907:

Kirsti Larsd. Vamli, f. 1884. Einar Larsen Vamli, f. 1886. Snekker Olaf Johansen Huer, f. 1880. Johan Henrik Huer, f. 1880. Henrik Syversen Kokstad, f. 1872. Jorgen Olsen Ekaas, f. 1889. Karl Arnt Olsen Odalen, f. 1887. Torval Nikolai Olufsen Gudim, f. 1886. Torval Laurits Lauritsen Skjolden, f. 1885. Olga Mathilde Hansd. Vengen, f. 1882. Kristine Syversd. Kvakkestad, f. 1880. Maren Sofie Iversd. Knebrøt, f. 1881. Enke Karen Oline Hansd. Lundsud, f. 1883. Børn: Paul Gerhard, f. 1886. Otto Herman, f. 1892. Ragna Mathilde Karlsd. Lundsud, f. 1887. Johannes Alfred Karlsen Lundsud, f. 1892. Georg Bernh. Aug. Madsen, f. 1886. Kone Elisa Larsd. Huer, f. 1884. Barn: Rùth Margaret, f. 1903. Død s.å. Hanna Emilie Johansd. Simenrud, f. 1875. Maren Karlsd. Rudsmosen, f. 1886.

1908:

Anleggsarb. Aksel Olsen Rud, f. 1871. Anders Gustav Johansen Rud, f. 1880. Anna Josefine Bremersd. Gurud, f. 1887. Fredrik

Abelsen, f. 1884. Arbeider. Frans Otter, f. 1884. Anders Otter, f. 1880.

1909:

Einar Hansen Stenbøl, f. 1879. Haakon Magnus Hansen Stenbøl, f. 1890. Bjarne Aleksius Hansen Stenbøl, f. 1890. Dagny Margrete Hansd. Stenbøl, f. 1892. Kristian M. Karlsen Haga, f. 1889. Johannes Gundersen Bjarke, f. 1889. Aksel Mathisen Henstad, f. 1889. Fanny Marie Hemmy, f. 1889. Gunda Josefine Kråkerud, f. 1888. Frits Vilhelm Albinsen Østby, f. 1890.

1910:

Johan Edvard Olsen, f. 1884. Rud, f. 1886. Karl August Johansen, f. 1889. Albert Abelsen Odalen, f. 1894. Aleksander Olsen Kykkelsrud, f. 1890. Ragna Helene Nilsen Kykkelsrud, f. 1890.

1911:

Dagarb. Hans Kristian Hansen, f. 1891. Joh. Albert Abelsen, f. 1874. Hanna Marie Fredriksen Ek, f. 1890.

1912:

Gaardm.sønn Holm Peter Ludvigsen Torp, f. 1889. Gaardm.sønn Lars Kristiansen Gurud, f. 1896. Anleggsarb. Halvor Kristiansen Myra, f. 1892. Anleggsarb. Aksel Torvaldsen Løkke, f. 1892. Anleggsarb. Johan Arnt Torvaldsen Løkke, f. 1893. Tjenestep. Tora Pauline Kristiansen Myra, f. 1895. Anleggsarb. Anders Gustav Johansen, f. 1880. Hustru Hilda Olava Olsd. Rud, f. 1885. Barn: Karl Gustav, f.

1904. Ole Rudolf, f. 1906. Gjert-rud Gurine, f. 1909. Tjenesteå. Edle Kaspara Hansd., f. 1885. Arbeider Harald Johansen Holter, f. 1891. Trykkeripike Helga Sofie Kristiansen, f. 1893. Tjenestep. Ragna Josefine Johansen, f. 1885. Kjøkkenjomfru Kristine Karlsd., f. 1885.

Etter Kirkeboken for Askim Sogn. Avskrevet 9., 10. og 11. oktober 1963.